

Ny personvalgordning og hva så?

En analyse av kommune- og
fylkestingsvalget i 2003

Dag Arne Christensen

Tor Midtbø

Hans-Erik Ringkjøb

Lars Svåsand

Jacob Aars

DESEMBER 2004

STEIN ROKKAN SENTER FOR FLERFAGLIGE SAMFUNNSSTUDIER

UNIVERSITETSFORSKNING BERGEN

© Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier (Rokkansenteret) 2004

Design og trykk: Master Trykk og Kopi A/S

ISBN 82-8095-030-3

ISSN 1503-4844

Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier (Rokkansenteret) har en tredelt publikasjonsserie. Publikasjonsserien redigeres av et redaksjonsutvalg oppnevnt av avdelingsstyret for Rokkansenteret.

Redaksjonsutvalget har ansvar for å vurdere og plassere publikasjonene som henholdsvis rapporter, notater og særtrykk.

I rapportserien trykkes avhandlinger og ferdige vitenskapelige arbeider, for eksempel sluttrapporter fra forskningsprosjekter. Manuskriptene er vurdert av minst en fagfelle.

Som notater trykkes arbeidsnotater, foredrag og seminarinnlegg. Manuskripter som trykkes som notater godkjennes av prosjektleder.

Som særtrykk utgis arbeider som allerede er publisert i vitenskapelige tidsskrift eller i bøker

Innhold

Forord	v
Sammendrag	vii
Summary	ix
1. Personvalgreformen: Konsekvenser for lokaldemokratiet	11
Den nye personvalgordningen	12
Rapportens datagrunnlag	14
Personvalg: En risikosport?	16
Personvalgreformen: Holdninger og deltakelse	17
Kandidatene	23
2. Personvalg i Norge: Holdninger og debatt	31
Sentrale problemstillinger i debatten	31
Personvalgreformen: Mulige demokratiske konsekvenser	41
Konklusjon	47
3. Partienes nominasjon	49
Innledning	49
Nominasjonsprosessen	54
Hvem ønskes som listekandidater?	69
Nominasjonsmøtet	77
Og de nominerte er... ..	79
Mange velgere, få valgte	84
4. Hvilke kandidater fikk personstemmer, og hvorfor?	93
Innledning	93
Personstemmegivningen ved fylkestingsvalget	93
Personstemmegivningen ved kommunestyrevalget	96
Personstemmegivning: Teoretiske forventninger og tidligere funn	97
Modeller og metode	101
En empirisk analyse av fylkestingsvalget	103
En empirisk analyse av kommunestyrevalget	105
En empirisk analyse av et utvalg lokalvalgkandidater.	107
Avslutning	112

5. Hvem bestemte representant-utvelgelsen: Partiene eller velgerne?	113
Innledning	113
Valg av fylkestingsrepresentanter	113
Valg av kommunestyresrepresentanter	118
Valg av innvandrer kandidater	124
Avslutning	128
Appendiks	129
6. Oppsummering og hovedresultater	131
Noter	136
Litteratur	141

Forord

I forbindelse med kommune- og fylkestingsvalgene høsten 2003 ble det innført en ny personvalgordning. Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) tok initiativ til å evaluere reformen og oppdraget ble gitt til en forskergruppe fra Rokkansenteret og Institutt for sammenlignende politikk, Universitetet i Bergen. Forskergruppen har bestått av dr. philos Dag Arne Christensen (prosjektleder, Rokkansenteret), professor Tor Midtbø (Institutt for sammenlignende politikk), dr. polit Hans-Erik Ringkjøb (Rokkansenteret), professor Lars Svåsand (Institutt for sammenlignende politikk) og dr. polit Jacob Aars (Rokkansenteret). Rapportens hovedforfattere er Dag Arne Christensen, Tor Midtbø og Hans-Erik Ringkjøb. Lars Svåsand og Jacob Aars har levert skriftlige bidrag til enkeltkapitler og Aars har i tillegg bidratt både med utforming av spørreskjema og innsamling av data. Forskningsassistent Svein Kvalvåg har gjennomført intervjuer med medlemmer av partienes nominasjonskomitéer.

Analysene i rapporten bygger på et unikt og omfattende datamateriale: En spørreskjemaundersøkelse blant et utvalg av listekandidater, lokalvalsundersøkelsen, kvalitative intervjuer med medlemmer av partienes nominasjonskomitéer i utvalgte kommuner, aggregerte data fra Statistisk Sentralbyrå og endelige det faktiske valgoppgjøret for personstemmene i 407 kommuner og i samtlige fylkeskommuner. Flere har bidratt med innsamling og tilrettelegging av dataene for analyse. Administrasjonen ved Rokkansenteret har gjort en solid innsats med utsendelse og registrering av spørreskjema. Datafirmaet ErgoEphorma har levert data fra valgoppgjøret i kommuner og fylkeskommuner. Spesielt takkes Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste (NSD) som har tilrettelagt dataene for analyse, et arbeid som til tider har vært krevende. En takk også til de lokalpolitikere som har tatt seg tid til å svare på våre spørsmål. Endelig vil vi takke Kommunalavdelingen i KRD for et godt samarbeid underveis i prosjektet.

Bergen, desember 2004

Dag Arne Christensen

Tor Midtbø

Hans-Erik Ringkjøb

Lars Svåsand

Jacob Aars

Sammendrag

Ved fylkestings- og kommunestyrevalget 2003 ble det benyttet en ny personvalgordning for fylkestings- og kommunestyrevalg. Det ble blant annet innført personvalg ved fylkestingsvalg, partienes mulighet til å forhåndskumulere kandidater ved kommunvalg ble begrenset, velgernes adgang til å stryke kandidater ved kommunestyrevalg falt bort og kravet til antallet listekandidater ble redusert til minimum på syv ved begge valg. Med bakgrunn i et nytt og unikt datamateriale forsøker denne undersøkelsen å gi svar på mange av de spørsmål, spekulasjoner og forventninger som nyordningen skapte. Analysen konsentreres om konsekvensene den nye personvalgordningen har hatt for den politiske rekrutteringen til fylkesting og kommunestyre. Personvalgreformens påvirkning på atferden til velgere, kandidater og de politiske partiene studeres også.

Analysen viser at den nye personvalgordningen – spådommene til tross – ikke har hatt noen merkbar effekt på kandidatutvelgelsen ved *fylkestingsvalg*. Svært få kandidater klarte å passere sperregrensen på åtte prosent, og de få som gjorde det ville stort sett ha blitt innvalgt uansett. Personstemmene hadde som ventet større betydning ved *kommunestyrevalg*. Dette gjaldt imidlertid kun når partiene tillot dem å ha betydning. Ønsker partiene at en eller flere kandidater skal bli innvalgt kan de sørge for 1) å gi kandidatene stemmetillegg og 2) plassere dem på en listeplass som er identisk eller lavere enn det totale antallet mandater partier forventer å motta. Partiene valgte stort sett å benytte seg av begge virkemidlene samtidig. 99 prosent av kandidatene partiene prioriterte på denne måten ble innvalgt til kommunestyrene. Kandidatene som partiene prioriterer på sine lister er dessuten stort sett de samme som velgerne prioriterer i sin personstemmegivning. Listeplassering, og ikke minst topplasseringen, fremstår som den viktigste forklaringen på kandidatpopulariteten ved lokalvalgene 2003.

Partienes nominasjonsprosesser forble nærmest upåvirket av personvalgreforment. Partienes sviktende medlemstilslutning innebærer en lavere deltakelse i nominasjonsarbeidet, at egne nominasjonskomitéer har blitt sjeldnere og at ansvaret for rekrutteringen av listekandidater i større grad overlates til kandidatene selv. Analysene av partilistene viser at de nominerte ikke fremstår som noe speilbilde av lokalsamfunnene. Kvinner og ungdom er underrepresenterte og partienes toppkandidater er i hovedsak menn. Ugunstig listeplassering fremstår som hovedforklaringen på at kvinnelige kandidater får færre personstemmer enn sine mannlige kollegaer.

På velgersiden viser analysen at til tross for personstemmenes begrensede effekt på kandidatutvelgelsen, har deltakelsen i personvalget økt nokså betydelig. Velgernes begrunnelser for å personstemme er dessuten identiske med de variablene som påvirker kandidatenes popularitet (politisk erfaring, saker, personlig kjennskap og opptreden i mediene). Både velgerne og kandidatene er stort sett positive både til personvalg

generelt og til nyordningen spesielt. Et flertall av velgerne er imidlertid negative til at muligheten for å stryke kandidater fra listene ved kommunevalg er falt bort. Analysen viser også at de politiske aktive retter mer på listene enn de passive, men disse utgjør samtidig en svært liten andel av velgermassen.

Summary

The electoral reform adopted prior to the Norwegian local (*kommune*) and provincial (*fylke*) elections in 2003 was intended to get the voters more closely involved in the candidate-selection process. For the first time ever, voters were allowed to give personal votes in a provincial election. At the same time, the party's opportunity to provide their most preferred candidates with additional votes was restricted at the local elections. On the other hand, after the reform deleting candidates from the list was no longer an option.

Building upon new and unique sources of empirical data, this report provides some answers to the questions and speculations spawned by the reform. The empirical data suggest that, despite some predictions to the contrary, personal voting at the provincial election did not have any noticeable effect on the selection process. Only a few of the candidates passed the 8 percent barrier which would change the initial ranking of the candidates, and those who did would have been elected anyway. Although the personal votes were more important at the local elections, the impact was to a very large extent controlled by the parties themselves. If a party provided a candidate with additional votes (equal to 25 percent of the votes for the party) *and* a favourable position on the list (that is, a position equal to or lower than the expected number of mandates obtained by the party), a seat in the local council was a sure thing. The empirical analysis also suggests that the voters and the parties were in agreement as to the preferred ranking of the candidates. Candidates at the upper end of the list, and especially candidates at the top spot, received significantly more personal votes than candidates at the bottom of the list.

The nomination processes seem to have been almost unaffected by the reform. The decline in party membership has resulted in an increasingly narrower circle of gatekeepers as far as the nomination of candidates is concerned. Unsurprisingly, the candidates are quite socially unrepresentative of their constituencies. Women and youth are underrepresented and the top candidates tend to be men. Indeed, the analysis reveals that an unfavourable position on the list is the main reason why female candidates receive fewer personal votes than the male candidates.

Despite its limited effect, personal voting has increased in recent elections. Not only the voters, but even the candidates themselves, are sympathetic to personal voting in general and the reform in particular. Still, a majority of the voters would have preferred to retain the possibility to delete candidates from the list at the local elections.

1. Personvalgreformen: Konsekvenser for lokaldemokratiet

I juni 2002 vedtok Stortinget en ny personvalgordning for fylkestings- og kommunestyrevalg (Besl.O.nr.88 2001–2002). Stortinget baserte vedtaket på valglovutvalgets innstilling (NOU 2001:3), en omfattende høringsrunde og en etterfølgende odelsingsproposisjon fra Kommunal- og Regionaldepartementet (Ot.prp. nr. 45 2001–2002). Et år senere, i juni 2003, avviste stortingsflertallet å innføre personvalg ved stortingsvalget (Inst.O.nr.102 2002–2003).¹ De nye personvalgreglene ble benyttet for første gang ved fylkestings- og kommunestyrevalget 2003. Denne undersøkelsen forsøker å gi svar på mange av de spørsmål, spekulasjoner og forventninger som nyordningen skapte.

Sett i et internasjonalt perspektiv kom ikke reformen som noen overraskelse. Ulike former for økt velgerinnflytelse er nemlig nå på dagsorden i de fleste etablerte demokratier. Komparative studier av demokratiutvikling i en rekke europeiske stater har kunnet påvise en utvikling imot en mer direkte- eller deltakerdemokratisk retning (Sarrow 2001). En rekke virkemidler er tatt i bruk for å øke deltakelsen: Direkte ordførervalg, internettvalg og andre elektroniske demokratiløsninger, lokale folkeavstemninger, direkte innflytelse internt i partiene både på ulike saksområder og i ledervalg – og sist men ikke minst, økt personvalg. Selv om reformene ikke ser ut til å ha hatt noen entydig effekt på deltakelsen innenfor de tradisjonelle representative institusjonene, gir de likevel innbyggerne flere innfallsporter til politikken (Budge 1996, Sarrow 1999, Pennings og Hazan 2001, Larsen 2002, Christensen og Aars 2002, Christensen m.fl. 2004).

Bakgrunnen for reformene i Norge og andre steder er en stigende bekymring for demokratiets helsetilstand. Bekymringen har sin bakgrunn i synkende valgdeltakelse og sviktende oppslutning om de politiske partiene. I Norge har valgdeltakelsen ved kommunevalg sunket fra 81 prosent i 1963 til 59 prosent i 2003. Vi må helt tilbake til 1922 for å finne en lavere valgdeltakelse. Fra 1960-tallet og frem til i dag er andelen medlemmer av politisk partier blitt halvert samtidig som andelen som identifiserer seg med partiene har vært fallende (Aardal 2002, Offerdal og Aars 2000, Heidar og Saglie 2002). I tillegg er det blant velgerne en utbredt mistillit til partier og politikere, selv om økningen over tid ikke kan karakteriseres som dramatisk. Det representative systemet ser ikke ut til å kunne fange opp velgernes interesser og engasjement, noe som igjen har ført til forslag om sterkere innslag av direktedemokratiske virkemidler og kanaler (Budge 1996). Personvalg og andre former for økt velgerinnflytelse er det politiske systemets *reaksjon* på de demokratiske utfordringene, og ikke, som enkelte hevder, årsak til dem.

Denne analysen er spesielt opptatt av hvilke konsekvenser den nye personvalgordningen har hatt for den politiske rekrutteringen til fylkesting og kommunestyrer. Vi vil studere i hvilken grad personvalgordningen har påvirket atferden til tre lokalpolitiske aktører: velgerne, kandidatene og de politiske partiene. Mediene er også en sentral aktør hvis rolle diskuteres i analysen av partienes nominasjonsprosesser og delvis også i analysen av kandidatenes popularitet.² Blant de spørsmål som reises er: Har deltakelsen ved personvalget økt? Har velgerne endret sitt rettemønster? Hvilke kandidater straffes og belønnes av velgerne? Er det riktig at velgernes retting på listene har en entydig negativ effekt på kvinnerepresentasjonen? Svekker personvalgordningen de politiske partiene? Hvordan påvirkes partienes nominasjonsprosesser? Og sist men ikke minst: Hvor stor betydning har velgernes listerettinger for utvelgelsen av kandidatene?

Dette kapitlet presenterer det nye personvalgsystemet og oppsummerer hovedfunnene i undersøkelsen med bakgrunn i de forventinger og spekulasjoner som knyttet seg til reformen. I tillegg gis det en oversikt over datamaterialet rapporten bygger på.

Den nye personvalgordningen

Undersøkelsen studerer effekten av følgende endringer i personvalgordningen:

- Den nye personvalgordningen ved fylkestingsvalg
- Bortfallet av partienes mulighet til å forhåndskumulere kandidater ved kommunestyrevalg og ordningen med at et bestemt antall kandidater kan gis stemmetillegg
- Bortfallet av velgernes adgang til å stryke kandidater ved kommunestyrevalg
- Bortfallet av ordningen med geografiske utjevningsmandater ved fylkestingsvalg
- Reduksjon av antall listekandidater til minimum syv ved begge valg

Det er særlig to sentrale bestemmelser i valgloven som berøres av reformen. Det første er reglene om hvilke endringer velgerne kan foreta på stemmeseddelen, mens det andre er reglene som forteller hvilken effekt disse endringene skal ha på selve kandidatutvelgelsen (kandidatoppgjøret).

Valglovens kapittel 7 legger rammene for velgernes mulighet til å rette på listene ved de to valgene (§ 7–2). Reglene for fylkestingsvalg er betydelig enklere enn ved kommunestyrevalg. Fylkestingsvalget gir velgeren kun én mulighet til å påvirke personvalget, nemlig ved å gi *ekstrastemmer*. Begge valgene har det til felles at det ikke er lagt begrensninger på antallet kandidater som kan gis en personstemme. Ved kommunestyrevalg er handlingsrommet større ettersom velgerne kan gi personstemmer til kandidater fra andre valglistene (såkalte *slengere*). Kommunestyrevalgordningen gir dermed velgeren anledning til å personstemme uavhengig av partivalget, noe som praktisk gjennomføres ved å skrive navnet til kandidaten(e) i et eget felt på stemmeseddelen. Velgeren kan

ikke føre opp flere kandidater enn en fjerdedel av det antall representanter som velges til kommunestyret i hjemkommunen. Uavhengig av kommunestyrets størrelse kan det alltid gis personstemme til minimum fem kandidater fra andre lister. Baksiden av medaljen er at en slengerstemme innebærer at en del av velgerens stemme overføres til det partiet som angjeldende kandidat, noe som i praksis betyr at verdien av stemmen for det partiet velgeren rent faktisk stemmer på reduseres.

Reglene for *kandidatoppgjøret*, som bestemmer effekten av listeretting, er også utformet forskjellig for de to valgene. Felles for begge valg er at velgerne kun kan velge mellom de kandidater som er nominert på de ulike listeforslagene, og at det er utformet regler som har til hensikt å redusere effekten av velgernes rettinger. Sagt på en annen måte: Valgloven stiller bestemte krav til det antall personstemmer en kandidat må ha for at de personlige stemmene skal bestemme kandidatkåringen. Igjen er reglene ved *fylkestingsvalg* enkle: Personvalget overlates til velgerne hvis, og bare hvis, en eller flere kandidater oppnår mer enn 8 prosent av partiets stemmetall som personlige stemmer (ekstrastemmer). Dersom ingen passerer sperregrensen, ses det bort fra personstemmene og den opprinnelige rekkefølgen på valglisten avgjør kandidatutvelgelsen.

Kandidatkåringen er mer komplisert ved *kommunestyrevalg*. Selv om det ikke finnes noen formelle sperregrenser, kan partiene prioritere bestemte toppkandidater ved å gi et bestemt antall kandidater *stemmetillegg*. Hvilken kandidat som har fått et slikt tillegg fremgår av stemmeseddelen der kandidatnavnet er merket med uthevet skrift. I praksis betyr tillegget at de utvalgte kandidatene får et forsprang på de andre kandidatene – et forsprang som utgjør 25 prosent av listens stemmetall. I kandidatoppgjøret legges så personstemmene fra velgerne oppå det tillegget vedkommende kandidat har fått fra sitt parti. I loven er det imidlertid lagt inn en begrensning med hensyn til det antall kandidater partiene kan gi stemmetillegg. Antallet varierer etter hvor mange kommunestyreprerestanter som skal velges i den enkelte kommune. Har kommunestyret 11–23 medlemmer, kan det gis tillegg til inntil 4 kandidater. Har kommunestyret 25–53 medlemmer er maksimum 6 kandidater, mens antallet er satt til maksimalt 10 hvis det er snakk om flere enn 55 medlemmer. Både forsprangets størrelse og begrensningene i partienes mulighet til å gi stemmetillegg finnes i valglovens kapittel 6.

Det har oppstått enkelte uklarheter om hvordan personstemmene skal telles både for kandidater med stemmetillegg og de uten. I en kritisk gjennomgang av personvalgsreformen skriver Ottar Hellevik (2003:19) at «*effekten av forhåndskumulering reduseres fra 2 til 1,2 personstemmer*» (*dempet til 1,25 i departementets behandling*).» Brukes en liste av 1000 velgere skal personstemmene i følge Hellevik telles slik (Ibid:20): «*1000 + 201 velgerkumuleringer gir 1201 personstemmer for den ukumulerte kandidaten, mens 1000 + 200 ekstrastemmer på grunn av forhåndskumulering fra partiet gir 1200 personstemmer for den forhåndskumulerte kandidaten*» (med stemmetillegg). Dette er en misforståelse basert på en oppfatning om at alle kandidater fortsatt får en personstemme per stemmeseddel, og at de som står med uthevet skrift får 1,25 person-

stemme (KRD 2003). I det nye systemet er det imidlertid slik at personstemmer kun telles for kandidater som enten står med uthevet skrift, eller kandidater som aktivt får personstemmer fra velgerne. Den korrekte verdien av stemmetillegget for hver enkelt stemmeseddel blir dermed at kandidater med uthevet skrift får 0,25 personstemme per urettede stemmeseddel, og 1,25 personstemme om vedkommende kandidat har fått en personstemme. Kandidater uten stemmetillegg får tilsvarende null personstemmer for hver urettede stemmeseddel, og en personstemme når vedkommende kandidat får en ekstrastemme.

Årsaken til at slike misforståelser oppstår kan ligge i at forhåndskumulering som begrep er falt bort i den nye loven. Det er verken brukt i selve lovteksten eller i forarbeidene. Forhåndskumulering var kun et fruktbart begrep i den gamle ordningen der forhåndsprioriterte kandidater var oppført to ganger på listeforslaget³. Tidligere var det heller ikke begrensninger med hensyn til antallet kandidater som kunne forhåndskumuleres på de enkelte valglistene. De nye reglene skiller seg fra de gamle ved at kandidater med stemmetillegg kun oppføres en gang på listeforslaget, samtidig som det er begrensninger på det antallet kandidater som kan gis et forsprang. Forspranget er dermed betydelig redusert sammenliknet med den gamle ordningen. Reformen har derimot et viktig fellestrekk med det gamle systemet: Det er ikke noen nedre grenser for hvor mange kandidater partiene kan gi stemmetillegg. Det betyr at partiene, som før, i prinsippet kan velge å overlate personvalget helt og holdent til velgerne. I nyordningen er endelig velgernes handlingsromm blitt begrenset på et vesentlig punkt, det er ikke lenger mulig å straffe kandidater ved å *stryke* navn fra stemmeseddelen.

Før de sentrale problemstillingene og hovedfunn oppsummeres skal vi se på datamaterialet denne undersøkelsen bygger på.

Rapportens datagrunnlag

Gitt at effektene av den gamle valgordningen ikke direkte sammenlignes med den nye valgordningen, er denne undersøkelsen ikke et evalueringsprosjekt i streng forstand. En slik sammenligning er kort og godt ikke gjennomførbar så lenge de dataene vi nå har tilgang til ikke er blitt analysert tidligere. Temaene belyses imidlertid med utgangspunkt i flere datakilder, og analysen anlegger både et komparativt og diakront perspektiv på analysen av personvalgreformen.

Analysene på kandidatnivå baserer seg på to typer av datasett: Det ene gir opplysninger om et lite antall ytre egenskaper ved og rundt et stort antall kandidater, mens det andre beskriver et stort antall holdnings- og atferdsvariabler for et mindre antall kandidater. Det første datasettet er både i historisk og komparativt perspektiv unikt. I motsetning til tidligere norske undersøkelser har vi opplysninger for samtlige kandidater på *fylkestingslistene*, i alt 7734 personer. For hver av disse kandidatene har vi informasjon om antall mottatte personstemmer, rangering på listene før og etter velgernes rettinger og hvorvidt vedkommende ble innvalgt eller ikke. Bakgrunnsopplysninger inkluderer kandidatens kjønn, alder, partitilknytning og partioppslutning og

kommunetilhørighet. Opplysningene innebærer også kandidater fra partier/lister som ikke ble representert i fylkestingene. Analysene av *kommunestyrevalget* baserer seg på opplysninger om hele 64748 kandidater fra 407 av de i alt 434 kommunene. På samme måte som for fylkestingsvalget har vi i dette utvalget – som både absolutt sett, og relativt til populasjonsstørrelsen er svært stort – opplysninger om kommunekandidatens kjønn, alder, partitilknytning/oppslutning samt plassering på listen før og etter velgernes rettinger. I tillegg til informasjon om personstemmene på kandidatens liste, har vi også tall for kandidatens slengerstemmer. Vi har også opplysninger om hvilke kandidater partiene har gitt stemmetillegg. Dataene er samlet inn av ErgoEphorma og gjennom direkte henvendelse til fylkene. Datakvaliteten er dermed betydelig forbedret i forhold til tidligere undersøkelser. Våre analyser er basert på selve tallene for kandidatvalget, og ikke data som indirekte eller i aggregert form kun antyder noe om dette valget.

Dataene fra kandidatlistene suppleres med data fra en *intervjuundersøkelse* blant listekandidatene til kommunestyre og fylkesting. Undersøkelsen ble gjennomført like i etterkant av 2003-valget. Det ble sendt ut spørreskjemaer til 2018 kommunestyrekandidater, og 598 fylkestingskandidater. 53,4 prosent av kommunestyrekandidatene og 57,4 prosent av fylkestingskandidatene returnerte skjemaene. Undersøkelsen inneholder spørsmål om partinominasjon, personlig valgkamp, representasjonsroller og holdninger til personvalg og personvalgordningen. En styrke ved undersøkelsen er koblingen av opplysninger fra spørreskjemaene med opplysningene om valgoppgjøret fra partilistene. Ved å kombinere de to datasettene er det mulig å knytte de personlige opplysningene for hver enkelt kandidat opp mot hvordan vedkommende ifølge partilistene faktisk gjorde det i lokalvalget i form av blant annet stemmetillegg, personstemmer, slengere etc.⁴

Data fra *lokalvalgsundersøkelsen* benyttes til å analysere velgersiden. Institutt for samfunnsforskning har hatt ansvaret for å gjennomføre lokalvalgsundersøkelsene både i 1995, 1999 og i 2003. Dataene er samlet inn av Statistisk Sentralbyrå ved hjelp av telefonintervju og spørreskjema. I forbindelse med utformingen av spørreskjemaet fikk vi anledning til å komme med innspill om spørsmål både om velgernes holdninger til personvalg generelt og de nye reglene spesielt. Skjemaet inneholder dessuten spørsmål om velgernes begrunnelse for å personstemme og for å la være. Opplysninger om omfanget av listeretting er hentet fra meldingsskjemaene som kommunene sender Statistisk Sentralbyrå (SSB) etter valgene. Datasettet fra SSB dekker perioden 1975–2003, noe som gjør det mulig å følge utviklingen over tid. Vår analyse representerer på dette området en videreføring av tidligere forskning.

For å få innsyn i partienes nominasjonsprosesser har vi intervjuet representanter for nominasjonskomitéene i samtlige partier i fire kommuner. Det gjelder kommunene Gjemnes, Marnadal, Røyken og Kristiansund. Totalt er det blitt gjennomført 28 personlige intervju, i hovedsak med lederne av nominasjonskomitéene, men i enkelte tilfeller med medlemmer av komitéen. En representant fra hvert av de 28 partiene har blitt intervjuet, noe som gir oss et detaljert bilde av hvordan nominasjonsprosessene

har artet seg i de fire kommunene. Kommunene varierer både i størrelse og antall partier/liste som stiller til valg. En tilsvarende undersøkelse er tidligere gjennomført i de samme kommunene (Ringkjøb 1997). Dette gjør det mulig å sammenlikne over tid og dermed spore mulige effekter av personvalgreformen. Intervjuene er stort sett gjennomført gjennom kommunebesøk, men i enkelte tilfeller over telefon. Intervjuene består av en kombinasjon av strukturerte og ustrukturerte intervju. Samtlige intervju er tatt opp på bånd og transkribert.

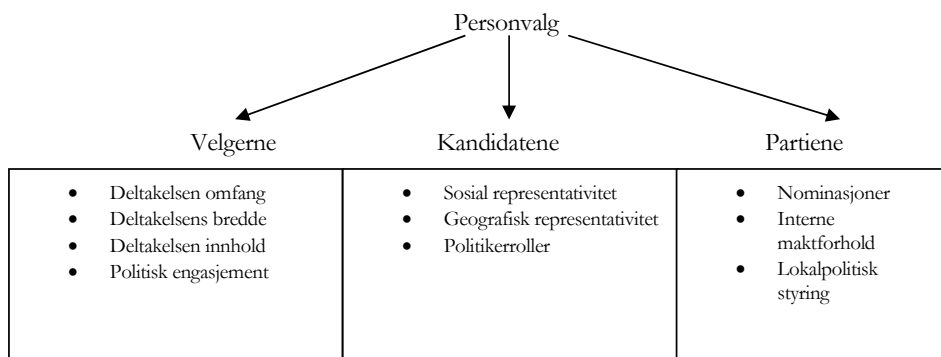
Personvalg: En risikosport?

Det er bred enighet i faglitteraturen om at valgsystemers utforming ikke bare har «mekaniske» men også politiske konsekvenser. En omfattende forskningslitteratur dokumenterer hvordan ulike valgsystemer påvirker blant annet proporsjonalitet og representasjonen av kvinner og minoriteter. Hovedkonklusjonen i denne litteraturen er, kort sagt, at flertallsvalg gir mindre av alle disse egenskapene (Rule og Zimmermann 1994, Norris 1996, 2004, Farell 1997).

I motsetning til mange av disse tidligere undersøkelsene, fokuserer denne undersøkelsen på konsekvensene av personvalgordningen på mikronivå. Hvordan påvirkes velgere, kandidater og lokale partier av reformen? Er det slik enkelte har hevdet «risikabelt» å la velgerne å få større innflytelse over den politiske rekrutteringsprosessen. På dette feltet har kunnskapsgrunnlaget til nå vært sparsomt og usikkerheten stor (Norris 2003). Noe av dette kan skyldes at personvalgsystemene i de ulike landene er svært forskjellige, noe som gjør det vanskelig å gjennomføre sammenlignende studier. I tillegg har spesielt norsk (og nordisk) forskning hatt en tendens til å konsentrere seg om de politiske partiene slik at studier av enkeltkandidatene har kommet i skyggen (Holmberg og Möller 1999).

Figur 1.1 gir en oversikt over sentrale spørsmål i undersøkelsen og de lokalpolitiske aktørene analysen fokuserer på. Kandidatene (partilistene) og de lokale partiene vies størst oppmerksomhet. Antydningene til svar på de spørsmål som har knyttet seg til nyordningen er basert både på internasjonal og norsk forskning. Disse to kildene har hatt en tendens til å gi motstridende svar. I tittelen på en komparativ personvalgstudie, *Personval – Ingen risk, ingen mirakelmedicin*, slår for eksempel Karvonen (2002) fast at personvalgreformer sjelden innfrir forventningene, verken i positiv eller negativ retning. Den samme konklusjonen trekker Holmberg og Möller (1999) i studien av den svenske reformen i 1998. Norsk forskning, med Ottar Hellevik (2003) i spissen, har på sin side spådd en rekke negative konsekvenser av den nye personvalgreformen. Stikkord er valgkupp, svekket tillit til det politiske systemet, færre partimedlemmer, større konfliktnivå i partiene og færre kvinner i fylkesting og kommunestyre. I de etterfølgende kapitler vil en rekke av disse spådommene bli empirisk belyst.

Figur 1.1 *Personvalgets betydning for tre lokalpolitiske aktører: Sentrale forskningstema*

Personvalgreforment: Holdninger og deltakelse

Både lokalvalgsundersøkelsen og intervjuundersøkelsen av fylkestings- og kommunestyrekandidater inneholder et sett av likelydende spørsmål om holdninger til endringer i personvalgordningen. Dette gjelder blant annet begrensningen på partienes muligheter til å gi enkeltkandidater forsprang i forhold til de andre kandidatene, fjerningen av strykeadgangen og innføringen av personvalgordning ved fylkestingsvalg.

Tabell 1.1 viser at flertallet, både blant velgerne og listekandidatene, er positive til de begrensningene reformen har lagt på partienes mulighet for å forhåndsprioritere enkeltkandidater. Listekandidatene er sågar mer positive enn velgerne. Det at nærmere 40 prosent av velgerne ikke har noen oppfatning, tilsier samtidig at velgernes interesse for personvalget ikke er særlig stor. Flertallet er også negative til at strykemuligheten er falt vekk. Velgerne er spesielt kritiske. Mer enn halvparten av dem ser på dette som et skritt i feil retning. Blant listekandidatene er oppfatning mer polarisert. Kandidatene fordeler seg relativt likt mellom en positiv og negativ holdning. Velgernes manglende engasjement kommer igjen til uttrykk ved at nesten en tredjedel ikke har noen mening. Innføringen av en personvalgordning ved fylkestingsvalg har bred opplutning, særlig blant listekandidatene (spesielt fylkestingskandidatene). Samtidig har nærmere 37 prosent av velgerne ikke gjort seg opp noen mening: Velgerne opplever tydeligvis ikke valg av fylkestingsrepresentanter som noe direkte brennbart tema.

Tabell 1.1 *Velgere og listekandidaters syn på enkeltjusteringer i personvalgordningen (prosent).*

a) Begrensninger i partienes mulighet til å forhåndsprioritere kandidater

	Velgere	Kommunestyrekandidater	Fylkestingskandidater
Positiv endring	38,9	51,5	60,1
Negativ endring	22,2	25,8	26,5
Ingen oppfatning	37,3	19,8	11,7
Ubesvart	1,6	2,9	1,7
Totalt (N)	100 (1997)	100 (1076)	100 (343)

b) Bortfall av velgernes mulighet til å stryke kandidater ved kommunestyrevalg.

	Velgere	Kommunestyrekandidater	Fylkestingskandidater
Positiv endring	16,1	38,8	43,4
Negativ endring	53,3	46,4	47,5
Ingen oppfatning	28,4	12,2	7,3
Ubesvart	2,2	2,6	1,7
Totalt (N)	100 (1997)	100 (1076)	100 (343)

c) Innføring av personvalgordning ved fylkestingsvalg.

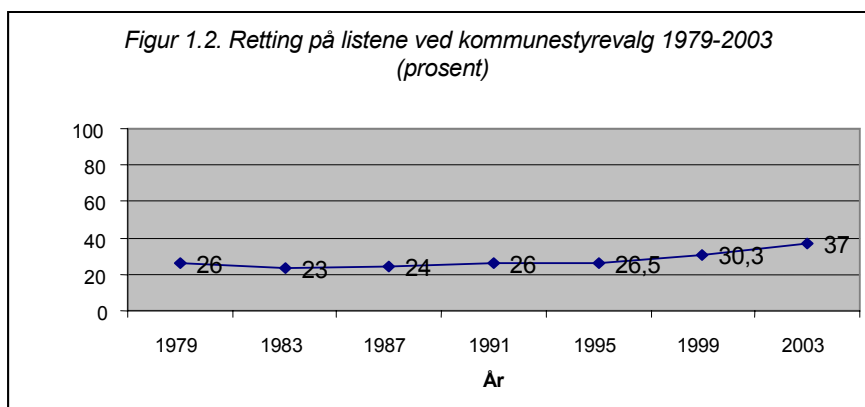
	Velgere	Kommunestyrekandidater	Fylkestingskandidater
Positiv endring	56,0	76,0	85,7
Negativ endring	4,8	3,2	4,1
Ingen oppfatning	36,7	17,9	8,7
Ubesvart	2,5	2,9	1,5
Totalt (N)	100 (1997)	100 (1076)	100 (343)

Spørsmål: Som du kanskje kjenner til, er reglene for retting på stemmeseddelen endret i årets lokalvalg. Vi vil gjerne ha din mening om noen av disse endringene. Oppfatter du følgende endringer som positive, negative, eller har du ingen oppfatning? (kun ett kryss mulig): a) partienes mulighet til å gi noen kandidater et stemmetillegg (forhåndskumulering) ved kommunestyrevalg er blitt begrenset, b) velgerne kan ikke lenger stryke kandidater fra listene ved kommunestyrevalget, og c) velgerne kan gi personstemmer ved fylkestingsvalget.

Velgernes *deltakelse* i personstemmegivningen har lenge vært et tema i de norske lokalvalgsundersøkelsene (Bjørklund 1999, Bjørklund og Saglie 2001). Sentrale spørsmål har vært: Hvem retter på listene? Hvor mange retter? Hvordan varierer rettemønsteret kommunene imellom? Hvordan rettes det? Spørsmålene er viktige fordi de sier noe om legitimiteten til det politiske systemet. Jo flere som deltar, og jo bredere det sosiale spekter av velgere som deltar, desto større legitimitet. Som Sören Holmberg har uttrykt det (1999:240): *‘om ingen kommer blir det ingen fest’*. Valglovutvalget begrunnet da også forslaget om å endre personvalgordningen med at økt velgerinnflytelse kombinert med en enklere personvalgordning ville kunne øke personvalgdeltakelsen (NOU 2001:3). Hellevik og Bjørklund (1995) har også understreket betydningen av enkelthet som et virkemiddel for å øke deltakelsen.

Figur 1.2, som er basert på data fra Statistisk Sentralbyrå, viser at festen i stor grad har uteblitt. Det er et mindretall av velgerne som retter på listene. Selv om det rettes

mer på listene i småkommunene enn i de større kommunene (Tabell 1.2), er trenden ved kommunestyrevalg klar: Flere retter på listene, også i de større kommunene (se også Bjørklund og Saglie 2001). Tabell 1.3 viser at personvalgdeltakelsen var betydelig lavere ved fylkestingsvalget. Kun 23,1 prosent av stemmesedlene inneholdt en personstemme. Variasjonen er stor fylkene imellom. Listerettingen er, som ved kommunestyrevalg, mest utbredt i de minste fylkene. I overkant av 40 prosent av velgerne rettet på fylkestingslistene i Finnmark, mens tilsvarende tall for Akershus var 16,5 prosent.

Tabell 1.2 Listeretting etter kommunestørrelse 1983–2003 (prosent)

Kommunestørrelse	1983	1987	1991	1995	1999	2003
- 1999	59	59	59	57,1	60	63,9
2 000 - 4 999	44	45	46	45,9	49	53,2
5 000 - 9 999	31	33	36	36,5	41	46,1
10 000 - 19 999	20	21	24	26,1	30	37,7
20 000 - 49 999	12	16	19	19	22	33,3
50 000 -	8	11	14	16,7	21	27,8

Kilde: Statistisk Sentralbyrå (prosent av godkjente lister).

Tabell 1. 3. Listeretting ved fylkestingsvalget 2003 (prosent)

Fylke	Prosent
Østfold	18,5
Akershus	16,5
Hedmark	21,4
Oppland	20,4
Buskerud	20,4
Vestfold	24
Telemark	15,2
Aust-Agder	31
Vest-Agder	25,3
Rogaland	28,7
Hordaland	20,5
Sogn og Fjordane	32,8
Møre og Romsdal	34,5
Sør-Trøndelag	13,6
Nord-Trøndelag	25,5
Nordland	26,8
Troms	32,2
Finmark	40,3
Snitt	23,1

Kilde: Statistisk Sentralbyrå (prosent av godkjente lister).

Er en personvalgdeltakelse på 37 prosent ved kommunestyrevalg å betrakte som høyt eller lavt? Svaret er selvfølgelig avhengig av hva det sammenlignes med. Selv om listeretterne representerer et mindretall av velgerne, er mindretallet større enn før. Tilsvarende er antall deltakere betydelig lavere enn i danske lokalvalg (der i overkant av 70 prosent retter på listene), men samtidig høyere enn ved svenske lokalvalg (Holmberg og Möller 1999). Dersom vi snur perspektivet litt, er velgernes deltakelsesnivå nærmest imponerende så lenge vi sammenligner det med lille antall personer som styrer kandidatutvelgelsen i de lokale partienes nominasjonsprosesser.

Det er selvfølgelig umulig å fastslå om økningen på nærmere 7 prosentpoeng i forhold til 1999-valget skyldes nyordningen, eller om det her kun var snakk om en forlengelse av trenden i retning av økt mobilisering rundt listekandidatene. I tillegg må det tas høyde for at oppmerksomheten rundt personvalgreformen, blant annet gjennom et omfattende informasjonsmaterieell om endringene i personvalgordningen, kan ha påvirket deltakelsen.

Det er interessant å få vite ikke bare hvor mange men også *hvem* som retter på listerettene. Forskningen viser at listeretterne utgjør en nokså snever lokalpolitisk elite. Omtrent halvparten av partimedlemmene var listerettere i 1995, og blant partimedlemmer med kommunale verv personstemte to av tre. Ifølge Bjørklund (1999) fremstår listeretting derfor som en tilleggsarena for den kommunalpolitiske eliten, en slags forlengelse av partienes nominasjonsprosesser. Tabell 1.4 viser da også at listekandidatene personstemte langt oftere enn velgerne: Over 70 prosent av listekandidatene

rettet på listene. Ikke bare personstemmer listekandidatene oftere enn andre, de gjør også flere endringer på stemmeseddelen enn velgerne. Mens ca. 13 prosent av velgerne stemte på 5 kandidater eller flere, gjorde 20 prosent av kommunestyrekandidatene det samme. Listekandidatene benyttet seg også mer av muligheten til å stemme på kandidater fra andre partier/lister. I overkant av 17 prosent av kommunestyrekandidatene ga slengere, mens tilsvarende tall for velgerne var 10 prosent. Tilsvarende viser data fra lokalvalgsundersøkelsen (*ikke vist her*) at velgere som enten selv har stått på en liste eller er partimedlem retter langt oftere enn andre velgere. Tolkningen av dette bør ta høyde for at både kandidatene og partimedlemmene utgjør en svært liten, og stadig mindre gruppe av befolkningen.

Tabell 1.4 *Listeretting blant kandidater kommunestyrevalget 2003 (prosent).*

	Kommunestyrekandidater	Fylkestingskandidater
Ja	72,3	79,0
Nei	19,1	13,7
Vet ikke/ubesvart	8,6	7,3
Totalt (N)	100 (1076)	100 (343)

Spørsmål: Ga du ved kommunestyrevalget en personstemme til en eller flere kandidater på listen som du stemte på? I lokalvalgsundersøkelse, der tilsvarende spørsmål var med, svarte 38,2 prosent av velgerne at de avga en personstemme.

Personvalgdeltakelsen utgjør et kjernespørsmål i norsk personvalgdebatt, og dermed kan det være interessant å se på velgernes begrunnelser for å personstemme. Hvorfor rettes det på listene? Tabell 1.5 presenterer faktorer velgerne og listekandidatene selv sier spilte en stor rolle for kandidatvalget. Velgerne og listekandidatene er relativt samstemte om at kandidatenes sosiale bakgrunn (alder, kjønn, etnisk tilhørighet) hadde lite å si for personstemmegivningen. Listekandidatene legger større vekt på kjønn som begrunnelse for å personstemme enn det velgerne gjør. Det som imidlertid virkelig hadde betydning var kandidatenes standpunkt i sentrale saker, personlig kjennskap til kandidaten, vedkommendes politiske erfaring og opptreden i mediene. For listekandidatene hadde personlig kjennskap størst betydning. Tallene her støtter opp om en av hovedkonklusjonene i kapittel 4: Kandidatenes sosiale bakgrunn har ingen synlig effekt på populariteten hos velgerne.

Tabell 1.5. *Forhold som spilte en stor rolle for velgere og listekandidaters personstemmegivning (prosent)**

	Velgere	Kommunestyrekandidater	Fylkestingskandidater
Kandidatens standpunkt i viktige spørsmål	40,5	49,7	47,5
Kandidatens kommunalpolitiske erfaring	32,5	35,4	24,2
Kandidatens bosted	20,0	7,6	19,9
Kandidaten er kvinne	10,5	15,6	22,6
Kandidatens alder	7,8	8,6	10,2
Kandidatens etniske bakgrunn	7,4	4,8	3,6
Kandidatens opptreden i mediene	23,0	18,4	21,5
Personlig kjennskap til kandidaten	37,2	65,4	67,8

Spørsmål: Det kan være mange grunner til at man endrer stemmeseddelen ved kommunevalg. Vil du for hver av følgende grunner angi om den spilte en stor rolle, spilte en viss rolle, eller ikke spilte noen rolle da du endret stemmeseddelen ved kommunevalget? Velgeren N=754, kommunestyrekandidater N=778, og fylkestingskandidater N=214.

Like viktig som å få kunnskap om begrunnelsene for å personstemme, er det å få vite hvorfor store deler av velgermassen *ikke* benytter seg av denne muligheten. Hellevik (2003) hevder at velgernes viktigste grunn til ikke å personstemme er at de er enige med partienes rangering av kandidatene. Listeretting skal uttrykke uenighet med partienes kandidatprioriteringer, mens det å avstå skal uttrykke enighet.

Velgerne og kandidatene begrunnelse for ikke å personstemme fremgår av Tabell 1.6, og igjen er velgere og kandidater samstemte: Partivalget fremstår som det vesentlige, ikke personvalget. Manglende kunnskap om muligheten for å personstemme, og usikkerhet om reglene, har svært liten betydning for å avstå. Selv om antall enheter er få, er det overraskende at flere kommunestyrekandidater enn velgere svarer at de avsto fra å personstemme fordi de ikke kjente til ordningen! Resultatet er så langt i tråd med argumentet til Hellevik (2003). Problemet er imidlertid at svaralternativene i tabellen har flere tolkningsmuligheter, spesielt det siste alternativet: *partiets liste var god nok som den var, ikke behov for å endre på den*. Helleviks tolkning er at velgere som krysser av her har ment at samtlige kandidater skal velges i den rekkefølge de står på listen, og at ethvert avvik er i strid med vedkommendes intensjoner. Dette er bakgrunnen for at det trekkes opp en motsetning mellom dem som personstemmer og dem som leverer en urettet stemmeseddel. En annen tolkningsmulighet er imidlertid at velgeren med sitt svar kort og godt har ment at listen inneholdt de navn han/hun forventet å finne, ingen savnet ingen glemt. Analysen av den faktiske oppslutningen om enkeltkandidatene i kapittel 4 viser at hvis det noen gang har eksistert en motsetning mellom velgere som personstemmer og de som avstår, var denne i så fall blåst vekk i 2003-valget. Også velgere som personstemte var enige i at partiets liste var god nok som den var. Hovedfunnet i analysen er at det nettopp er egenskaper ved partilistene som har størst effekt på kandidatene popularitet blant velgerne.⁵ De som står høyest på listene er også de som er mest populære.

Tabell 1.6 *Forhold som spilte en stor rolle for at velgere og kandidater avsto fra å personstemme (prosent)**

	Velgere	Kommunestyre- kandidater	Fylkestingskandi- dater
Viste ikke at det var mulig å personstemme	3,4	5,5	3,7
Kjente ikke kandidatene godt nok	22,7	9,5	19,5
Først og fremst opptatt av å stemme på parti	59,1	68,5	59,1
Partiets liste god nok som det var, ikke behov for å endre på den	40,2	72,1	66,1
Usikker på reglene	6,7	5,9	6,2

Spørsmål: Det kan være mange grunner til at man ikke endrer stemmeseddelen ved kommunevalg. Vil du for hver av følgende grunner angi om den spilte en stor rolle, spilte en viss rolle, eller ikke spilte noen rolle da du lot være å endre stemmeseddelen ved kommunevalget? * Velgere N=1172, kommunestyrekandidater N=206, fylkestingskandidater N=102. Ubesvart ikke tatt med.

Kandidatene

På kandidatsiden konsentrerer rapporten seg om to hovedtemaer: 1) Hva kan forklare at enkelte kandidater fikk flere personstemmer enn andre (se kapittel 4)? 2) Var det partienes nominasjonsprosesser eller velgernes personstemmegivning som hadde størst betydning for sammensetning av kommunestyre og fylkesting (se kapittel 5)? Diskusjonen nedenfor er forsøk på å danne et bakteppe for disse spørsmålene.

Sammensetningen av fylkesting og kommunestyrer: Parti- eller velgerstyrt?

Idealet om at folkevalgte organer skal avspeile befolkningssammensetningen står sterkt i norsk og nordisk politikk.⁶ Selv om problemstilling også har vært drøftet i Sverige og Danmark (SOU 1999:92, Kjær 1997), har spørsmålet om kvinnerepresentasjon vært særlig dominerende i norsk personvalgdebatt (Hellevik og Bjørklund 1995, Hellevik 2003).

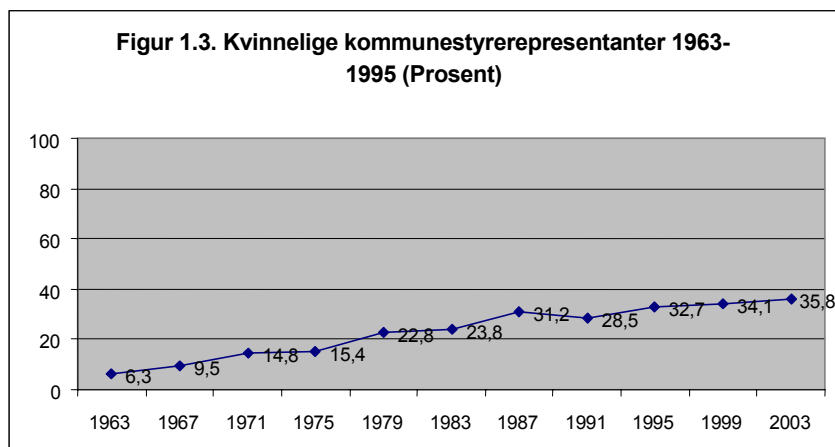
Det er bred oppslutning både blant velgere og kandidater om at kvinnene bør være godt representert i folkevalgte organer. Tabell 1.7 viser at flertallet mener at kvinnene bør komme enda sterkere med enn tilfellet er i dag. Listekandidatene, som altså personstemmer både oftere og mer, ønsker dette enda sterkere enn velgerne. Det er praktisk talt ingen som mener at antallet kvinner i norske kommunestyre og fylkesting bør reduseres.

Tabell 1.7. *Velgere og listekandidater syn på hvorvidt kvinner bør komme sterkere med i kommunalt/fylkeskommunalt styre og stell (prosent)**

	Velgere	Kommunestyrekandidater	Fylkestingskandidater
Bør komme mer med	52,7	64,3	65,9
Bra som det er	43,2	32,6	30,3
Bør delta mindre enn nå	1,6	1,5	2,0
Vet ikke/ubesvart	2,5	1,6	1,7
Totalt (N)	100 (2737)	100 (1077)	100 (343)

Spørsmål: Mener du at kvinner i sterkere grad enn nå bør komme med i kommunalt styre og stell, er det bra som det er, eller bør kvinnene i mindre grad enn nå delta i lokalpolitisk arbeid? A) kvinner bør komme mer med, b) forholdene er bra som de er, c) kvinnene bør delta mindre enn nå.

Kvinnerepresentasjonen har økt over tid både i Stortinget, fylkestingene og kommunestyrene. I perioden 1963–2003 har kvinneandelen i norske kommunestyre gått fra 6,3 prosent til 35,8 prosent. Veksten er blitt beskrevet som formidabel (Raaum 1995, Bjørklund 1999). Legg merke til at veksten har funnet sted til tross for at personvalginnslaget ved kommunestyrevalgene – som ettersigende skal virke negativt inn på kvinnerepresentasjonen – hele tiden har gjort seg gjeldende. Utviklingen mer enn antyder at det er andre forhold enn valgordningen som kan forklare endringen i kvinnerekutteringen til norske kommunestyre.

Valgsystemers betydning for kvinners representasjon er grundig behandlet i internasjonal forskning (Norris 2004). Sammenlignende studier viser blant annet at den gjennomsnittlige andelen kvinner i nasjonale parlamenter på verdensbasis i 2000 var på 14 prosent mens den i Norden var 39 prosent (Iwanga 2001). Blant de nordiske landene var andelen lavest i det eneste landet *uten* personinnslag, nemlig Norge (36 prosent). Sverige lå høyest med 43 prosent, etterfulgt av Danmark med 37 prosent og Finland med 37 prosent.

Når variasjonen i kvinnerepresentasjonen skal forklares, skilles det vanligvis mellom *strukturorienterte* og *aktørorienterte* modeller. Mens strukturorienterte forklaringer er opptatt av valgsystemer, partisystemer, og lovgivningen generelt, fokuserer aktørorienterte forklaringsmodeller på forhold som tilgangen på kvinnelige kandidater, deres erfaringer og motivasjon. Det er bred enighet i litteraturen om at både valgordningen og partiregler spiller en betydelig rolle. Det er lettere for kvinner å bli valgt i system med forholdstallsvalg enn i system med flertallsvalg (Norris 2004).⁷ Rule og Zimmermann (1994) viser at snittet tidlig på 1990-tallet var 19,5 prosent i land med forholdstallsvalg mot 9,4 prosent i stater med flertallsvalg. Caul (1999) viser i en analyse av 12 land at kjønnsbaserte kvoteringsregler i partienes nominasjonsprosesser bidrar positivt til kvinnerekrutteringen. I Norge har Venstre og SV hatt kjønnsrelaterte kvoteringsregler siden 1970-tallet. Arbeiderpartiet og Senterpartiet innførte slike regler på 1980-tallet, mens Høyre og Fremskrittspartiet fortsatt ikke har slike regler (Heidar og Saglie 2002).⁸

Når det gjelder personvalgsystemets betydning for kvinners politiske representasjon finner Karvonen (2002:34) i en analyse av samtlige FN-land ingen klar effekt. Rule og Shugart (1995) finner imidlertid i en studie av 24 land at personvalg kombinert med forholdstallsvalg og store valgkretser gir økt kvinnerepresentasjon. Nyere internasjonal litteratur antyder også at kvinner i stadig større grad kommer bedre ut i konkurransen enn sine mannlige kolleger (se kapittel 4). Ifølge Iwanga (2001) varierer effekten av enkeltvariabler betydelig over tid, men valgkretsenes størrelse ser ut til å ha en stabil positiv effekt.⁹ Desto færre mandater som velges, desto lavere kvinneandel. Det er dermed mulig at en ytterligere reduksjon i antallet kommunestyrerepresentanter kan slå negativ ut for kvinneandelen i norske kommunestyrer på sikt.¹⁰

Norsk forskning har vært særlig opptatt av forklaringer på den kjønnsmessige skjevheten i politikken. Personvalgordningen har fremstått som en av syndebyggene (Hellevik og Skard 1985, Hellevik og Bjørklund 1995, Hellevik 2003). Konklusjonen er at kvinnene, med unntak for de største kommunene og i SV, taper i kampen om personstemmene. Budskapet i denne forskningen er med andre ord at økt velgerinnflytelse fører til redusert kvinnerepresentasjon (Hellevik 2003). Spørsmålet sto da også sentralt i behandlingen av personvalgreformene. Departementets viktigste argument for å styrke partienes rett til å forhåndskumulere noe mer enn det valglovutvalget la opp til var at partiinnflytelsen ville sikre større representativitet, både geografisk, sosialt og kjønnsmessig (Ot.prp.nr.45). Departementet og forskerne var enige om at partiene ivaretar kravet om sosial representativitet bedre enn velgerne.

Det er imidlertid nødvendig å kontrollere for en rekke faktorer når vi skal vurdere hvilke kandidater som vinner eller taper i kampen om personstemmene. Blant annet finnes det omfattende dokumentasjon for en sterk sammenheng mellom kandidatens listeplassering og deres andel av personstemmene – og det uavhengig av type personvalgssystem.¹¹ Svenske toppkandidater fikk i 1998 gjennomsnittlig 13 prosent personlige stemmer mens andre kandidater fikk under 1 prosent (SOU 1999:92). Danske, irske, sveitsiske og belgiske studier peker i samme retning (Pedersen 1995, Elklit og

Jensen 1997, SOU 1993:21, Farell 1997). Det samme gjør også en norsk studie av 2050 kandidater i fire kommuner i 1999 (Christensen 2001). Kvinnelige kandidater har tradisjonelt hatt en mindre gunstig listeplassering enn mennene. At kvinnelige kandidater taper i kampen mot mennene kan dermed skyldes at nominasjonskomitéene, og ikke velgerne, plasserer dem i den politiske skyggen.

Hvordan var så oppslutningen om de kvinnelige kandidatene ved 2003-valget? Spørsmålet analyseres inngående i kapittel 4 der det fremgår at både kvinnelige fylkestings- og kommunestyrekandidater i gjennomsnitt fikk færre personstemmer enn sine mannlige kolleger. Forklaringen ligger imidlertid ikke i at velgerne foretrakk mannlige kandidater som sådan. Forskjellen mellom kvinnene og mennene må derimot tilskrives den posisjonen kandidatene hadde før velgerne slapp til. Etter å ha kontrollert for ikke minst egenskaper ved partilistene, herunder topplasseringen, viser det seg at kandidatens kjønn *ikke* hadde noen vesentlig effekt på personstemmene. Konklusjonen er at velgerne stor sett personstemte i tråd med, ikke på tvers av, preferansene til partiens nominasjonskomitéer.

Kapittel 5 følger opp disse spørsmålene ved eksplisitt å vurdere velgernes innflytelse på kandidatutvelgelsen. Var det velgerne som bestemte kandidatutvelgelsen ved 2004-valget eller hadde partiene allerede tatt valget for dem? En del av diskusjonen i forkant av valget skulle tilsi at personvalgreformen ville føre til en drastisk reduksjon i partiens innflytelse over representantutvelgelsen. Spådommene slo definitivt ikke til. Som analysen i Kapittel 5 viser, ble kun 9 kandidater innvalgt på personstemmer ved fylkestingsvalget. Også ved kommunestyrevalget hadde personstemmene marginal betydning. Og i de få tilfellene de faktisk fikk betydning, var det partiene selv som tillot det. Analysen viser at tilnærmet *99 prosent* av kandidatene partiene prioriterte ved lokalvalget 2003 i form av gunstig listeplassering og/eller stemmetillegg ble innvalgt i kommunestyrer og fylkesting. Nominasjonsfasen fremstår med andre ord som langt viktigere for representantutvelgelsen enn velgernes personstemmegivning.

Også innvandrernes integrasjon i lokalpolitikken analyseres. Tall fra Statistisk Sentralbyrå viser at det ble valgt inn 597 kommunestyrerepresentanter med annen enn norsk landbakgrunn ved kommunestyrevalget 2003. Disse utgjorde 5,3 prosent av det totale antall kommunestyrerepresentanter. Innvandrerbefolkningen utgjorde 7,3 prosent av befolkningen, mens andelen ikke-vestlige innvandrere lå på 5,3 prosent. 1,1 prosent av kommunestyrerepresentantene hadde ikke-vestlige bakgrunn, og to av tre ble innvalgt på listene til Arbeiderpartiet eller Sosialistisk Venstreparti. Tallmaterialet viser at innvandrerbefolkning er underrepresentert i norsk lokalpolitikk.

Den politiske integreringen av innvandrerbefolkningen er belyst i den norske så vel som den danske maktutredningen. Konklusjonene i de to utredningene trekker imidlertid i motsatt retning (Østerud m.fl. 2003, Tøgeby m.fl. 2003). Tor Bjørklund og Aamir J. Sheikh (Dagbladet 26.08.04) har påpekt at mens pessimismen rå i den norske forskergruppen, er danskernes virkelighetsbeskrivelse langt mer positiv. Den norske forskergruppen legger vekt på at valgdeltakelsen er lav blant innvandrergruppene, og at de også er svakt representert i folkevalgte organer (Østerud m.fl. 2003:79).

Danske forskere (Togeby 1999, 2003) dokumenterer på sin side at den kollektive mobiliseringen blant flere innvandrergupper er sterk, og de mener at personvalgssystemet er en viktig faktor bak denne mobiliseringen. At innvandrerguppene har mulighet til å stemme frem egne kandidater skal utløse et politisk engasjement. Enkelte etniske minoriteter er da også overrepresentert i flere kommuner der de utgjør en forholdsvis stor andel av befolkningen (København, Århus og Odense). Kandidater med innvandringsbakgrunn får gjennomgående mange personstemmer og løftes dermed oppover på valglistene. Utslaget er størst i store partier. 60 prosent av innvandrerkandidatene representerer sosialdemokratene (Togeby 2003).¹² De danske funnene er relevant også for norske lokalvalg. Tor Bjørklund, en sentral bidragsyter på feltet, viser at innvandrerkandidatene i Norge så vel som Danmark kan dra fordeler av kommunevalgsordningen (Bjørklund og Kval 2001, Bergh og Bjørklund 2004). Kapittel 5 diskuterer nærmere innvandrerkandidatenes skjebne ved lokalvalget 2003.

Partiene og deres nominasjoner

Diskusjonen om personvalgreformens betydning for partiene har sentrert rundt to brede hovedtemaer. Det ene går på hva økt velgerinnflytelse gjør med partiene: Fører velgernes «innblanding» i den politiske rekrutteringsprosessen til at partiene ytterligere svekkes som medlemskapsorganisasjoner? Bidrar personvalgreformen til mer personstrid i partiene? Det andre hovedtemaet dreier seg om hvorvidt prinsipper som deltakelse og representativitet ivaretas i partienes rekrutteringsstrategier. Flere offentlige utredninger har vært kritiske til partinominasjonene, og fremstilt disse som lukkede prosesser der beslutninger fattes av et fåtall innflytelsesrike partimedlemmer. På den annen side har kritikerne av personvalgordningen fremstilt partienes nominasjonsprosesser som inkluderende, og orientert mot omforente og helhetlige løsninger. Kupp og aksjoner er noe som skjer på velgernivå, ikke i nominasjonen, er omkvedet der.¹³

Uansett hvilket bilde som best beskriver situasjonen, er partienes nominasjonsprosesser nøkkelen til å forstå betydning av den nye personvalgordningen for partiene lokalt. Personvalgreformens innvirkning på partienes nominasjonsprosesser behandles inngående i kapittel 3. Der studeres organiseringen av nominasjonsarbeidet, selve nominasjonsmøtet og utvelgelsen av kandidatene. Hvor mange deltok i nominasjonsarbeidet? Hvor vanskelig var det å fylle listene? Hvor mange møtte frem på nominasjonsmøtene, og hvor aktive var de? Hvordan så partiene på personlig valgkamp, og hvilke egenskaper mente nominasjonskomitéene var viktig hos kandidatene?

Analysen av partienes nominasjonsprosesser viser at personvalgreformen ikke har hatt innvirkning verken på måten prosessen gjennomføres på eller i de krav som stilles til kandidatene. Nominasjonen fremstår som en nokså standardisert prosess. Partiene ønsker seg fremdeles valglistene som reflekterer innbyggernes sosiale profil, og særlig kjønn, alder og geografi er viktige kriterium. Personlige egenskaper spiller en mindre rolle. Det er svært få som deltar både i nominasjonsprosessen og på selve nominasjonsmøte. Det skyldes ikke at lokalpartiene aktivt lukker prosessen, men kort og godt fordi engasjementet er lavt. Analysen av nominasjonsprosessens sluttprodukt, partilistene,

viser at de nominerte slett ikke er et representativt utvalg av innbyggerne. I forhold til kjønn og alder er kvinner og ungdom underrepresenterte og partienes toppkandidater er i hovedsak menn. Dette gjelder både fylkestings- og kommunestyrevalg.

Selv om personvalgreformen ikke påvirket lokalpartienes nominasjonsarbeid har andre endringer i valgloven hatt en viss betydning for kandidatutvelgelsen. Det reduserte kravet til antall listekandidater (minimum 7 kandidater) har bidratt til at færre partier i 2003 rapporterer å ha problemer med å rekruttere nok listekandidater enn tilfellet var i 1995. Her bruker partiene, som før, forhåndskumuleringen/stemmetillegg strategisk. Ved at partiene gir så mange kandidater de forventer å få innvalgt stemmetillegg kan de så godt som garantere at de resterende kandidatene ikke blir valgt. Å få et ja fra kandidater som er listefyll synes ikke å være problematisk. Den nye valgloven har også skjerpet kravet for å kunne stille liste til valg. For å få delta i konkurransen om en plass i kommunestyret kreves det nå underskrifter fra på 2prosent av innbyggerne i en kommune, noe som har påført de lokale listene et betydelig merarbeid.

Det er andre forhold enn valgloven som ser ut til å ha størst betydning for partinominasjonen. Analysen viser at det fremfor alt er svekkelsen av partiene som medlemsorganisasjoner som gjør at nominasjonsarbeidet gradvis endres. Færre medlemmer å fordele arbeidet på gjør at partiene effektiviserer nominasjonsarbeidet på flere måter. Egne nominasjonskomitéer er sjeldnere enn før og oppgavene overlates i større grad til partistyret. Trenden går i retning av at det er de samme personene som utfører de fleste organisatoriske oppgavene i lokalpartiene. Det er også tendenser til at rekrutteringen av listekandidatene effektiviseres ved at ansvaret overlates til kandidatene selv. I stedet for å spørre direkte henvender partiene seg til mulige kandidater gjennom brev utformet slik at kandidatene aktivt må si nei til å stå på listen, i motsetning til et aktivt ja. Strategien viser seg å være svært så effektiv, få kandidater gir tilbakemelding noe som betyr et ja til nominasjon.

Gangen i rapporten

I kapittel 1 har vi trukket opp de sentrale spørsmålene og forventningene som har dannet utgangspunkt for analysene i denne rapporten. Kapitlet har også oppsummert noen av funnene som vil bli presentert i mer detalj i de kommende kapitlene. I kapittel 2 er temaet norsk personvalgdebatt og holdninger til personvalg generelt og mulig konsekvenser av reformen spesielt. Der settes forventningene til personvalgreformen inn i et historisk perspektiv samtidig som en del av innvendingene mot reformen drøftes mer inngående.

De påfølgende kapitler tar for seg tre faser i den politiske rekrutteringsprosessen. Det er gjennom mobiliserings-, nominasjons- og valgfase at listekandidatene entes siles ut, eller loses inn i lokalpolitikken. Kapittel 3 analyserer mobiliseringsfasen og nominasjonsfasen. Analysen fokuserer på viljen til å stille til valg og de kriterier partiene legger til grunn når de velger sine kandidater. Hva kjennetegner den gode kandidat sett fra partienes ståsted? Hvem og hvor mange deltar i selve utvelgelsen? Kapitlet

beskriver resultatet slik det foreligger etter at partiene har fullført sitt nominasjonsarbeid. Hvordan ser listene ut? Hva betyr sosiale bakgrunnsvariabler som kjønn, alder osv. for hvor kandidatene havner på listen? Kapittel 4 tar for seg selve valgfase der velgerne gjennom personstemmene har mulighet til å påvirke utvelgelsen av representanter fra kandidatmassen. Hvem får personstemmer fra velgerne, og hvorfor? Hva betyr faktorer som kjønn, alder, listeplassering, politiske erfaring og mediaoppmerksomhet for kandidatenes popularitet blant velgerne?

I kapittel 5 presenteres konsekvensene av personvalgordningen. Indirekte gis det svar på hvilke av fasene i rekrutteringsprosessen som hadde størst betydning for hvem som endte opp som representanter i de respektive fylkestingene og kommunestyrene. Var det partinominasjonen eller velgerne personstemmegivning som bestemte kandidatutvelgelsen? Svaret viser seg å være entydig: Hvorvidt en kandidat blir innvalgt eller ikke er et spørsmål som partiene kan og (stort sett) vil bestemme på egenhånd, uavhengig av personstemmene. Kapittel 6 trekker det hele sammen og oppsummerer hovedfunnene.

2. Personvalg i Norge: Holdninger og debatt

Selv om vi i denne rapporten støtter oss til internasjonal forskning på feltet, har forventningene til personvalgreformens først og fremst vært basert på norsk personvalgdebatt og forskning. De mest spennende, og ikke minst spenstige, hypotesene har bakgrunn i nettopp den norske forskningen. I dette kapitlet skal vi se nærmere på kjernepunktene i eldre og nyere personvalgdebatt. I tillegg presenteres nyere holdningsdata som kan kaste nytt lys over denne debatten. Før argumentene og problemstillingene i debatten oppsummeres kan vi allerede nå slå fast at utgangspunktet for diskusjonen er avhengig av hvilke type valg det er snakk om. Debatten rundt stortings- og fylkestingsvalgene har fokusert på hvordan velgerinnflytelsen over kandidatutvelgelsen skal styrkes, mens ordskiftet knyttet til kommunevalgsordningen stort sett har handlet om å stramme inn på den samme innflytelsen.

Sentrale problemstillinger i debatten

Personvalgspørsmålet er avgjort ikke av ny dato, men er blitt behandlet i en rekke offentlige utredninger allerede fra tidlig på 1900-tallet (se tabell 2.1). I denne gjennomgangen tar vi utgangspunkt i tre offentlige utredninger samt enkeltforskeres bidrag til debatten. Følgende utredninger representerer gode inntak til diskusjonen: NOU 1973:38, *Personvalg ved stortingsvalg og kommunalvalg*, NOU 1982:6, *Om en ny valglov*, og NOU 2001:3, *Velgere, valgordning, valgte*. La det være sagt med en gang: Bredden i norsk personvalgforskning har ikke vært særlig stor. Analysene til Ottar Hellevik har til nå nærmeste vært enerådende på feltet (Hellevik og Skard 1985, Hellevik 1991, Hellevik og Bjørklund 1995, Hellevik 2003). I en rapport utgitt i regi av Makt- og demokratiutredningen oppsummerer han egen forskning, formulerer kritikken mot personvalgreformen og lanserer en rekke hypoteser om mulige effekter av nyordningen (Hellevik 2003).

Tabell 2.1 *Offentlige utredninger som berører personvalgspørsmålet.*

Valgordningskommisjonen	1917–Odelstingsproposisjon/stortingsbehandling 1920
Valgordningsnemda	1927
Kommunevalgslovsutvalget	1948
Stortinget	1953
Kommunestyrevallovsnemdi	1960
Stortinget	1968
NOU 1973:38	1973
NOU 1982:6	1982
NOU 2001:3	2001

Kilde: NOU 2001:3.

Hvilke problemstillinger har så stått sentralt i debatten? I 1973-innstillingen som utelukkende omhandlet personvalgspørsmålet, oppsummeres debatten slik (NOU 1973:38, s.10):

«Utvalget har tatt sitt utgangspunkt i den kritikk som i alminnelighet reises mot valgordningen, og som kort kan oppsummeres slik:

1. Ved stortingsvalg har velgerne ingen reell innvirkning på personvalget. Det samme gjelder ved kommunalvalg så langt partiene har forhåndskumulert på de offisielle valglister.
2. Nominasjonsmøtene preges av små, men mektige gruppers innflytelse.
3. Ved kommunalvalg kan små grupper ved organiserte, men hemmelige rettesaksjoner mot valglistene, få fram et valgresultat som ikke er i samsvar med oppfatningen blant velgerflertallet.
4. Valgreglene er for kompliserte og for lite kjente og forståtte blant velgerne»

Problemstillingene som utvalget trekker opp har vært gjengangere i hele perioden: Bør personvalg innføres også ved stortingsvalg? Hvor åpne og inkluderende er partiernes nominasjonsmøter? Styres kandidatkåringen av små velgergrupper? Kan velgerne overskue effekten av endringene de foretar på stemmeseddelen? Debatten reflekterer uomtvistelig ulike normative oppfatninger av hvordan demokratiet bør organiseres. På den ene siden står partienes forkjempere med sitt budskap om at helhetshensynet ivaretas best når kandidatutvelgelsen overlates til partiernes nominasjonsmøter. På den andre siden finner vi tilhengere av økt velgerinnflytelse som mener at kandidatutvelgelsen er for viktig til å overlates partimedlemmene alene. Til tross for motsetningene setter begge parter deltakelse, eller mangelen på sådan, i høysetet: Krav om økt velgerinnflytelse begrunnes med at innflytelsen i partiernes nominasjonsprosesser er beholdt til de få og de sterke. Kravet om å begrense velgerinnflytelsen ved kommunvalg begrunnes på sin side med at det kun er et fåtall velgere som gjennom listerettingen styrer personvalget på bekostning av det store flertallet av velgere som avstår. La oss se på hvordan debatten har kommet til uttrykk i ulike typer valg.

Stortings- og fylkestingsvalg

Hovedargumentet mot å innføre en personvalgordning ved stortings- og fylkestingsvalg er partipolitikkenes overordnede rolle på disse styringsnivåene. Personelementet har like fullt hatt stor betydning historisk. Grunnloven fra 1814 bygde eksempelvis på indirekte valg der velgerne stemte på valgmann som i sin tur stemte på konkrete stortingsrepresentanter. I 1905 ble det innført direkte valg med flertallsvalg i enkeltkretser. Først fra 1919, da Stortinget vedtok å endre grunnloven og introdusere forholdstallsvalg i kretser med flere mandater, fikk partidemokratiet et sterkere fotfeste.

Valgordningskommisjonen av 1917 slo også fast at personvalget ved stortingsvalg ble avgjort ved nominasjonen. Velgernes mening om kandidatene kunne derimot bringes på det rene ved «et prøvevalg blant partiets vælgere eller representanter for disse. Dette vil da i almindelighet en partiorganisasjon ta seg av» (NOU 1973:38 s.11). Ifølge kommisjonen måtte det være opp til partiene selv om de ville at velgerne skulle få vurdere kandidatene. Antydninger til debatt om *partienes kontroll over kandidatvalget finnes i* Valgordningsnemdas innstilling fra 1927, men det ble ikke foreslått noen endringer.¹⁴ I 1953 var temaet igjen på dagsorden da Stortinget behandlet forslaget fra *Valordningskommisjonen* av 1948. Mindretallet i kommisjonen gikk inn for et større innslag av personvalg, men forslaget falt (Ibid s.63).¹⁵ I 1973 ble det så for første gang foreslått å innføre en valgordning med felles personvalgregler for både stortings- og kommunestyrevalg. Utvalget var særlig kritisk til partienes nominasjonsprosesser og mangelen på et lovverk som kunne garantere representative nominasjonsmøter. Utvalget slo fast at '*som det er nå, kan det forekomme at en 4–5 personer utpeker et partis kandidater somme steder*' (NOU 1973:38 s.19–20). Utvalget forslo en ny nominasjonslov med prøvenominasjon åpne for alle velgere. Personvalgordningen skulle også endres gjennom at systemet med forhåndskumulering ble erstattet med en ordning der partiene kunne gi prioriterte kandidater et stemmetillegg på 20 prosent (NOU 1973:38 s.11). Igjen vendte Stortinget tommelen ned. Både i 1982-innstillingen og i valglovutvalgets innstilling følges dette argumentet delvis opp (NOU 1982:6, s. 58–59, NOU 2001:3).

Valglovutvalgets forslag om økt velgerinnflytelse ble blant annet begrunnet med velgernes interesse for personvalget, særlig i kommunene. Høringsrunden avslørte manglende kandidatkunnskap som et viktig argument mot å innføre en personvalgordning ved Stortings- og fylkestingvalg (Ot.prp.nr.45 2001–2002,s.68). Likevel foreslo altså utvalget en personvalgordning også her. Utvalget antok blant annet at svekkelsen av partiene som medlemskapsorganisasjoner kunne bety at stadig færre deltok i kandidatutvelgelsen (Ibid). Stortingsflertallets avvisning av forslaget om å innføre en personvalgordning ved Stortingsvalg bygget på sprikende argumenter partiene imellom (Inst.O. nr. 102 2002–2003). Arbeiderpartiet ville vente på erfaringene fra fylkestingsvalget 2003, Fremskrittspartiets mente at kommunepolitikken var langt mer personavhengig enn rikspolitikken mens Sosialistisk Venstreparti fryktet at mediene vil få større betydning med en personvalgordning og at ordningen kunne bidra til en tilspisset kamp mellom ulike regioner i de enkelte fylkene.

Historisk har partivalget blitt ansett å være viktigere enn personvalget ved stortings- og fylkestingsvalg. Personelement vurderes som et fremmedelement i en politisk kultur preget av sterke politiske partier. Forskning viser også at personvalget spiller en betydelig større rolle for velgerne ved kommunestyrevalg enn ved Stortingsvalg (Skare 1998). Flere utvalgsinnstillinger har imidlertid vært kritiske til partienes nominasjonsmøter. Forslag om å endre valgloven med henblikk på å sikre representativitet i nominasjonsprosessene har aldri fått særlig oppslutning i Stortinget. Eksempelvis foreslo valglovutvalget å oppheve valglovens bestemmelser om nominasjon, og det diskuterte i liten grad spørsmål knyttet til forholdet mellom nominasjon og representativitet (NOU 2001:3).¹⁶ Utvalgets forslag ble også fulgt opp av Stortinget (Ot.prp. nr. 45 2001–2002) slik at dagens valglov mangler regler om nominasjon. Det er dermed opp til partiene selv å sikre at verdier som representativitet og deltakelse blir ivaretatt.

Til tross for at personvalgordningen er veletablert i norsk lokalpolitikk, og en lengre debatt om å innføre en personvalgordning også ved Stortingsvalg, har forskningen vært forbausende lite opptatt av hva velgere og listekandidater mener om personvalg. Ønsker velgerne større innflytelse over kandidatutvelgelsen også ved Stortingsvalg? Er velgerinnflytelsen et kontroversielt innslag i lokalpolitikken?

I Stortingsvalgsundersøkelsen 2001 er det med et spørsmål om velgernes holdning til personvalg ved Stortingsvalg. Resultatet fremgår av Tabell 2.2. I tråd med diskusjonen ovenfor viser tabellen at et flertall velgere mener partiene fortsatt bør bestemme hvem som skal velges som stortingsrepresentanter. Analyser av bakgrunnsmateriale (*ikke vist her*) finner små forskjeller mellom menn og kvinners holdning til spørsmålet. Det er imidlertid en viss skepsis til økt velgerinnflytelse blant høyutdanningsgrupper.

Tabell 2.2 *Holdninger til personvalg ved Stortingsvalg (prosent).*

Velgerne bør få avgjørende innflytelse	35,7
Både og	7,4
Partiene bør fortsatt bestemme	52,7
Vet ikke/ikke svart	4,2
Totalt (N)	100 (2052)

Spørsmål: Et utvalg har foreslått at velgerne bør få avgjørende innflytelse over personvalget ved Stortingsvalg. Andre hevder partiene fortsatt bør bestemme hvem som skal velges som representanter. Hva er din mening? Bør velgerne avgjøre personvalget, eller bør partiene fortsatt bestemme dette? Kilde: Stortingsvalgsundersøkelsen 2001 (Aardal m.fl. 2003).

Både lokalvalgsundersøkelsen og vår egen kandidatundersøkelse inneholder spørsmål om velgernes og kandidatenes syn på hvorvidt velgernes innflytelse over personvalget bør styrkes, være som det er, reduseres eller overlates til partiene. Resultatet for kommunestyrevalg og fylkestingsvalget fremgår av henholdsvis Tabell 2.3 og 2.4. Resultatet er entydig: Det er bred oppslutning både i velgermassen og blant listekandidatene om å gi velgerne innflytelse over representantutvelgelsen. Tre av fire velgere svarer at velgerinnflytelsen ved kommunestyrevalget enten bør styrkes eller være som nå. Tilsvarende tall for kommunestyre- og fylkestingskandidatene er enda høyere (88

prosent og 88,9 prosent). Noe over 40 prosent i de tre gruppene mener at velgerinnflytelsen bør styrkes ytterligere. Også ved fylkestingsvalg, der personvalgordningen altså er ny, er det bred oppslutning velgernes innflytelse over kandidatutvelgelsen. Fylkestingskandidatene går selv lengst i ønsket om å styrke denne innflytelsen. Forslag om å begrense velgerinnflytelsen i lokalvalgene har så å si ingen støtte verken blant velgerne eller kandidatene.

Tabell 2.3 *Velgere og kandidaters syn på velgerinnflytelse ved kommunestyrevalg (prosent).*

	Velgere	Kommunestyre- kandidater	Fylkestingskandi- dater
Styrkes	45,5	43,5	43,1
Som nå	31,0	44,5	45,8
Reduseres	1,7	3,8	3,2
Fjernes, overlates til partiene	3,3	1,9	2,0
Vet ikke/ingen mening	17,4	5,2	3,2
Ubesvart	1,1	1,1	2,6
N	100 (2001)	100 (1076)	100 (343)

Spørsmålet var følgende: Hvor stor innflytelse synes du velgerne bør ha over personvalget ved kommunestyre- og fylkestingsvalg, dvs. hvem på lista som blir valgt som representanter? Velgernes innflytelse over personvalget ved kommunestyrevalg bør: a) styrkes, b) være som ved dette valget, c) reduseres, d) fjernes, og overlates til partiene, eller d) vet ikke/ingen mening.

Tabell 2.4 *Velgere og kandidaters syn på velgerinnflytelse ved fylkestingsvalg (prosent).*

	Velgere	Kommunestyre- kandidater	Fylkestingskandi- dater
Styrkes	27,7	36,7	40,5
Som nå	37,1	44,5	46,4
Reduseres	2,0	2,2	2,6
Fjernes, overlates til partiene	5,4	4,0	3,5
Vet ikke/ingen mening	26,2	10,3	4,4
Ubesvart	1,5	2,2	2,6
N	100 (1997)	100 (1076)	100 (343)

Hvordan skal dette tolkes? For det første ser det ut til at velgerinnflytelsen oppfattes som langt mindre kontroversiell enn tidligere forskning skulle tilsi. For det andre mer enn antyder analysen at eventuelle forslag om å redusere velgerinnflytelsen, eller å overlate kandidatutvelgelsen til partiene alene, har liten støtte ikke bare blant velgerne men sågar i partiene selv. For det tredje indikerer en høy andel vet-ikke svar blant velgerne, at velgerne er vel så opptatt av hva som velges som av hvem. Vet-ikke kategorien er betydelig større for spørsmålet om personvalg ved fylkestingsvalg, noe som kan ha sammenheng med manglende interesse for fylkeskommunen som styringsenhet.

Kommunestyrevalg

Til tross for den altså brede oppslutningen om personvalgordningen ved lokalvalgene, har det vært en sterk faglig og politisk debatt om mulige effekter av enkeltkomponentene i ordningen. Fem sider ved kommunevalgsordningen har vært særlig diskutert:

- *Forekomsten av velgeraksjoner/velgerkupp*
Skal hensynet til partiene og velgere som avstår fra å rette på listene veie tyngre enn hensynet til spesielle, og gjerne små, velgergruppers rett til aktivt å mobilisere for bestemte kandidater?
- *Slengerordningen*
Skal hensynet til partiene veie tyngre enn hensynet til velgernes mulighet for å personstemme uavhengig av partivalget?
- *Et for komplisert regelverk*
Bidrar personvalgordning til å øke innflytelsen til de med kunnskap og innsikt i effekten av listerettingen. Står resultatet i strid med ønskene til dem som avstår fra å rette på listene?
- *Strykeadgangen*
Skal hensynet til velgernes rett til å stryke navn fra listene veie tyngre enn hensynet til de kandidatene strykingen går ut over.
- *Forhåndskumuleringen*
Skal hensynet til partienes ønsker om å sikre sine toppkandidater veie tyngre enn velgernes rett til fritt å bestemme personvalget?

Debatten reflekterer ulike normative demokratioppfatninger samt det faktum at personvalgordningen balanserer ulike hensyn som lett kan komme i konflikt med hverandre. Spørsmålene diskuteres etter tur, og vi starter med velgeraksjonene.

Velgeraksjoner/Velgerkupp

Deltakelseshensynet sto som allerede nevnt sentralt da nominasjonsreglene ble foreslått endret i 1973. Utvalgets argument var at både partienes nominasjonsprosesser og personvalgordningen var deltakelsesarenaer for de få og de mektige. Ifølge utvalget bidro valgordningen til at små velgergrupper kunne presse igjennom et valgresultat som ikke samsvarte med velgerflertallets syn. Som en motvekt foreslo utvalgets mindretall en fem prosents sperregrense før personvalget skulle få en effekt (NOU 1973:38, s.21). Utvalget viste blant annet til kvinneaksjonen i Modum kommune i 1967 der 17 velgere avgjorde mandatfordelingen til 14 av 43 kommunestyrerepresentanter.

Velgeraksjonene var tema også i 1982-innstillingen, men det ble ikke foreslått endringer for å motvirke disse (NOU 1982:6). Selv om utvalget ikke var entydig negativ, hadde det likevel en viss *forståelse for forslag om forbud mot velgeraksjoner* (Ibid s.60–61). Ifølge utvalget ville et eventuelt forbud være umulig å praktisere. Valgoppjøret ville bli for komplisert og en forbudsregel ville skape rent bevismessige

vanskeligheter (Ibid). Spørsmålet om velgeraksjoner som demokratisk problem reises på nytt i valglovutvalgets innstilling (NOU 2001:3). Ifølge utvalget er velgeraksjoner ikke nødvendigvis noe entydig negativt, men de kan også betraktes som et legitimt virkemiddel i den politiske kampen. Utvalget anser ikke problemstillingen for å være særnorsk, og viser til at det i de fleste personvalgssystemer vil kunne oppstå situasjoner der få stemmer kan avgjøre kandidatkåringen (særlig i land med små valgkretser).

Hellevik (2003) er kritisk til valglovutvalgets behandling. Problemet skal ifølge ham ligge i norske velgeres mulighet for å gi et ubegrenset antall personstemmer, noe som igjen skal vanskeliggjøre en sammenligning med andre personvalgssystemer. Et ubegrenset antall personstemmer kombinert med lave terskler for effekten av personstemmene skal gjøre det norske valgsystemet spesielt sårbart for velgerkupp. Hellevik fremhever fylkestingsvalget som særlig utsatt ettersom partiene der ikke har anledning til å sikre sine toppkandidater gjennom stemmetillegg. Vår analyse viser imidlertid at denne hypotesen ikke hadde noe særlig for seg (se kapittel 5).

Slengerordningen

Slengerordningen gir velgerne mulighet til å personstemme uavhengig av partivalget. Slengerne er blitt ansett som et verdifullt innslag i lokaldemokratiet, spesielt i småkommuner der personvalget ofte har vel så stor betydning for velgerne som selve partivalget. Innvingingen mot ordningen er at den lett kan misbrukes, eksempelvis ved at en gruppe velgere fra et større parti gjennom personstemmegivningen kan klare å kvitte seg med brysomme kandidater fra et mindre parti ved å gi slengerstemmer til konkurrerende kandidater i det samme partiet (Hellevik 2003).

Et valg (1975) har blitt gjennomført uten ordningen, og valglovens bestemmelser er endret ved flere anledninger. Før 1975 kunne velgerne skrive opp navn fra andre valglistor fra to til fire ganger, men navn fra den listen de stemte på bare én gang. I praksis kunne effekten på kandidatkåringen bli større på andre lister enn på velgerens egen liste. Velgerne kunne i tillegg stemme på kandidater som ikke var oppført på noen offisielle valglistor (såkalte *ville kandidater*). Disse reglene ble endret fra og med 1979-valget slik at velgerne bare kunne skrive navn fra andre lister én gang, samtidig som ordningen med «ville» kandidater falt bort.

Ifølge utvalgsinnstillingen fra 1973 var slengerordningen den viktigste årsaken til «*de fleste valgkupp*» (NOU 1978:38, s. 22). Særlig var utvalget kritisk til at det i forbindelse med kommunesammenslåingene på 1960-tallet hadde forekommet flere retteaksjoner med utspring i geografiske motsetninger mellom ulike deler av en kommune. Dette skulle igjen ha ført til svært skjeve sammensetninger av kommunestyrene (NOU 1973:38, s.22): 'Når en kommune består av to deler som har like mange innbyggere, men den ene får 22 og den andre 3 representanter i kommunestyret – hvilket har hendt – er det klart at arbeidet i kommunestyret må bli vanskelig'. Utvalget viste også til at velgerne sannsynligvis ikke visste at de ved å gi slengere svekket sin egen valgliste, og de foreslo at slengerordningen skulle bortfalle.

Stortinget sluttet seg til utvalgets forslag, men snudde raskt. Sterke reaksjoner,

blant annet i mediene, gjorde at slengerordningen ble tatt inn igjen allerede i 1979.¹⁷ Utvalgsinnstillingen fra 1982 var også kritisk, men konkluderte med at et eventuelt bortfall kunne slå negativt ut på velgernes engasjement for lokalvalget (NOU 1982:6, s. 58–59). Forslaget om bortfall ble likevel tatt opp igjen av valglovutvalget, men begrunnelsen var nå en annen. Utvalget mente at et bortfall av slengerordningen ville resultere i en valgordning som var lettere for velgerne å forholde seg til. Målet var at «*flere velgere enn i dag vil benytte seg av muligheten til å gi tilleggsstemmer*» (NOU 2001:3, s.175). Høringsrunden avdekket at flertallet var svært kritisk til utvalgets forslag, noe som også gjenspeilte seg i departementet innstilling (Ot.prp.nr.45 2001–2002,s.68). Slengestemmene ble sett på som viktige element i lokalvalgene. Et bortfall kunne redusere velgernes interesse for valget, særlig i de små og mellomstore kommunene. Departementet gikk imidlertid inn for at slengerstemmene bare skulle ha innvirkning på selve kandidatkåringen, ikke på selve mandatfordelingen. Dette fikk de imidlertid ikke Stortinget med på, og den eksisterende listestemmeordningen ble opprettholdt.

For å få kunnskap om slengerordningens effekt på mandatfordelingene partiene imellom ba vi kommunene i etterkant av valget om å angi om ordningens hadde hatt noen effekt og hvor mange mandater dette gjaldt. 131 kommuner svarte på henvendelsen, og 7 av dem rapporterte at slengerne hadde påvirket mandatfordeling. I samtlige tilfeller var det snakk om ett enkelt mandat.

Kompliserte regler

Enkelthet bør være et viktig prinsipp i enhver valgordning. Velgerne bør være trygge på at effekten av endringene på stemmeseddelen er slik de faktisk forventet den skulle være. En vanlig innvending mot kommunevalgordningen er nettopp at reglene har vært så kompliserte at velgerne personstemmer uten å se konsekvensene. Flere utredninger har da også lansert forslag med sikte på forenkling. Hensikten bak flertallsforslaget i 1973 var nettopp å gjøre det lettere for velgerne å forutse konsekvensen av listerettingen (NOU 1973:38, s. 23). Sidegevinsten skulle ifølge utvalget bli at flere velgerne personstemte (Ibid s.28); «Det er grunn til å tro at en del velgere har latt være å kumulere fordi de ikke har vært sikre på hvordan de skal gjøre dette, og fordi de har vært redde for at stemmeseddelen skal bli vraket hvis de gjør feil». Begrunnelsen er den samme i valglovutvalgets innstilling (NOU 2001:3, s.175): «*kravet til enkelthet er et viktig virkemiddel for å få til et bredere sosialt engasjement rundt personvalget*». Som vi har sett konkluderte også valglovutvalget, med utgangspunkt i forskning av Bjørklund og Hellevik, at en enklere ordning kunne bidra til å fremme deltakelsen i personvalget (Hellevik og Bjørklund 1995, Bjørklund 1999). Ifølge valglovutvalget ville større deltakelse også gi større legitimitet til valgresultatet.

Variasjonen i listerettingen på tvers av kommunetyper gjør imidlertid kompleksitet til en problematisk forklaring på deltakelsen i personvalget (Christensen 2001). Det er ikke manglende kunnskap om reglene som gjør at langt færre retter på listene i Oslo enn på Utsira. En mer sannsynlig forklaring på variasjonen i personvalgdeltakelsen på tvers av kommunetyper er at vi har å gjøre med ulike lokaldemokratiske kontekster.

Det er veldokumentert i kommuneforskningen at partipolitikken spiller en større rolle i de store kommunene enn i de små kommunene som på sin side kan vise til et større personfokus (Skare 1998, Myrvold 2001).

Utvalgsinnstillingen fra 1973 var spesielt opptatt av kompleksiteten, og pekte på at mange velgere forutsatte at rekkefølgen på listen hadde reell betydning, og at gitt at denne forutsetning ikke var riktig så ble personvalget preget av at en del velgere ikke hadde vært klart over virkningen av sin stemme (NOU 1973:38, s. 31–32). Utvalgets botemiddel var å få flere til å stryke og kumulere på listene, budskapet var at jo færre som rettet på listene, jo større var faren for et valgresultat som ikke samsvarte med flertallsviljen (Ibid:32).¹⁸ Tesen var dermed at velgere som avsto fra å personstemme (flertallet) hadde andre kandidatpreferanser enn de som personstemte (mindretallet). Hellevik (1991,2003) har, som vi har sett, vært opptatt av det samme. Med utgangspunkt i en meningsmåling fra 1987 (!), slår han fast at det eksisterer en faktisk interessemotsetning mellom de to velgergruppene. Denne undersøkelsen viser at interessemotsetningen mellom de som personstemmer, og de som avstår, ikke var til stede i lokalvalget 2003. De personstemmende velgerne stemte i det stor hele i tråd med partienes listesammensetning (se kapitlene 4 og 5). Usikkerhet om reglene har i tillegg liten betydning for velgernes beslutning om å avstå fra å personstemme (se kapittel 1).

Strykeadgangen

Velgerne har tidligere hatt anledning til å fjerne navn fra stemmeseddelen, noe som ga kommunevalgordningen et visst preg av straffeeksersis. Innvendingene mot denne straffeeksersisen har vært todelt: 1) Ordningen kan gå ut over bestemte grupper av kandidater (særlig har oppmerksomheten blitt rettet mot kvinnerepresentasjonen), og 2) ordningen kan på sikt bidra til at partiene får ytterligere problemer med å finne kandidater som vil la seg nominere.

Strykeadgangen har ikke vært noe sentralt tema i de utvalgsinnstillingene som er gjennomgått her. Enkelte innvendinger finnes i utvalgsinnstillingen fra 1973, og 1982-innstillingen gikk inn for å myke opp regelverket (NOU 1973:38, NOU 1982:6). Hensynet til enkeltkandidater, eller bestemte grupper av kandidater, har i liten grad vært nevnt. 1973-utvalget foreslo å begrense antallet strøkne kandidater slik at det måtte stå igjen et visst antall navn (1/3 av antallet representanter som skulle velges). Hensikten var å motvirke at enkeltpersoner skulle få en uforholdsmessig stor innflytelse på personvalget (NOU 1973:38, s.23). 1982-utvalget foreslo å gjøre det enklere for velgerne å markere strykningen på stemmeseddelen (NOU 1982:6, s.59).¹⁹ Forslaget om bortfall kom først med valglovutvalgets innstilling. Begrunnelsen var todelt (NOU 2001:3): Et bortfall ville sette velgernes positive preferanser i fokus samtidig som regelverket ville bli enklere, noe som ble antatt å kunne øke deltakelsen i personutvelgingen. Et vedlegg til innstillingen som studerte listerettingen i fire kommuner for 2050 kandidater konkluderte med at strykemuligheten ikke bidro til å stigmatisere enkeltkandidater (Christensen 2001). Undersøkelsen fant nemlig en sterk og positiv sammenheng mellom kumulering og stryking.

Høringsrunden viste at et klart flertall ønsket å beholde strykemuligheten. Argumentet var at et bortfall ville kunne dempe interessen for valget (Ot.prp.nr.45 2001–2002,s.68). Likevel valgte både departementet og Stortinget å følge opp utvalgets forslag. Resultatet ble at velgerne i kommune- og fylkestingsvalget 2003 ikke lenger hadde anledning til å stryke kandidater fra listene. Analysen i kapittel 4 antyder at dette bortfallet kan ha bidratt til å begrense velgerinnflytelsen snarere enn å øke den. At strykeadgangen er falt bort ser ut til å ha styrket partienes toppkandidater og derigjennom nominasjonsprosessen betydning for kandidatutvelgelsen: Tidligere ble toppkandidatene både strøket og kumulert mer enn andre kandidater. Nå blir de bare kumulert.

Forhåndskumuleringen

Forhåndskumulering er partienes motvekt mot velgernes retting på listene. Ordningen gjør det mulig for partiene å sikre innvalg av sine toppkandidater – en mulighet som partiene stadig oftere har benyttet seg av (Hellevik 2003, Christensen 2001). Debatten om forhåndskumuleringen har sentrert rundt to spørsmål: For det første antallet kandidater partiene skal gis anledning til å forhåndsprioritere, og for det andre hvor stort forsprang disse kandidatene skal ha relativt til de andre listekandidatene. Flere offentlige utredninger har tatt opp disse spørsmålene.

Allerede i 1973 ble forhåndskumuleringen foreslått fjernet for å bli erstattet av et system basert på tilleggstemmer (NOU 1973:38). Det skulle virke forvirrende for velgerne at enkelte kandidater sto oppført på listeforslagene to ganger. Utvalgsflertallet gikk inn for en ordning der partiene kunne sikre toppkandidatene ved å markere disse med uthevet skrift på valglistene, og at disse kunne gis et stemmetillegg tilsvarende en viss prosentandel av listens stemmetall. Flertallet gikk inn for et tillegg på 20 prosent, mens mindretallet ville ha et tillegg på 100 prosent. Stortinget stilte seg avvisende til forslaget, og det ble ikke hentet frem igjen før i valglovutvalgets innstilling.²⁰ Valglovutvalget foreslo, til forskjell fra 1973-utvalget, ulike regler for ulike typer valg (NOU 2001:3, s.175). Ved kommunestyrevalgene foreslo utvalget at partiene maksimalt skulle gis anledning til å forhåndskumulere to kandidater på listeforslaget, og at disse skulle gis et stemmetillegg på 20 prosent.²¹ For Stortings- og fylkestingsvalg foreslo utvalget at personstemmene kun skulle tas i betraktning hvis en kandidat fikk mer en 5 prosent av et partis stemmetall som personlige stemmer.

Valglovutvalgets forslag innebar dermed et system med tilleggstemmer for kommunevalg og formelle sperregrenser ved Stortings- og fylkestingsvalg. Forslaget ble betydelig modifisert i høringsrunden, og Stortinget endte opp med en 8 prosents sperre ved fylkestingsvalg, samtidig som tommelen ble vendt ned for personvalg ved Stortingsvalg. Ved kommunestyrevalg ble utvalgets forslag modifisert slik at partienes muligheter til å forhåndsprioritere kandidater ble styrket samtidig som stemmetilleggets størrelse ble økt fra 20 til 25 prosent. Hellevik (2003) har i sin kritikk av reformen særlig pekt på det problematiske ved at partiene ikke har anledning til å forhåndskumulere kandidater ved fylkestingsvalg. Han mener reformen gir små velgergrup-

per store muligheter til å påvirke valgresultatet forutsatt at de opptrer samlet og har sammenfallende kandidatpreferanser (Ibid:23). Effekten kan ifølge Hellevik bli et valgresultat til fordel for kandidater som enten har felles politiske standpunkter, kommer fra bestemte geografiske områder eller har felles sosiale kjennetegn. Kapittel 5 viser at spådommen ikke slo til. Ved fylkestingsvalget i 2003-valget ble kun 9 av totalt 728 fylkestingskandidater innvalgt med bakgrunn i personstemmene.

Personvalgreformene: Mulige demokratiske konsekvenser

Tradisjonelle deltakelsesformer som valgdeltakelse og partimedlemskap har stadig dårligere kår i de etablerte demokratiene (Goul Andersen 2004). Nedgangen i valgdeltakelsen er tydelig i de fleste land. Partiene får på sin side færre medlemmer samtidig som de blir mer profesjonaliserte og medieorienterte (Ibid). I debatten om personvalgreformene ble det uttrykt bekymring om at nyordningen ytterligere kunne bidra til å svekke partienes rolle i norsk politikk. Foruten økt konfliktorientering internt i partiene ble det fokusert på to mulige negative konsekvenser for partiene (Hellevik 2003): 1) en ytterligere svekkelse av partiene som medlemskapsorganisasjoner, og 2) en hyppigere utskifting av representanter som igjen ble antatt å kunne svekke den lokalpolitiske styringen.

Et inntak til denne debatten er å studere velgerne og listekandidatenes holdninger til måten personvalget påvirker lokaldemokratiet generelt og forholdet mellom velgerne og partiene spesielt. Både i lokalvalgsundersøkelsen og kandidatundersøkelsen er det med spørsmål der respondentene bes om å ta stilling til følgende fire påstander om personvalgordningens betydning for lokaldemokratiet: a) Svekker personvalgordningen samarbeidet i partiene? b) Styrker personvalget kontakten mellom velgerne og partiene? c) Bidrar personvalget til å gjøre det lettere å stille representantene til ansvar? d) Øker personvalget tilliten til de folkevalgte? Resultatene er vist Tabell 2.3. Tabellen viser at flertallet er uenig i påstanden om at personvalget svekker samarbeidet i partiene. Blant velgerne er det en noe høyere andel som er enige enn tilfellet er for listekandidatene.

Internasjonal forskning kan ikke dokumentere at konfliktnivået i partiene er høyere i land med personvalg enn i de uten. Karvonen (2002) har forsøkt å måle fenomenet ved å sammenlikne partidisiplinen (partisamholdet) i Norge og Finland. Analysen viser at partidisiplinen er noe svakere i Finland, noe som antyder at finske enkeltrepresentanter i visse situasjoner har behov for å markere selvstendighet i spørsmål som kan være viktige for egne velgere. Spørsmålet ble også diskutert i valglovutvalgets innstilling. Argumentasjonen var nokså sprikende (NOU 2001:3 s. 22): Utvalget begrunnet forslaget om økt velgerinnflytelse med at konfliktene i en rekke politiske spørsmål ofte går gjennom partiene og ikke mellom dem, samtidig som det kan registreres at personvalg nødvendigvis ikke fører til et større konfliktnivå i partiene. Hypotesen om økt konfliktorientering i partiene bygger på en oppfatning om en motsetning mellom partienes og velgernes preferanser i personvalgspørsmålet. Kapittel 4 viser at så ikke er

tilfellet. Det fremgår da også av Tabell 2.3 at mellom 70 og 80 prosent av velgere og kandidatene er helt eller nokså enig i påstanden om at personvalg bidrar til å styrke kontakten mellom velgerne og partiene. De fleste er også enige i påstanden om at personvalgordningene gjør det lettere å stille representantene til ansvar.

Tabell 2.3. *Velgerne og kandidaters holdninger til fire påstander om personvalgordningens betydning for lokaldemokratiet (prosent).*

A) Personvalg svekker samarbeidsforholdet i partiene

	Velgere	Kommunestyrekandidater	Fylkestingskandidater
Helt enig	3,3	3,1	2,6
Nokså enig	19,8	18,6	19,2
Nokså uenig	34,6	31,2	35,9
Helt uenig	14,4	32,1	30,6
Vet ikke/ubesvart	27,9	15	7,6
Totalt (N)	100 (1997)	100 (1076)	100 (343)

B) Personvalg styrker kontakten mellom velgerne og partiene

	Velgere	Kommunestyrekandidater	Fylkestingskandidater
Helt enig	28,7	32,2	25,9
Nokså enig	41,3	40,7	49,6
Nokså uenig	8,1	9,6	13,1
Helt uenig	2,4	4,9	3,5
Vet ikke/ubesvart	18,4	12,6	7,9
Totalt (N)	100 (1997)	100 (1076)	100 (343)

C) Personvalg gjør det lettere å stille representantene til ansvar for sine beslutninger

	Velgere	Kommunestyrekandidater	Fylkestingskandidater
Helt enig	27,8	23,8	21,3
Nokså enig	39,2	37,3	35,9
Nokså uenig	10,4	16,6	23,0
Helt uenig	3,3	8,7	9,3
Vet ikke/ubesvart	19,3	13,6	10,5
Totalt (N)	100 (1997)	100 (1076)	100 (343)

D). Øker personvalg tilliten til de folkevalgte.

	Velgere	Kommunestyrekandidater	Fylkestingskandidater
Helt enig	34,2	38,6	38,5
Nokså enig	42,5	41,2	45,5
Nokså uenig	6,2	6,7	7,0
Helt uenig	2,3	3,1	1,5
Vet ikke/ubesvart	10,8	10,4	7,6
Totalt (N)	100 (1997)	100 (1076)	100 (343)

Spørsmål: Nedenfor har vi listet opp noen påstander om betydningen av personvalgordningene for lokalvalgene. Vil du for hver påstand angi om du er helt enig, nokså enig eller helt uenig i påstanden? A) Personvalg øker tilliten til de folkevalgte, b) personvalg svekker samarbeidsforholdene i det enkelte parti/liste, c) personvalg gjør det lettere å stille representantene til ansvar for sine beslutninger, og d) personvalg styrker kontakten mellom velgerne og partiene.

I valglovutvalgets innstilling ble det hevdet at økt velgerinnflytelse kunne bidra til å styrke tilliten til politikerne. Hellevik (2003) mener imidlertid at reformen tvert om kunne gi så uheldige resultater at legitimiteten til valgprosessen og de folkevalgte organene ville settes i fare. Sett i lys av en slik argumentasjon er det interessant å registrere at rundt 80 prosent av de spurte er enten helt enig, eller nokså enig i, at personvalg bidrar til å øke tilliten til de folkevalgte! Selv om ingen av spørsmålene omhandler personvalgordningenes betydning for partimedlemskap som sådan, indikerer svarfordelingene at partiene neppe hadde fått en strøm av nye medlemmer dersom velgerinnflytelsen hadde falt vekk.

Når fokus flyttes fra holdninger til faktisk atferd er det langt vanskeligere å finne en effekt av personvalgordninger, der være seg i positiv eller negativ retning. Et vanlig argument for økt velgerinnflytelse er økningen i det politiske engasjementet. Internasjonal litteratur kan likevel ikke dokumentere at personvalg fører til større aktivitet fra velgernes side. Karvonen (2002) viser i en analyse av 71 land at personvalget ikke har betydning for valgdeltakelsen.²² Christensen og Midtbø (2001) finner imidlertid, om enn i en enkel bivariat analyse, en stadig høyere korrelasjon mellom listeretting og valgdeltakelse i norske kommuner i løpet av perioden 1979–1999. Personvalgreformen kunne imidlertid ikke forhindre at valgdeltakelsen falt ytterligere ved kommuneestyrevalget høsten 2003. I Sverige ble det i 1998 satt negative rekorder både når det gjaldt valgdeltakelse og politikertillit – og det i samme året som personvalgordningen ble introdusert (Holmberg 1999:250). Hypotesen om at økt velgerinnflytelse skal få velgerne til å strømme til valglokale syns altså å finne liten empirisk støtte. Goul Andersen (1999) har da også med bakgrunn i danske data vist at personfaktoren har forbløffende liten effekt på velgernes partivalg. Holdningsdataene i Tabell 2.3 antyder likevel at det kunne gått enda verre med engasjementet hvis velgerne hadde blitt fratatt muligheten til å personstemme.

Partimedlemskap

Det er utbredt bekymring for at partiene etter hvert har sviattet som bindeledd mellom de styrende og de styrte (Heidar og Saglie 2002). Med utgangspunkt i arbeider til den danske partiforskeren Lars Bille (1997) spør Ottar Hellevik (2003) om økt velgerinnflytelse kan bidra til at *partiene ytterligere svekkes som medlemskapsorganisasjoner*. Bille tar for seg sammenhengen mellom økt velgerinnflytelse og det synkende antall partimedlemmer med bakgrunn i danske data. Til tross for at velgerinnflytelsen i Danmark er styrket, skal partimedlemmenes innflytelse over kandidatvalget ikke ha blitt svekket (Ibid:125). Bille drøfter en rekke mulige forklaringer på de sviaktende medlemskaps-tallene, og konkluderer med at forklaringer som tar utgangspunkt i partiens egne organisasjoner har mest for seg (Ibid:225, se også Strøm og Svåsand 1997). Blant annet har høye medlemstall fått mindre å si for partiens økonomi, noe som antas å ha redusert behovet for en stor medlemskapsorganisasjon. I tillegg antyder partiforskningen at balansen mellom ulike nivåer internt i partiene er forrykket. Parlamentspartiet og partibyråkratiet spiller en betydelig større rolle enn tidligere. Partiorganisasjonen

sentralt er mer profesjonalisert, spesialisert, sentralisert og integrert i stortingsgruppen. Partiene har beveget fra å være medlemstunge organisasjoner til mer sentraliserte, profesjonaliserte organisasjoner som orienterer seg mer mot velgerne og mediene enn mot partimedlemmene. I tillegg forklares medlemssvikten med at stadig flere ønsker å ta stilling fra sak til sak, at færre identifiserer seg med et enkelt parti og at deltakelsen i større grad orienteres mot nære og lokale forhold (Goul Andersen 2004). I sum konkluderer partiforskningen med at partiene er styrket som profesjonaliserte organisasjoner og at svekkelsen først og fremst kommer til uttrykk gjennom en svakere sosial forankring (Strøm og Svåsand 1997). Det er svært lite i partiforskningen som antyder at partiene står svakere i land med personvalg enn i land uten. Personvalg er rett og slett en irrelevant forklaringsvariabel.

Har personvalget styringsimplikasjoner?

Antydningen om at økt velgerinnflytelse kan *svekke den politiske styringen* i kommunene er åpenbart vanskelig å studere empirisk. Uansett, hvis argumentet skal holde vann må to forutsetninger være oppfylt: 1) Utskiftningen av representanter må være større med personvalg enn uten, og 2) utskiftingshyppigheten må resultere i styringsproblemer. Hypotesen om at velgerne er mer tilbøyelige til å skifte ut representanter enn partiene virker i utgangspunktet rimelig. Karvonen (2002) finner imidlertid i en empirisk analyse av utskiftingshyppigheten i ni land i perioden 1940–1990 ingen slike entydige sammenhenger. Blant annet er utskiftingshyppigheten betydelig mindre i Sverige enn i Finland samtidig som utskiftningen av norske stortingsrepresentanter ligger på samme nivå som i Finland. Fraværet av personvalg betyr altså nødvendigvis ikke lavere utskiftingstempo av parlamentsrepresentanter.

Sammenhengen mellom demokrati og utskifting er omstridt. Ifølge Aars (1998), som har analysert utskifting i norske og finske kommuner, kan *mangel* på utskifting være et problem. Ifølge dette perspektivet vil den hyppige rotasjonen av lokalpolitiske verv i norsk lokalpolitikk gi en stor andel av befolkningen lokalpolitisk erfaring, noe som igjen styrker den politiske beredskapen.

Når det gjelder sammenhengen mellom deltakelse og *styring*, stilles vi ovenfor en rekke empiriske og metodiske problemer. For det første må det kartlegges både hvorvidt norske kommuner virkelig har styringsproblemer, og hva disse i så fall skulle bestå i. For det andre er det nødvendig å isolere den eventuelle effekten av personvalginnslaget relativt til en rekke andre mulige forklaringsvariabler. Er styringsproblemet større i småkommunene, og har dette i så fall sammenheng med at listerettingen der er mer omfattende? Er styringsproblemet større i norske kommuner enn i svenske, og har dette i så fall sammenheng med at personvalginnslaget er sterkere i det norske systemet? Dette er spørsmål som vanskelig lar seg besvare innenfor rammene av en undersøkelse som denne.

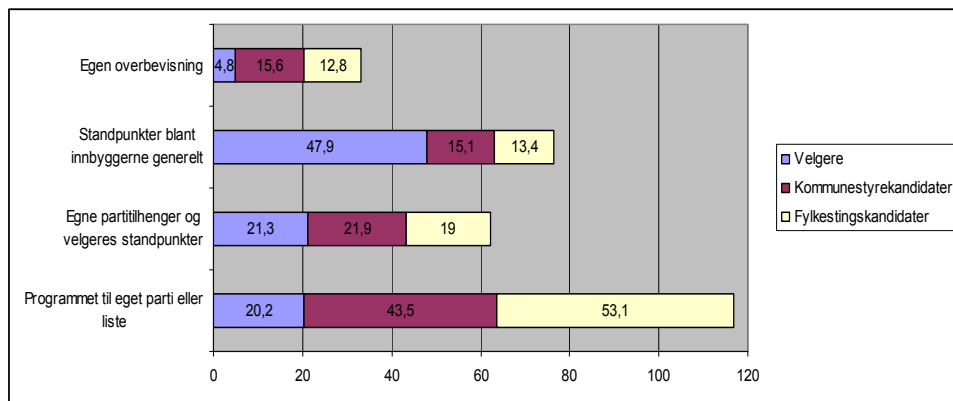
Et annet viktig spørsmål er hvorvidt, og eventuelt hvordan, *personvalgordningen påvirker kandidatene*. Et viktig argument for personvalg er ønsket om å tydeliggjøre at personvalget nettopp er personlig og ikke knyttet til partier som sådan. Personvalget

skal bidra til å styrke kontakten mellom velgerne og de valgte. Politikerne forventes å bli mer synlige, spesielt i valgkampene (Holmberg og Möller 1999).

Hellvik (2003) tror at økt velgerinnflytelse kan tiltrekke seg spesielle typer av kandidater, slik at resultatet nærmest tar form av amerikanske tilstander med kjendiseri og negative valgkampanjer som hovedingredienser. Bakgrunnen for kritikken er en artikkel i Aftenposten om idrettskjendisenes betydning i finske valg. En tilsvarende diskusjon har versert i Sverige, og er blitt kommentert av den finske statsviteren Lauri Karvonen (1999, 2002) som faktisk påviser at kjendisinnslaget er svært marginalt i finsk politikk.²³ Hovedpoenget er, som allerede nevnt, at økt velgerinnflytelses fremstår som det politiske systemets *svår* på, og ikke en årsak til, angivelige oppløsningstendenser innenfor de tradisjonelle representative institusjonene. Karvonen understreker da også at en eventuell utvikling i retning av kjendiseri og negative valgkampanjer ikke drives frem av velgerne men heller av partiene selv gjennom bruk av reklamebyråer og stadig mer kapitalintensive kampanjestrategier.

Representasjonsroller

Når vi ønsker å studere kandidatenes velgertilknypning, er det mer interessant å se på betydningen av *rollerepresentasjon*, dvs. spørsmålet om hva og hvem kandidatene ønsker å representere. Ligger kandidatenes lojalitet først og fremst hos *partiet*? Tar rollen heller form av en slags *tillitsmannsordning* der egne oppfatninger og holdninger styrer kandidatens standpunkter. Eller opptrer kandidaten som *delegat* i den forstand at det er velgernes oppfatninger som utgjør de sterkeste føringene på den politiske beslutningsprosessen? Både lokalvalgsundersøkelsen og kandidatundersøkelsen inneholder spørsmål som gjør det mulig å sammenligne kandidatenes rolleoppfatninger med de rollene ulike velgergrupper *forventer* at kandidatene skal spille. Sett på bakgrunn av de norske partienes sterke kontroll over nominasjonsprosessen samt resultater fra den internasjonale litteraturen forventet vi at kandidatene ville legge særlig vekt på rollen som partirepresentant mens velgerne ville foretrekke kandidater i delegatrollen. Figur 2.1 viser at mens lokalpolitikere først og fremst oppfatter seg som partirepresentanter, mener velgerne at innbyggernes standpunkter bør styre de valg politikere foretar. Det er svært få velgere som mener at lokalpolitikere bør handle etter egen overbevisning.

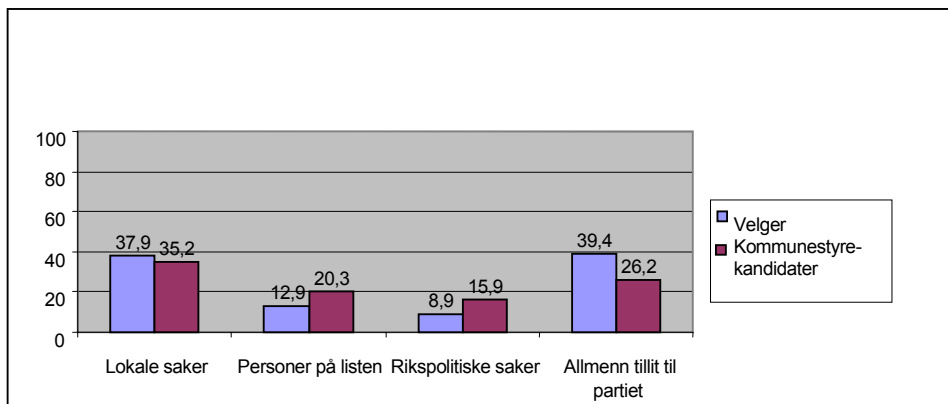

Figur 2.1 Velgere og kandidaters syn på hva lokale folkevalgte bør legge størst vekt på når de tar beslutninger (prosent).*

Spørsmål: Hva synes du lokale folkevalgte bør legge størst vekt på når de tar politiske beslutninger? a) programmet til eget parti eller liste, b) standpunkter blant egne partitilhengere og velgere, c) standpunkter blant innbyggerne generelt, d) egen overbevisning, e) vet ikke.* Lokalvalgundersøkelsen N=1997, kommunestyrekandidater N=1076, fylkestingskandidater N=343.

I forlengelsen av dette viser analysen at det er stor variasjon mellom hva velgerne *sier* hadde størst betydning for deres partivalg i kommunestyrevalget og hva listekandidatene *trodde* påvirket velgernes valg. Ifølge Figur 2.2 tror kandidatene at velgerne er langt mer opptatt av personvalg og rikspolitikk enn det de faktisk er. Allmenn partitil-lit spiller en langt større rolle for velgernes partivalg enn det kandidatene antar. Våre analyser av velgernes personstemmegivning, samt deres holdninger til personvalg, trekker i samme retning (se Kapittel 4). Velgerne er i det store og hele nokså fornøyd med partienes lister slik de fremgår på valgdagen. De er faktisk mer fornøyd enn det både partiene, og enkelte forskere, ser ut til å ha trodd.

Figur 2.2 *Størst betydning for valg av parti/liste: Velgere og kommunestyrekandidatenes antagelser (prosent).**

Spørsmål: Hva hadde størst betydning for ditt valg av parti/liste til kommunevalget. Var det lokale saker, personer på listen, rikspolitiske saker eller allmenn tillit til partiet. I kandidatundersøkelsen startet vi slik: Hva tror du hadde størst betydning for velgerne? *Lokalvalgsundersøkelsen N=1972, kommunestyrekandidater N= 1076.

Konklusjon

Dagens personvalgordning skal ivareta en rekke interesser, hvorav flere vil trekke i ulike retninger. Hensynet til både partiene, velgerne (de som personstemmer og de som ikke gjør det) og kandidatene er forsøkt ivaretatt i den eksisterende ordningen. Denne undersøkelsen viser at selv om velgerne og listekandidatene mener personvalget bør spille en viktig rolle i lokalvalgene, er det partienes rekrutteringsstrategier som i all hovedsak bestemmer hvem som ender opp som representanter i kommunestyre og fylkesting. Hva selve utfallet av den politiske rekrutteringsprosessen angår, er velgerne kandidatetterspørsel mindre interessant enn kandidattilbudet til partiene og nominasjonskomitéenes kandidatetterspørsel. Så lenge partienes rekrutteringsstrategier har størst effekt på kandidatutvelgelsen, og valgordningen legger representativitets-hensynet opp i hendene til partiene, blir det ekstra viktig å studere organiseringen av nominasjonsprosessene. Det etterfølgende kapittel setter nettopp fokus på de tidlige, og avgjørende, stadiene i rekrutteringsprosessen.

3. Partienes nominasjon

Innledning

Personvalget åpner for at velgerne kan bestemme hvilke kandidater som blir valgt inn i kommunestyret og fylkesting. Likevel velger velgerne innenfor et begrenset utvalg av kandidater. Hvem velgerne velger blant er kontrollert av andre enn velgerne selv, først og fremst partiene. Men partiene velger på sin side heller ikke fritt hvilke kandidater de ønsker å fremme. Hvert valgår, og gjerne også mellom valgene, hører vi partiene beklage seg over hvor vanskelig det er å finne listekandidater. De aller fleste potensielle kandidatene faller ut av rekrutteringsprosessen lenge før de er aktuelle for nominasjon. Et viktig spørsmål blir derfor: Hvordan påvirker (hele) utvelgelsesprosessen sammenhengningen av de endelige listekandidatene ved kommunevalgene?

I dette kapitlet skal vi kaste lys over utvelgelsesprosessen som finner sted *før* velgerne slipper til med sine eventuelle listeretteringer. Med utgangspunkt i de nye personvalgreglene, men også andre regelendringer i valgloven og generelle endringer for partiene, skal vi undersøke om nominasjonsprosessen har endret seg for partiene. Vi fokuserer særlig på partienes rolle som tilbydere av lokalpolitiske tillitsposisjoner og som dørvoktere for dem som ønsker en lokalpolitisk karriere.

Fra de mange til de få

Representative demokratier er basert på ideen om at et mindretall av valgte representanter skal kunne omsette interesser og preferanser hos det store flertall av innbyggerne til legitime politiske vedtak. Kommunikasjonen mellom innbyggere og valgte er av kritisk betydning for omdannelsens tilslutning i befolkningen. Men av kanskje like stor betydning er måten representanter velges ut på. I valgene finner vi det mest markerte uttrykket for velgernes tilslutning til representantene. Derfor spiller valginstitusjonen også en sterk symbolsk rolle. Men rekrutteringen av folkevalgte skjer ikke utelukkende gjennom valg. Valget kan betraktes som et mål og et slutt punkt for en lang utvelgelsesprosess. I et lengre prosessperspektiv er det mulig å få frem hvordan de få gradvis skiller ut fra de mange.

Et av de mest kjente bidragene innen prosesstradisjonen er Prewitt (1970), men flere andre har beskrevet rekrutteringsprosessen i lignende termer (Arnstein 2000; Bäck 2000, Jacob 1962; Milbrath 1965; Norris og Lovenduski 1995; Seligman 1971). For å illustrere prosessen har Prewitt brukt et sett av kinesiske bokser. Hver boks betegner et kritisk stadium i utvelgelsen. Den ytterste boksen symboliserer befolkningen som helhet. Den neste motsvarer de juridisk valgbare. Dernest finner vi en boks som representerer det politisk aktive sjiktet, også kalt «aspirantene» (Bentzon 1981:40;

Kjær 2000:62). Her befinner seg de generelt politisk interesserte samt de som kunne være villige til å påta seg verv. Blant disse skilles det ut en gruppe av rekrutter. Dette er de som blir aktive i partier og som kan være aktuelle kandidater for valg. Neste boks er nettopp kandidatene, mens den innerste boksen består av dem som til slutt velges.

På hvert av stadiene betraktes utvelgelsen som avhengig av tre faktorer: a) Motivasjon (vil jeg?), b) ressurser (kan jeg?) og c) muligheter (vil de ha meg?) (Se Barber 1965:11 og Kjær 2000:62). *Motivasjonsspørsmålet* dreier seg både om individuelle karriereambisjoner og ønsket om å påvirke innholdet i politiske saker (Aars 2000:40). *Ressursspørsmålet* peker henimot en analyse av sosiale bakgrunnsvariabler, et sosiologisk perspektiv (Fowler 1993:43). Men ressurser kan også være på gruppenivå (Parry, Moyser og Day 1992:20), slik som parti- eller organisasjonsmedlemskap. Individuelle ressurser kommer til uttrykk gjennom politisk sosialisering og fordelaktig sosial bakgrunn, mens grupperessurser manifesterer seg gjennom tilknytning til organisasjoner og partier. Spørsmålet om *mulighetsstrukturer* retter fokus mot den institusjonelle konteksten rekruttering foregår innenfor. Betoningen av institusjonelle faktorer er sterkere i prosessperspektivet enn i et sosiologisk perspektiv, der fokus rettes mot elites sosiale og demografiske bakgrunn. Mulighetsstrukturer refererer til trekk ved de kommunale styreorganene, som antall tillitsverv, om de er fordelt på mange eller få og om det er en viss grad av utskifning blant dem som innehar vervene. Mulighetsstrukturer refererer også til måten de politiske partiene organiserer rekrutteringsarbeidet på.

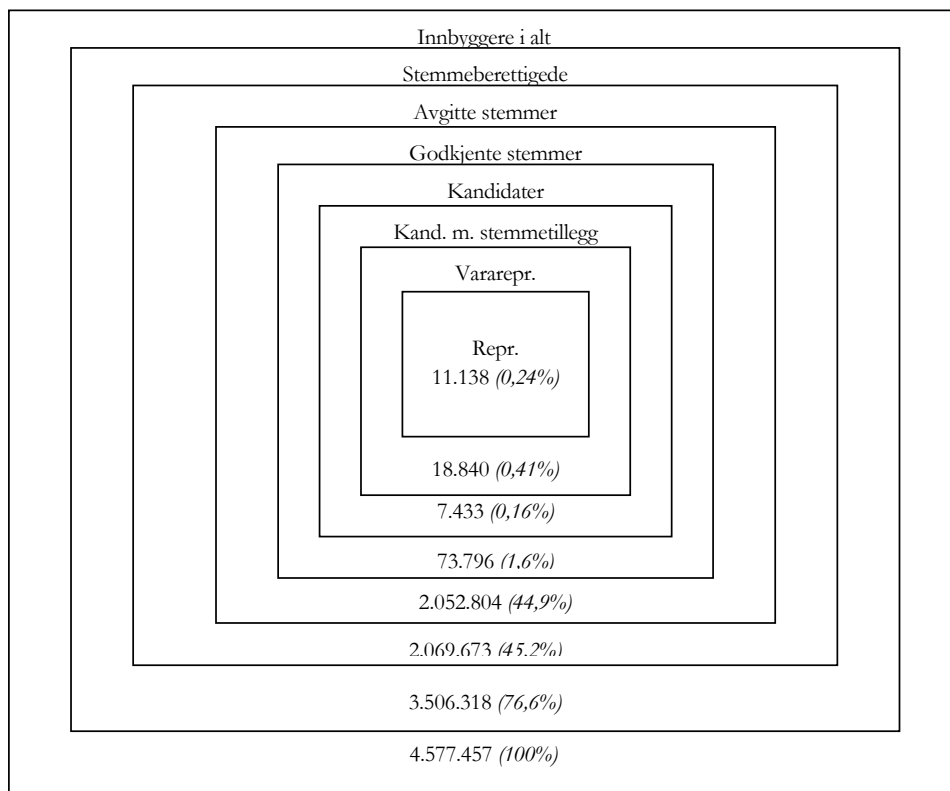
Spørsmålene om motivasjon og ressurser kan sies å dreie seg om selvutvelgelse, mens spørsmålet om mulighetsstrukturer handler om utvelgelse (Prewitt 1970:27ff). Selvutvelgelse er knyttet til den individuelle aspirant, mens utvelgelse dreier seg om vurderinger gjort av rekrutteringsorganisasjoner, mest typisk de politiske partiene. Men spørsmålet om utvelgelse inkluderer også andre institusjonelle variabler som tilbudet av offentlige tillitsverv og utforming av valgordningen. Mens selvutvelgelse klart har størst betydning for de tidligere fasene av rekrutteringsprosessen, spiller utvelgelsen en vesentlig rolle i senere stadier.

Partiorganisasjonene utgjør en del av den lokale mulighetsstrukturen (Schlesinger 1966, 1994). De utgjør karrieremuligheter for en kandidat med politiske ambisjoner ved at de internt tilbyr et hierarki av posisjoner. Dessuten kobler partiene kandidatene til de offentlige politiske institusjonene. Slik sett er partiene institusjoner som strukturerer den politiske interessekampen og orienterer private karriereambisjoner inn mot offentlige beslutningsarenaer (Aars 2000).

Partiene er de klart viktigste etterspørerne av kandidater til offentlige tillitsverv. Partienes dørvokterfunksjon er av stor betydning når den demokratiske kvaliteten på rekrutteringsprosessene vurderes. Hvordan ivaretar partiene dørvokterfunksjonen? Hvor mange er aktive i nominasjonsprosessene? Hvordan går partiene frem for å finne kandidater? Hvor mye setter de inn på å få foretrukne kandidater valgt? Rekrutteres listekandidatene innenfor et bredt tilfang av kandidater eller fra et snevert sjikt? Disse

spørsmålene blir viktige for å vurdere etterspørselssiden i rekrutteringsprosessene. Vi kommer tilbake til dem i analysen av nominasjonsprosessene i partiene.

Som en avrundning på avsnittet om rekrutteringsprosessens mange faser, gir Figur 3.1 et bilde av de formelle stadiene i utvelgelsen av representanter til norske kommunestyre, noenlunde slik det så ut ved kommunevalget i 2003. Vi har tatt utgangspunkt i det totale befolkningstallet for Norge som den ytterste boksen.

Figur 3.1: Rekrutteringsprosessen illustrert som «kinesiske bokser»

Den ytterste boksen representerer samtlige innbyggere i landet, men som den neste boksen viser er det bare borgere over 18 år som innehar politiske rettigheter. Deretter skjer det en betydelig innsnevring fra de stemmeberettigede til de som faktisk stemmer. Den lave valgdeltakelsen ved kommunevalget i 2003 betyr at mange faller utenfor dette innslusingspunktet. Basert på hele befolkningen som prosentueringsgrunnlag, bestemte under halvparten av landets innbyggere hvem som ble valgt²⁴.

Det største spranget i antall deltakere skjer rimeligvis mellom avgitte stemmer og kandidater på listene. Listekandidatene utgjør 1,6 prosent av alle innbyggerne i Norge og 2,1 prosent av de stemmeberettigede. Selv om antallet listekandidater er stort i Norge sammenlignet med de øvrige nordiske landene (Larsen og Offerdal 1994:71),

er det kun et lite mindretall som faktisk blir nominert. De få har da også blitt færre ved de senere valgene. Endringene i valgloven kan ha bidratt til dette. Fra og med valget i 2003 har partiene anledning til å nominere færre listekandidater. Dette ser ut til å ha ført til en særlig kraftig reduksjon i antallet kandidater, selv om trenden altså lenge har vært nedadgående. I 1991 var det i overkant av 95.000 kandidater, mot i underkant av 78.000 i 2003. Totalt er reduksjonen på 22.000 kandidater for denne perioden, hvorav 12.000 ved valget i 2003.

Den innerste boksen representerer de valgte. Norge har et forholdsvis høyt antall lokale folkevalgte, men sett i forhold til antallet listekandidater er nåløyet trangt. Antallet kommunestyrerepresentanter har avtatt over tid. I 1991 var det ca. 13.000 kommunestyrerepresentanter i Norge, mens det etter valget i 2003 var omtrent 2.000 færre (ca. 11.100).²⁵ Den minste gruppen i Figur 3.1 er imidlertid ikke representantene, men kandidater med stemmetillegg.

Konsekvenser av den nye valgloven

Partienes rolle i forhold til personvalgordningen er preget av et spenningsforhold. Partiene er viktige for at ordningen skal fungere: De skal støtte og oppmuntre enkeltkandidater, og bidra til at personvalgordningen får bred oppslutning. Samtidig er det i partienes interesse at listen de har brukt tid og krefter på å sette sammen, kommer «uskadet» gjennom i møte med velgerne. Hvordan gjenspeiler dette spenningsforhold seg i partienes nominasjonsprosesser?

Tidligere studier av lokale nominasjonsprosesser har trukket frem to egenskaper som partiene vektlegger når valglistene skal settes sammen (Kjellberg og Offerdal 1976). Det er for det første dyktighetskriteriet. Har kandidatene de personlige egenskaper som partiene etterspør og som de antar velgerne etterspør? Egenskapene kan være kunnskap, talegaver eller troverdighet. For det andre kan komitéene legge vekt på representativitetskriteriet. Da er det viktig at sammensetningen av valglisten avspeiler sammensetningen av velgermassen, enten kjernevelgerne eller elektoratet som helhet.

Med bakgrunn i endringene i personvalgordningen, der intensjonen var å gi partiene mindre innflytelse over nominasjonsarbeidet enn tidligere, er det grunn til å vente at partiene vil legge mindre arbeid i nominasjonsprosessen. Skiller vi mellom dyktighets- og representativitetshensynet, kan det imidlertid være grunnlag for å nyansere en slik hypotese. Dersom partiene først og fremst er opptatt av å få valgt inn personer med bestemte personlige egenskaper, kan vi tenke oss at et større innslag av personvalg kan gjøre nominasjonsarbeidet mindre meningsfullt. Men dersom partiene er mer opptatt av representativitetshensyn, er det ikke sikkert at nominasjonsarbeidet fortoner seg mindre betydningsfullt med den nye valgordningen.

Har partiene mindre innvirkning på hvem som blir valgt kan det imidlertid bli enda viktigere for dem å stille med en god valgliste. De samlede kravene til listen blir høyere, og dermed må partiene legge mer arbeid i nominasjonsprosessen.

Spørsmålet er om de nye valgreglene har ført til endringer i partienes nomina-

sjonsarbeid. I tillegg til reglene for personvalget, er det gjennomført regelendringer med en mer direkte konsekvens for nominasjonsprosessen, slik som redusert krav til antall kandidater og kravet om at lokale lister må ha underskrift fra 2 prosent av innbyggerne. Disse endringene er viktige med bakgrunn i undersøkelser som rapporterer om partienes problem med å rekruttere kandidater (Rasmussen 1993, Ringkjøb 1996). En årsak til rekrutteringsvanskene var den tidlige valglovens krav om like mange listekandidater som antallet kommunestyrerepresentanter. Utover dette er det andre endringer for partiene som kan ha betydning for nominasjonen, særlig utviklingen mot færre medlemmer og færre representanter.

Opplegg for kapitlet

Dette kapitlet fokuserer på partienes rolle som etterspørere av kandidater til lokalpolitiske tillitsverv. I kapitlets *første del* ser vi spesifikt på nominasjonsprosessene blant lokalpartiene i fire kommuner. Denne delen er delt inn i tre hovedbolker. Første ser vi nærmere på nominasjonsprosessen og hvordan arbeidet frem mot nominasjonsmøtet er organisert. Denne bolken starter med rammene for nominasjonen, partienes vedtekter. Deretter kommer prosessen i fokus: Hvem har ansvar for nominasjonen, hvordan blir nominasjonsarbeidet gjennomført, opplever partiene rekrutteringsproblemer og hvordan er forholdet mellom partiene lokalt og sentralt i prosessen? I andre bolk rettes fokus på listekandidatene. Hvem ønsker partiene på listene og hvilke kriterier ligger til grunn for utvelgelsen? I tredje bolk flyttes oppmerksomheten mot nominasjonsmøtet. Her skal vi se på den formelle ordningen rundt møtet og hvor stor betydning møtet har for utfallet av nominasjonen. Har den nye personvalgordningen ført til økt konflikt internt i partiene?

Analysene i denne første delen av kapitlet baserer seg på tre datakilder: skriftlige kilder fra partienes sentralorgan, intervju med partienes nominasjonskomitéer og kandidatundersøkelsen. Det vil bli foretatt en sammenligning med en tilsvarende undersøkelse av de samme kommunene etter kommunevalget i 1995 (Ringkjøb 1997). Fra 1995 har vi intervjudata fra komitémedlemmene og data fra en kandidatundersøkelse til alle kandidatene i de fire kommunene.

Partienes kandidatpreferanser kan komme til uttrykk på to måter, stemmetillegg og litseplassering. I kapitlets *andre del* går vi videre og betrakter rangordningen mellom kandidatene internt på listene som et eget stadium i utvelgelsesprosessen. Hvilke kandidater blir valgt til toppkandidater, hvilke får stemmetillegg og hva bestemmer for øvrig plassering på listen? I denne delen benyttes data fra kommunenes valgoppgjør.

I kapitlets *siste del* ser vi hele rekrutteringsprosessen under ett. Det viktigste siktemålet med denne delen er likevel å kaste lys over veien frem til nominasjon av listekandidater. Vi ser her på representasjonen i form av sosial bakgrunn og holdninger. I denne delen av kapitlet bygger vi primært på Lokalvalsundersøkelsen.

Nominasjonsprosessen

Rammer for nominasjonsprosessen – Partienes vedtekter

Sammenlignet med nominasjonsprosessen til stortingsvalg er det betydelig variasjon mellom partiene når det gjelder hvor detaljert de regulerer prosessen i kommunene. Nominasjonen til stortingsvalg har vært regulert i partienes sentrale vedtekter, samtidig som valgloven inntil siste revisjon stimulerte til en standardisering av prosessen. Nominasjon til stortingsvalgene var derfor en blanding av sentralt fastsatte regler og betydelig lokal kontroll med selve iverksettelsen av prosessen (Valen, Narud og Skare 2003).

I *Arbeiderpartiet* (AP) fastsetter fylkesstyret tidsfristene for nominasjonsprosessen for både fylkestings- og kommunestyrevalgene²⁶. På hvert nivå oppnevnes en nominasjonskomité som fastsetter en frist for forslag fra partiavdelingene. Komitéen utarbeider så et forslag til kandidatliste som sendes alle avdelinger med tidsfrist til å foreslå endringer. På nominasjonsmøtet legger komitéen fram sitt forslag etter å ha vurdert endringsforslagene. Nominasjonsmøtet til kommunestyrevalget skal før det stemmes over nominasjonen vedta antall kandidater som skal kumuleres (gis stemmetillegg).

I *Venstre* (V) tar fylkesstyret «... *initiativ til å få i gang et effektivt arbeid i lagene*»²⁷. Det skal ha som særlig oppgave å arbeide for at det blir etablert lokallag i alle kommuner, at det i god tid foran kommunestyrevalg blir oppstilt egne valglister og vedtatt egne valgprogrammer og at nominasjon til stortingsvalg og fylkestingsvalg blir forbedret i god tid. Nominasjonsmøtet holdes innen utgangen av desember og innkalles med en måneds varsel. Nominasjon til kommunestyrevalg skal skje ved at styret i kommunepartiet «... *forbereder nominasjonen, og partiets valgliste settes opp på nominasjonsmøtet*». Stemmerett på dette møtet har medlemmer av Venstres organisasjoner i kommunen som har stemmerett på valgdagen. Andre medlemmer av Venstreorganisasjonene i kommunen har talerett.

Partivedtektene for Kristelig Folkeparti (KrF), Høyre (H) og Sosialistisk Venstreparti (SV) regulerer i liten grad nominasjonsprosessen. I KrFs vedtekter²⁸ spesifiseres det at årsmøtet i lokallaget skal velge nominasjonskomité. Denne skal bestå av tre til sju medlemmer, hvorav én fra henholdsvis KrFU og KrFK. Styret i lokallaget innkalles til nominasjonsmøte der komitéens forslag legges fram. Styret skal også sørge for oversendelse av listeforslaget til valgstyret innen utgangen av mars måned. I H er det styret i lokallaget som oppnevner nominasjonskomité som legger fram listeforslag til nominasjonsmøtet som må avholdes innen utgangen av mars måned²⁹, mens det i SVs vedtekter ikke sies noe om nominasjonsprosessen. Lokallagene omtales kun i få paragrafer³⁰.

Fremskrittspartiets (FrP) vedtekter³¹ regulerer nøye nominasjonsprosessen, både til fylkestings- og kommunestyrevalg. Spesielt utmerker reglementet seg ved at partiet sentralt har en sterk rolle. Dels vedtar landsstyret bestemmelser og frister for prosessen, dels kan sentralstyret (blant andre) kreve nytt nominasjonsmøte. For nominasjon til fylkestingsvalg skal fylkesstyret oppnevne en nominasjonskomité med mellom

fem og ni medlemmer (og tre–fem varamedlemmer). På nominasjonsmøte skal de ti først nominerte velges ved hemmelig valg. Forberedelse til kommunestyrevalg skjer ved at lokallagsstyret velger nominasjonskomité. På nominasjonsmøte skal det først stemmes over antall kandidater som skal kumuleres. Deretter skal det være hemmelig valg mellom disse, mens resten av listen kan velges ved akklamasjon.

Som i FrP har også *Senterpartiet* (SP) sentralt en tydelig rolle i nominasjonsprosessen. Fylkes- og kommunepartiets ansvar for nominasjonen er bare generelt omtalt i partiets lover³², men i forkant av valgene vedtar partiets sentralstyre retningslinjer for prosessen³³. I retningslinjene spesifiseres hvor mange og hvilken type sammensetning nominasjonskomitéene skal ha og tidsfrister for nominasjonsprosessen. For kommunestyrevalg oppfordres det til å nominere det maksimale antall kandidater loven tillater.

Spillerommet for variasjon i nominasjonsprosessen vil derfor variere betydelig mellom partiene og det betyr også at det kan være vanskelig å generalisere på tvers av lokallag ut fra studiet av nominasjonsprosessen i våre utvalgte kommuner. Variasjonene i partienes vedtekter gir videre grunn til å anta variasjoner i partienes nominasjonsprosesser.

Nominasjonsprosessen i fire kommuner

For å få innsyn i partienes nominasjonsarbeid er det gjennomført en ny studie av de samme fire kommuner som ble undersøkt i -95: Røyken, Marnardal, Gjemnes og Kristiansund.

Tabell 3.1: *Antall innbyggere, valglistes, listekandidater og kommunestyrerepresentanter i de fire casekommunene.*

	Innbyggere		Valglistes		Listekandidater		Rep. i kom.st.	
	1995	2003	1995	2003	1995	2003	1995	2003
Røyken	15043	16941	9	10	240	218	35	35
Kristiansund	17057	17112	7	7	340	271	45	45
Gjemnes	2812	2657	6	5	114	64	21	17
<i>Marnardal</i>	2236	2203	5	6	104	94	21	21

Tabell 3.1 viser at kommunene er ulike på flere måter. Det gjelder innbyggertall, der Kristiansund og Røyken har rundt 17000 innbyggere, mens Gjemnes har 2800 og Marnardal 2200 innbyggere. Selv om det ikke er stor forskjell på Marnardal med 6 og Kristiansund med 7 lister, er det flere lister i de store kommunene. Det er også betydelig flere kandidater i de to store kommunene. Selv om det bare blir stilt 7 valglistes i Kristiansund, har kommunen 177 flere kandidater enn Marnardals 6 lister. Og, ikke uventet, er det færrest kommunestyrerepresentanter i de minste kommunene. Felles for de fire kommunene er geografiske spenninger, i den forstand at alle kommunene har ulike sentra som har betydning for nominasjonsarbeidet.

Sammenlignet med 1995 er den mest slående endringen en reduksjon i listekandidater i alle fire kommuner. Reduksjonen er samlet sett på 19 prosent, og den er

desidert størst i Gjemnes med hele 44 prosent.³⁴ I de fire kommunene ble det til sammen stilt 28 valglister, nøyaktig like mange som i 1995. 25 fikk kronet sitt arbeid med suksess ved å bli representert i kommunestyrene. To parti oppnådde ikke representasjon i 1995.

Valglistene er satt opp på ulik måte på tvers av partier og kommuner. I Gjemnes er de til dels satt opp alfabetisk, men ingen er rene alfabetiske lister slik tilfellet var i 1995. Tre partier har alfabetisk rangering for samtlige kandidatene med unntak av dem som har fått stemmetillegg. I Marnardal har tre lister toppkandidater med stemmetillegg, og tre er rene lister. I Røyken er det ingen lister uten kandidater med stemmetillegg, men samtlige lister hadde en person med stemmetillegg. Det er heller ingen lister som er rangert alfabetisk. I Kristiansund inneholder samtlige lister utenom FrPs kandidater med stemmetillegg. V, H og AP har rangert sine kandidater, utenom toppkandidatene, alfabetisk. Partiene overlater i varierende grad personvalget til velgerne. Med valglister uten bruk av stemmetillegg har Marnardal gått lengst i å la velgernes handlinger på valgdagen avgjøre.

Nominasjonskomitéene

Rekrutteringsprosessen har som nevnt både en selvutvelgelses- og utvelgesside. En viktig aktør i utvelgelsen er partienes nominasjonskomitéer. Komitémedlemmene blir partienes utvelgere. Undersøkelser har vist at komitémedlemmenes sosiale bakgrunn har betydning for rekrutteringen. Ved nominasjonsprosessen før 95-valget hadde partiene problemer med å rekruttere personer fra grupper som ikke var representerte i komitéene (Ringkjøb 1996).

En nominasjonskomité har som oppgave å utarbeide et ferdig listeforslag som fremlegges for nominasjonsmøtet. I utgangspunktet er alt arbeid med listeforlaget lagt til komitéen. Poenget med å skille nominasjonskomitéens arbeid fra det øvrige partiarbeidet er å sikre komitéen en uavhengig stilling.

Ser vi på de 28 kommunepartiene er det likevel ikke uvanlig med partier uten nominasjonskomitéer. Skillet mellom utvelgerne og resten av partiet er i mange tilfeller fraværende. Her er det store forskjeller mellom partiene. Hele 11 av 28 (39 prosent) har ikke egne komitéer. I enkelte tilfeller er det til og med én eller noen få personer som har tatt ansvaret alene uten å ha blitt valgt som nominasjonskomité. Årsaken er at de få partipolitisk aktive i realiteten utgjør kommunepartiet. Som to sa «*Vi hadde ikke et eget lokalstyre og det må man jo ha for å få valgt en nominasjonskomité*» og «*Vi har i grunnen veldig få medlemmer, så det ble til at styret tok seg av alt som hadde med nominasjonen å gjøre.*»

Analysen antyder videre at det er en økende tendens til å samle aktiviteter som før foregikk separat. Det som var egne styremøter, gruppemøter og medlemsmøter samles gjerne til ett enkelt møte (Ringkjøb 2004:72). Tilsvarende utvikling gjelder for nominasjonskomitéene. Partiene velger ikke egne komitéer, men lar etablerte organ ta seg av nominasjonsoppgaven: «*Vi er jo et styre på fem personer, og vi er òg nominasjonskomité.*»

I motsetning til vår tidligere undersøkelse rapporterer flere at nødvendighetshensyn gjorde at de måtte ta ansvaret for nominasjonen. En Høyre-representant sier det slik: «*Grunnen til at jeg ble leder for nominasjonskomitéen var at jeg var Høyres eneste representant i kommunestyret og når vi hadde meg i kommunestyret og jeg ønsket at vi skulle stille liste, fikk jeg jobben*». Partier som ikke var organisert med egne nominasjonskomitéer forteller tilsvarende historier. Dette understreker behovet for å rasjonalisere organisasjonsarbeidet. Utviklingen kommer også til syne når vi ser hvorvidt komitémedlemmene var listekandidater. Dette er vist i Tabell 3.2.

Tabell 3.2: *Andel medlemmer av nominasjonskomitéene på valglisten. 1995 og 2003. Prosent*

Valgår	På listen	Ikke på listen	Totalt	N
1995	75	25	100	92
2003	80	20	100	100

Hele 80 prosent av komitémedlemmene var kandidater ved kommunevalget i 2003. Økningen er ikke stor i forhold til 1995, men viser at partiene trenger alle sine aktive medlemmer. Det er sjelden komitémedlemmene kan spille en uavhengig rolle ved selv å ikke være aktuelle kandidater. Vi har ikke oversikt over andelen komitémedlemmer med stemmetillegg ved 2003-valget, men ved 95-valget var 55 prosent forhåndskumulert (Ringkjøb 1997:111).

At komitémedlemmene kommer med forslag om seg selv kan selvsagt oppfattes som å sikre sin egen posisjon. En av våre informanter fra AP sier at komitémedlemmer i utgangspunktet ikke skal være kandidater, men det var et krav de gikk bort fra. «*Det eneste måtte være om det var snakk om ordfører kandidatene*». En helt motsatt situasjon finner vi i samme parti i en annen kommune. Nominasjonskomitéen fant først frem til ordfører- og varaordfører kandidatene for så å la disse to tiltre komitéen. Dette ble gjort for at «*disse skulle kunne være med å påvirke sammensetningen av listen*». Selv om partiene altså reflekterer over komitéenes uavhengige rolle, blir denne refleksjonen overskygget av en større utfordring, nemlig overhodet å kunne stille liste. Kamp dreier seg som oftest ikke å få plass på listen, men om å komme så langt *ned* på denne listen som mulig.

Intervjuene viser at organiseringen av nominasjonsprosessen og komitéen varierer med partistørrelse. Småpartiene og partier som ikke stilte liste ved forrige valg velger en mer pragmatisk tilnærming enn partier med godt fofeste i kommunen. Den formelle varianten er preget av at kommunepartiet har valgt en komité som på selvstendig grunnlag lager et listeforslag. Men det er også formelle prosedyrer når det gjelder hvem som skal være komitémedlem. I noen tilfeller er det viktig at alle lokallagene eller kommunedeler er representert i komitéen. I et kommuneparti gjennomførte de flere runder der lokallagene fikk uttale seg om ulike listeforlag før nominasjonskomitéen la frem sitt forslag. I tillegg hadde komitéen et medlem fra hvert lokallag som fungerte som bindeledd mellom komitéen og partimedlemmene.

Begrunnelsen er at det muliggjør rekruttering av kandidater fra hele kommunen

og at det gir komitéen legitimitet. En skjevt sammensatt komité som ikke har fanget opp alle deler av kommunen kan fort bli kritisert. Samme type krav gjelder i forhold til kjønn.

Reflekteres disse kravene i hvem som er partienes utvelgere? Undersøkelsen av 95-valget viste at komitémedlemmene i all hovedsak var partiveteraner med gjennomsnittlig 20 års partipolitisk erfaring. De hadde deltatt i nominasjonsarbeidet flere ganger og innehatt en rekke politiske verv. Det var personer med bred politisk erfaring. Bildet er noenlunde det samme nå. Partienes utvelgere er fortsatt ringrever i lokalpolitikken. Det er ikke uvanlig at komitémedlemmer har vært ledere for kommunepartiet, gruppeledere eller sågar ordførere. Hovedkriteriet synes å være lang fartstid og et stort kontaktnett som kan brukes i nominasjonsarbeidet. Mange har også erfaring fra tidligere nominasjonsarbeid.

Videre prøver man å sikre en viss balanse i komitéene med tanke på kjønn, geografi og alder. Det synes vanskelig å få med kvinner og ungdom, mens det er lettere å få representert ulike deler av kommunen. Av de 28 ansvarlige var bare fem kvinner (18 prosent). Partienes utvelgere er middelaldrende menn med lang erfaring i lokalpolitikken.

Samlet sett ser det ut til at de organisatoriske rammene for nominasjonsarbeidet har endret karakter i retning av mer uformelle prosesser der nominasjonskomitéenes rolle er blitt mindre. Dette er likevel ikke en konsekvens av nye regler for personvalg eller andre endringer i valgloven, men heller et resultat av partienes generelle tilbakegang som medlemsorganisasjoner. Partiene har ikke tilstrekkelig med personer som kan ta på seg tillitsverv og partiene tvinges til å effektivisere organisasjonsarbeidet.

Organisering av nominasjonsarbeidet

Nominasjonen starter opptil ett år før listen skal leveres inn, men alvoret trer først inn høsten før valgåret. Nominasjonsprosessen medfører rimelig høy møteaktivitet. I snitt hadde komitéene fire møter, omtrent det samme som i 1995 (3,7 møter). Prosessen er relativt standardisert. Det første møte er et planleggings- og premissmøte hvor komitéen enes om hvordan nominasjonsprosessen skal gjennomføres, hvem som skal gjøre hva, premissene for listen og hvordan den skal settes opp. Komitéen tar stilling til om listeforslaget skal ha kandidater med stemmetillegg, rangeringen, for eksempel i forhold til kjønn, geografi, alfabetisk osv. og hvor mange kandidater som ønskes på listen. Når retningslinjene for nominasjonsarbeidet er fastsatt og oppgavene fordelt, starter arbeidet med å skaffe kandidater. Dette arbeidet skjer vanligvis mellom møtene. I de påfølgende møter avlegges rapport og det videre arbeidet planlegges.

Analysen avdekker slående likheter partiene imellom. Sett under ett kan prosessen beskrives slik:

Fase 1: Spørre om sittende kandidater ønsker gjenvalg

Fase 2: Spørre om tidligere listekandidater ønsker renominasjon

Fase 3: Spørre partimedlemmer om de ønsker nominasjon

Fase 4: Spørre sympatisører eller personer i egen bekjentskapskrets om de ønsker nominasjon.

Følgende uttalelse fanger situasjonen i mange partier: «*Utgangspunktet vårt er lista fra forrige valg og medlemslista vår*». Partiene favoriserer dermed de allerede aktive, samtidig som de prøver å sikre kontinuitet blant sine folkevalgte. Strategien er velkjent fra nominasjonen til stortingsvalg (Valen 1988). Ved å spørre personer om de tar gjenvalg løser gjerne partiene et annet problem, nemlig hvem som skal stå på toppen av listen. Et ja til gjenvalg, betyr en plass høyt opp på listen om man ønsker det. De neste stegene er å kontakte tidligere listekandidater, partimedlemmer og – på utsiden av partiene – sympatisører eller kjente. Partiene søker altså etter kandidater blant sine egne. Nominasjonsarbeidet medfører ikke nyrekruttering før det er helt nødvendig. Som en sa: «*Vi bruker den gamle listen som basis, og da har vi nesten nok*». Teller vi opp, er det 17 partier som gjennomførte nominasjonsarbeidet på denne måten. Fem partier valgte en annen løsning. Karakteristisk for disse er at de er småpartier eller stilte liste for første gang. Fase 1 og 2 i prosessen var dermed uaktuelle. Eksempelvis stilte Demokratene (D) tre lister, og i samtlige kommuner var det noen få ildsjeler som tok seg av listeoppsettet. I rekrutteringsarbeidet ble det tatt i bruk både annonser i avisene og personlig kontakt. Hadde man medlemmer, ble disse kontaktet først, men den personlige kontakten var helt nødvendig: «*Det var vi som spurte og vi tok utgangspunkt i de som hadde meldt seg inn, og vi tok kontakt med andre vi trodde eller håpet ville være med*». Dette gjelder også KrF i Røyken og V i Marnardal. I KrFs tilfelle ble beslutningen om å forsøke å stille liste tatt så sent at man var tvunget til minimal kontakt med aktuelle kandidater. Noen få ble kontaktet per telefon, andre satt rett på listen. På nominasjonsmøtet måtte en av initiativtakerne ta førsteplassen, da ingen andre ønsket topplassen. I V skrev man brev til mellom 25 og 30 innbyggere i kommunene og sa at V ønsket dem som listekandidater. Dersom disse *ikke* ville stille til valg måtte de selv takke nei til nominasjon. Forble forespørselen ubesvart betraktet komitéen det som et ja. Prosedyren er identisk med partiets praksis for 10 år siden.

Denne metoden har faktisk bredt om seg. I 1995 brukte to kommunepartier rekrutteringsmetoden, dog med den vesentlige forskjellen at i det ene tilfellet krevdes et aktivt nei, mens i det andre tilfellet et aktivt ja. Den siste metoden var ineffektiv, da få svarte. Den andre metoden karakteriseres derimot som svært effektiv og det av samme grunn. Få svarte på forespørselen, noe som ble tolket som et ja. I 2003 var det flere partier som tok kontakt med mulige listekandidater per brev. Til forskjell fra V i Marnardal, gikk brevene til sittende representanter, tidligere listekandidater og medlemmer. I brevet blir man bedt om aktivt å si nei om man var uaktuell som kandidat, altså den samme metoden som V i Marnardal benyttet seg av. Nå er det hele åtte kommunepartier som via brev ber medlemmene om aktivt å si nei til nominasjon. I tillegg er det fem andre partier som kombinerer bruken av brev og personlig kontakt med aktuelle kandidater.

Partiet som i 1995 brukte brevmetoden hadde ikke problemer med å skaffe nok kandidater. Rekrutteringsmetoden legger utvilsomt større ansvar over på dem som blir

spurt. Partiene frir til borgerplikten. Det kan også tenkes at mange glemmer å svare eller ikke regner med å bli nominert. Når de så blir listekandidat, kan de ikke klage på at partiet ikke har spurt dem. For andre som ønsker å stille, men ikke ønsker å gi uttrykk for det, vil metoden være en gylden anledning til å komme på listen uten at det går utover den «norske beskjedenheten».

Imidlertid er den vanligste metoden fortsatt at medlemmene fordeler aktuelle liste-kandidater mellom seg og spør disse. Vanligvis ringer komitémedlemmene og prøver å få folk til å si ja, slik de gjorde i Gjemnes H: «*Vi organiserte det slik at vi i komitéen kom fra ulike deler av kommunen, og da ringte vi til de vi kjente best ut fra hvor de bodde*».

En mulig grunn til utviklingen mot økt bruk av brev kan være den samme som er omtalt tidligere, et ønske fra kommunepartiene om å effektivisere. Det tar tid å ringe aktuelle kandidater i stedet for å sende et brev. En annen mulig forklaring er at partiene nedprioriterer rekrutteringsarbeidet siden kravet til antall kandidater er redusert og ut fra en ide om at velgerne nå har fått større innflytelse på valget.

Noen partier følger en mer omstendelig prosess. Det er eksempelvis slik at man i ett av APs kommunepartier i utgangspunktet gikk bredt ut til medlemmene og spurte hvem de ville ha på listen samtidig som komitéen i første fase konsentrerte seg om toppkandidatene. Komitéen kom frem til fem aktuelle listetopper som i «*tur og orden ble kalt inn til samtale for komitéen plukket ut toppkandidatene*». Det handlet om å finne den beste listekandidaten, en fremgangsmåte som heller ikke er uvanlig i FrP.

Hva mener kandidatene om prosessen?

Passer så komitéenes beskrivelse overens med kandidatenes svar på spørsmålet om hvordan komitéen ble oppmerksom på dem som kandidater? Oppdager komitéene kandidater gjennom arbeidet som blir lagt ned i partiene eller skjer nominasjonen gjennom andre kanaler? Tallene i Tabell 3.3. er i stor grad i tråd med fremstillingen til komitéene.

Tabell 3.3: *Hvordan nominasjonskomitéen kom i kontakt med vedkommende:*

Hadde selv tatt kontakt med nominasjonskomitéen	2,2
Nominasjonskomitéen var blitt oppmerksom på meg:	
- gjennom min aktivitet i partiet	33,8
- gjennom kommunale tillitsverv jeg hadde hatt tidligere	8,3
- gjennom verv jeg hadde hatt i fylkes og/eller rikspolitikken	1
- gjennom mitt engasjement i bestemte saker	12,9
- gjennom min aktivitet i frivillige lag eller organisasjoner	14,7
- gjennom personlig bekjente	27,1
Totalt	100
N	1021

Spørsmålet var: På hvilken måte tror du nominasjonskomitéen ble oppmerksom på deg da du første gang ble nominert til en kommunevalgliste? Kilde: Kandidatundersøkelsen.

Det er først og fremst internt i partiene komitéene finner sine kandidater, over 1/3. Denne gruppen dominerer i første og andre fase av prosessen.³⁵ I de to siste fasene ser

vi at nesten 1/3 av kandidatene ble «oppdaget» gjennom komitéenes lokale nettverk. Videre er det en svært liten andel som selv tar kontakt med komitéen og fremmer sitt kandidatur. Resultatet tyder på at prosessen i de fire kommunene ikke skiller seg særlig fra resten av Kommune-Norge.

Lokallagenes forhold til fylkes- og nasjonsnivået.

Førte endringene i valgloven til at forholdet mellom lokal-, fylkes- og nasjonsnivå forandret seg? Endringene kan ha forårsaket større usikkerhet lokalt om hvorledes prosessen burde organiseres slik at enkelte kommunelag derfor tok kontakt med fylkes- og/eller nasjonale organ. Alternativt kunne det nasjonale nivået prøve å redusere usikkerheten ved på forhånd å signalisere hvorledes den burde håndteres.

SV sendte i april 2003 et rundskriv til alle lokal- og fylkeslag der endringene som fikk konsekvenser for nominasjonsprosessen ble oppsummert slik som kravet til antall kandidater på valglisten, fristen for levering av lister og om personvalg og kumulering.

AP gjennomgikk valgloven på gruppemøte i Stortinget og tok det opp på sekretærkonferansen for fylkessekretærer og andre ansatte. Det ble ellers tatt opp i ordinær e-post og rundskriv til ansatte og tillitsvalgte.

KrF hadde det mest omfattende informasjonstiltaket. Alle fylkeslagene ble informert den dagen kommunalministeren la fram lovforslaget og i et rundskriv i juni 2002 til alle lokallag og tillitsvalgte. Informasjon ble også lagt ut på partiets internweb. I september ble det gitt informasjon på en strategikonferanse for alle på Stortinget, partiets medlemmer i regjeringen og i sentral- og landstyrene og alle fylkessekretærene. Sistnevnte viderefremidlet dette i fylkenes lokallag. Sommeren 2003 ble det laget et eget hefte³⁶ med ytterligere informasjon.

Høyre gjorde ikke noe spesielt for å forberede lokallagene på endringene. Begrunnelsen var at partiet hadde kommunalministeren og at departementets rundskriv var tilstrekkelig. FrP sentralt distribuerte et Excel regneark for mandatberegning – slik de pleide å gjøre før hvert valg.

SP nøyde seg med å sende ut et skriv (og la dette også ut på Internet) som viste til de viktigste endringene i loven, samt med noen kommentarer til endringene. Det ble påpekt at det senkede kravet til antall kandidater kunne gjøre det mulig å stille egen liste i kommuner der partiet ikke sto så sterkt, men viktigheten av å ha en så utfyllende liste som mulig ble understreket.³⁷

I V ble det sendt ut flere skriv³⁸, det først i juni, der endringene i loven ble oppsummert. I september ble det påpekt at siden reglene om nominasjonsmøtet (for fylkestinget) er tatt ut av loven, må det enkelte parti vedta dette. Partiets hovedorganisasjon oppfordret fylkeslagene til å følge gamle retningslinjer inntil nye blir vedtatt. Partiet har ikke fast ansatt partisekretær i alle fylker og dette medførte at partiet sentralt assisterte fylkes- og kommunelagene med å sette opp liste gjennom en omfattende reisevirksomhet der den nye loven ble forklart. Også her påpektes at endringen i kravet til antall kandidater kan gjøre det lettere for partiet å stille egen liste³⁹.

Både i SVs og i KrFs rundskriv ble det bemerket at endringen i minstekravet ville gjøre det enklere for små partilag å stille liste: «*Dette (minstekravet) er også en god mulighet for de lokallag som tidligere har stilt i fellelister med andre partier*». ⁴⁰ Samtidig ble det påpekt at «*det ikke er et mål i seg selv å ha få på listen. I de kommuner der det er mulig vil vi oppmuntre til å ha mange flere på listen, slik at innbyggerne kan se bredden i KrF i kommunen.*» ⁴¹

Foruten å informere om endringene i valgloven er det ingen ting som tyder på at partiene fra sentralt hold prøvde å engasjere seg i nominasjonsprosessene. Påpekningen av det senkede listekravet kan ses på som en oppfordring til tidligere passive lag om å komme på banen. SV i Røyken er eksempel i så måte. Partilaget hadde ligget nede, men via kontakt med SV sentralt ble det tatt initiativ til å få i stand en liste. Det samme gjaldt for i D i Kristiansund. Den lokale lederen ble av fylkesformannen oppfordret til å mobilisere folk til partiets liste. Fylkesorganisasjonen i partiene holder også oppsikt med prosessen slik at en ikke skal risikere at lokallagene overser tidsfrister, men ingen av lokallagene rapporterer om forsøk på å styre prosessen. ⁴²

Det store flertall av lokalpartiene gir uttrykk for at de hadde god innsikt i de nye reglene, og at de var enkle å forstå. Likevel er det flere som fremhever enkelte problemer, eksempelvis usikkerhet knyttet til hvordan listen skulle settes opp og tolkning av reglene for stemmetillegg. Videre peker enkelte på at problemene ikke bare gjaldt nominasjonskomitéen fordi «*blant velgerne har det og vært problem og mange har kommet og spurt hvordan det skal gjøres på valgdagen*».

Generelt er det imidlertid slik at lokallagene sier at de er blitt kontaktet av det nasjonale partiapparatet eller fylkespartiet i form av informasjonsmateriell og dette var oppklarende der det hadde oppstått usikkerhet. Flere respondenter nevner at informasjonen fra deres kommune har vært nyttig, og noen henviser til Kommunal- og Regionaldepartementets informasjon til alle velgere.

Det er imidlertid enkelte avvik i forhold til den informasjonen som partiene sentralt har gitt. Selv om KrF hadde tatt opp endringene i valgloven i flere rundskriv og konferanser, var det én komitéleder som mente at de ikke hadde mottatt informasjon, mens en annen mente de fikk mer informasjon ved forrige valg. I H var det likeledes noen som mente de hadde fått informasjon fra nasjonalt hold, og det selv om partiet selv sa de ikke sendte ut noe slikt.

Det kan være flere forklaringer på denne inkonsistensen. De intervjuede kan ha blandet sammen informasjon fra fylkespartiet og fra det nasjonale partiet, eller det kan være at partiet sentralt har sendt ut flere informasjonsskriv enn det opplyses om. Informasjon om valget kan også være inkludert i andre sendinger fra partiet sentralt. Det er også sjeldent at lokallagene selv kontakter fylkes- eller rikspartiet. Når dette skjer, er det gjerne fordi lokale tillitsvalgte har personlig kjennskap til personer i nasjonale verv eller i fylkespartiet. I de minste partiene, som RV og D, synes det sentrale partiapparatet å være fjernt fra det lokale, noe som heller ikke beklages. Som de sier: «*... de er perifere for oss*» og «*jeg mener at lokallaget skal ha makt, ikke sentralpartiet.*» Samlet er det ingen ting som tyder på at forholdet mellom partiene lokalt og sentralt er

påvirket av endringer i den nye valgloven. Det har vært kontakt mellom nivåene for å avklare usikkerhet med hensyn til nye regler, men det har ikke påvirket lokalpartienes selvstendige rolle i nominasjonsprosessen.

Endret prosess lokalt?

På spørsmålet om den nye valgloven har ført til endret prosess lokalt er svaret unisont: Den har hatt ubetydelig innvirkning på hvordan man har lagt opp selve nominasjonen. Verken nye personvalgregler eller andre endringer har endret prosessen: For partiene er fremgangsmåten «same procedure as last time». Få, om noen, hadde satt seg grundig inn i det nye regelverket før man startet nominasjonsarbeidet. Mange hadde heller ikke fått annen informasjon enn den som ble sendt alle husstander i forbindelse med selve valget. På spørsmål om den nye valgordningen hadde ført til en annen prosess enn tidligere år, fikk vi et svar som fanger et stort flertall av respondentene: «*Nei, det opplever jeg ikke. Vi har et mønster vi følger.*»

Bildet er likevel ikke helt dekkende. Særlig for en spesiell type valglister har endringer i valgloven fått konsekvenser, nemlig de lokale listene⁴³. Dette er lister som ikke stiller for et registrert parti og da gjelder nye og strengere regler. Kravet for å kunne stille til valg er skjerpet ved at man må ha underskrifter fra 2 prosent av de stemmeberettigede, og prosessen må gjennomføres etter at listekandidatene er på plass. Representanten for Bygdelisten i Røyken rapporterte om en omfattende prosess:

«Hvert 4 år må vi drive underskriftskampanje, der 244 av innbyggerne i Røyken må «gi oss lov til å stille liste». Det spiller ingen rolle om vi har vært representert i kommunestyret, og dette er ekstra for oss i motsetning til alle andre som er registrerte parti... Det tar mye tid og vi må gjøre det lenge før folk har begynt å tenke på kommunevalg. Folk gidder ikke bry seg, men for oss måtte vi bare gjøre det. Og når vi spør om folk vil skrive under, tror de at de binder seg opp, og da må vi forklare at det gjør de ikke. Det tar mye tid og ressurser for vi må ha navn, adresse og fødselsnummer slik at kommunen kan sjekke at de er over 18 år. Da kvier folk seg litt, og vi bruker gjerne 5 minutter pr person. På 244 personer blir det en del.»

I den samme kommunen stilte SV liste, noe de ikke gjorde ved valget i 1999, og deres utfordring var bare å få til en liste med minimum 7 kandidater. Bildet av nominasjonsprosessen er ut fra dette i hovedsak lik den vi fant for 10 år siden. Partiene har, som en sa, «et mønster de bruker». Konsekvensene av den nye valgloven i forhold til nominasjonsarbeidet synes å være små. Særlig er dette dekkende for de etablerte partiene. Annerledes forholder det seg for de lokale listene som opplever en høyere terskel for å kunne stille liste etter de nye reglene. Utover dette går forandringene i nominasjonsprosessene i retning av en effektivisering av aktiviteten i partiene ved at komitéene ikke lenger er like uavhengige kommunepartiene, at komitémedlemmene fortsatt i stor grad er listekandidater og at man overlater et større ansvar til potensielle kandidater. Det er lite som taler for at disse endringene har sammenheng med endringene valgloven. Mer sannsynlig kan dette koples til partienes negative medlemsutvikling.

Rekrutteringsprosessen kan forstås som en prosess som starter med de mange som

er styrt og ender ved de få som styrer (Prewitt 1970, Norris og Lovenduski 1995). I partienes søken etter listekandidater må vi snu denne teorien på hodet (Ringkjøb 1997:117). Partiene tar ikke utgangspunkt i velgerne, men i sittende representanter. De blir spurt først. Deretter søkes det blant kandidatene fra sist valg, og mangler de fortsatt kandidater, søkes det videre blant medlemmene og sympatisører. Dette fører til at partiene ikke søker blant de villige som ikke finnes i partiene (Ringkjøb 1997:118). Her finnes noe av forklaringen på partienes uttalte problem med å rekruttere listekandidater. Dette fører oss over på neste tema, som nettopp er partienes rekruttering av listekandidater og deres vansker i dette arbeidet.

Rekruttering av listekandidater – Fra utvelger til innpisker?

Skal vi tro partiene og tidligere gjennomførte forskningsprosjekt fungerer ikke komitéene bare som utvelgere, men også som *innpiskere*. En rekke forskningsrapporter har beskrevet partienes problemer med å rekruttere listekandidater (Aars 1998, Ringkjøb 1997, Rasmussen 1993, Offerdal 1991). I Danmark har man til en viss grad erfart samme problem, og der nevnes færre partimedlemmer, dårlig betalte verv og økt arbeidsbyrde som mulige årsaker (Elklit og Pedersen 1993:85).

Endringen i valgloven som sier at det vil være tilstrekkelig med 7 listekandidater kan knyttes til denne utviklingen. Det tidligere kravet var like mange kandidater som antallet representanter i kommunestyret, eller halvparten om alle var forhåndskumulert. I Røyken kommune, som har 45 plasser i kommunestyret, var det tidligere behov for 23 kandidater mot 7 nå. Dette skulle tilsi at det er blitt lettere å rekruttere. En av grunnene til at partiene i liten grad søker etter kandidater utenfor medlemsmassen kan være at de nå har nok kandidater i partiene. I så fall vil de ikke lenger ha problem med å få folk til å stille til valg. Vi har vist at rekrutteringsprosessen er uendret, så for at denne tolkningen skal være gyldig, må partiene oppleve mindre rekrutteringsproblem sammenlignet med forutgående valg.

Utgangspunktet for en god nominasjon er gjerne at partiene har mange kandidater å velge mellom. På den måten kan partimedlemmene få et reelt valg i nominasjonsmøtet. Videre blir det konkurranse mellom kandidatene. Er det derimot få kandidater, må man ta til takke med disse. Men det kan forholde seg verre, det er for få kandidater. Da blir spørsmålet om man i det hele makter å stille liste.

Rekrutteringsproblemer?

Innledningsvis skal vi vise hvilken utfordring komitéene stod overfor ved å se på hvor mange nye kandidater som stilte til valg i 2003. Dette finner vi ved i Tabell 3.4 å sammenligne valglistene mellom de to siste kommunevalgene.

Tabell 3.4: *Hvor mange nye på listene av de parti som stilte liste både i 1999 og 2003? Prosent*

Kommune	Røyken	Kr.sund	Gjemnes	Marnardal	Totalt
Nye	52 (167)	47 (262)	47 (64)	41 (87)	48 (580)

I tabellen er det vist hvor mange av de som stod på valglisten i 2003 som ikke var kandidat i 1999. I alle kommunene trenger nominasjonskomitéen omtrent 50 prosent nye kandidater, bortsett fra Marnardal hvor behovet er noe mindre. Dette viser et stort personskifte blant listekandidatene, noe som også gjenspeiler seg i et stort personskifte i kommunestyrene (Larsen og Offerdal 1994). Sett i forhold til nominasjonsprosessen har partiene gjennom de to første fasene skaffet seg i underkant av halvparten av alle listekandidatene. Halvparten må dermed rekrutteres blant medlemmene eller sympatisører som ikke stilte til valg sist. En partivis analyse (tabell 3.5) viser at både AP og FrP har flest nye kandidater og at behovet var minst i SV. Enkelte partier søker eller må søke etter nye kandidater utenfor partienes tidligere kandidater og representanter. Når så mange må hentes i fase 3 og 4, vil en nærliggende spådom være at partiene har hatt en stor utfordring med å rekruttere kandidater.

Tabell 3.5: *Kor stort er personskiftet på valglistene som stilte (liste) både i 1999 og 2003, fordelt på parti. Prosent.*

Parti	AP	FrP	H	KrF	RV	SP	SV	V
Nye	58	65	45	45	37	54	31	39
N	103	62	112	66	33	39	51	83

To undersøkelser har vist at mer enn 50 prosent av komitémedlemmene opplevde rekrutteringsarbeidet som vanskelig (Rasmussen 1993, Ringkjøb 1996)⁴⁴. Vår undersøkelse viser at 54 prosent av komitélederne mente det var problematisk å få folk til å stille til valg⁴⁵. Disse måtte med andre ord opptre som innpiskere. Det er ikke systematiske forskjeller mellom kommunene eller partiene. Det er kun i Røyken at flere partier opplevde det som enkelt å få listekandidater enn partier som opplevde vansker. 5 av 9 partier svarte at rekrutteringsarbeidet hadde forløpt enkelt. Som en sa: «*Det var overraskende lett. Vi stod igjen med flere kandidater enn vi hadde plass til på listen.*» Andre pekte på at prosessen uansett krever en viss innsats: «*Det er ikke verre å få folk til å stille nå enn tidligere. Det er ikke tungt, håpløst, følt og ekkelt, men det er litt arbeid og det er det med all form for organisering.*»

Av dem som opplevde problemer med rekrutteringen formulerte to seg slik: «*Ja, det var vel vanskelig. Vi endte jo opp med et par personer på listen som egentlig ikke ville stå der for å få det i orden*» og «*Ja, det er vanskelig. Til nød kan 1/5 av dem vi spør tenke seg å stille til valg.*»

Men vi ønsker som sagt å gå ett steg lenger og undersøke omfanget av problemet. Hvor mange kandidater manglet like før listen skulle være ferdig? I undersøkelsen fra 1995 ble det stilt spørsmål til partiene om hvor mange listekandidater de manglet 14 dager før komitéens arbeid måtte avsluttes. I snitt oppga partiene at de manglet 4,2 kandidater. I vår undersøkelse er det *ingen* som forteller om mangel på kandidater. Her har det tydeligvis skjedd en endring, og noe av forklaringen er trolig å finne i valglovens reduserte krav til antall listekandidater. Flere parti gav uttrykk for at de kunne tenke seg flere kandidater på listen og andre at det ikke var vanskelig om man tok i betraktning at det «bare» var behov for 7 kandidater. Som en sa: «*Vi manglet*

ikke kandidater 14 dager før listen skulle være klar, men kravet var jo bare 7». Dette var spesielt tydelig for D. På direkte spørsmål om nye regler hadde vært avgjørende for at partiet kunne stille til valg, fikk vi til svar at «ja, jeg likte den regelen der, jeg gjorde det, for da kunne også småpartiene stille liste»

Hva gjør partiene når de mangler kandidater?

Ingen rapporterte dermed om kandidatmangel 14 dager før listen skulle være ferdig, og en grunn kan være at de har utnyttet borgerplikten ved å sette opp listekandidater uten å ha forespurt disse på forhånd⁴⁶. Vi har allerede vist at det har vært en økende tendens til at folk blir spurt indirekte via brev. En annen metode er å sette folk opp uten å spørre dem, men samtlige utenom to sa at det ikke hadde skjedd. Så å si alle listekandidater er på en eller annen måte blitt forespurt om de vil stå på liste. I 1995 svarte derimot 14 prosent av komitémedlemmene at personer var satt opp på liste på denne måten. Spør vi listekandidatene sier 2,7 prosent at de ble listekandidat uten å være spurt (se tabell 3.11), noe som også er en klar nedgang fra 1995.

Det har etablert seg en kutyme om å henvende seg til aktuelle kandidater på forhånd. Å sette opp kandidater uten å spørre dem er «uhørt». Imidlertid kommer nyansene frem i SP i Gjemnes kommune: «Alle har stort sett vært medlemmer, og de som ikke har vært det er blitt spurt. De som var medlemmer og stod på listen sist har fått den gamle listen og kunne ha sagt at de ikke ville stille på nytt. Det er ikke sikkert at disse er direkte spurt om de vil stå på listen, men de hadde mulighet til å trekke seg. Tier de, så samtykker de». Selv om det ikke spørres like klart, oppfattes det å ikke spørre mulige kandidater som useriøst og kan hende til skade for partiet. Dersom komitémedlemmene kjenner lite til en listekandidat, frykter de at vedkommende ikke styrker listen og «vil være en katastrofe om ble valgt inn i kommunestyret».

Selv om få blir listekandidater uten å være spurt på forhånd, legges det et betydelig press på potensielle kandidater som i utgangspunktet er lunkne til en listeplass. Over 60 prosent av komitémedlemmene hadde i 1995 overtalt én eller flere til å stå på listen. Også i 2003 er det eksempler på komitémedlemmer som jobbet lenge med enkeltkandidater: «Vi hadde en debatt på møtet der vi gikk gjennom forslaget og der vi fortsatt forhandlet med enkelte og presset de litt.» Videre indikerer rapportene om rekrutteringsproblemer og at enkelte partier fikk de siste kandidatene helt på slutten av nominasjonsprosessen, og at enkelte ble kandidater på bakgrunn av klare oppfordringer. I et par tilfeller måtte komitémedlemmer ta en plass på listen for å få kabalen til å gå opp.

Ved 95-valget måtte to parti i de fire kommunene forhåndskumulere alle sine kandidater utenom én for å kunne stille liste. I praksis vil det si at effekten av forhåndskumuleringen oppheves. Gjennom den nye valgloven er denne muligheten borte. Men utover at man tidligere kunne «fylle» opp listen med forhåndskumulerte, var det partier som brukte muligheten motsatt, ved å forhåndskumulere få. Partiene baserte seg heller på en stor gruppe listefyll (Ringkjøb 1997). Dette var mulig for partier som vanligvis fikk inn en eller to kandidater, og om disse ble forhåndskumulert, var

mulighetene mikroskopiske for at andre skulle komme inn. Partiene brukte forhåndskumulering som garanti for at de lenger nede på listen ikke skulle bli valgt.

Lovendringen har redusert partienes påvirkning ved forhåndskumulering fra å gi personer en tilleggsstemme til bare å kunne gi dem en kvart tilleggsstemme. Intensjonen har vært å øke velgerinnflytelsen. Spørsmålet blir da om enkelte partier ikke lenger bruker muligheten til å gi stemmetillegg som vist ovenfor, nettopp ut fra en ide om at stemmetillegg ikke lenger kan fungere som en sikkerhet for at kandidater uten tillegg blir valgt.

Men heller ikke her har partiene tatt hensyn til nye regler. Kampen om hedersplassen pågår fortsatt. Særlig blant småpartiene er det en kamp om plassene nede på listen. For mange kandidater er det en forutsetning at toppkandidatene har fått stemmetillegg. I praksis fikk et par toppkandidater stemmetillegg, og når forventet valgresultat var én eller to representanter, ble det enklere for andre å si ja til nominasjon etter disse. Partiene bruker muligheten til å gi stemmetillegg strategisk, ikke for å sikre at partiet får inn sine kandidater, men for å sikre at partiet kan stille liste i kommunen. Det handler om å låne navnet sitt til en liste. To eksempler illustrerer dette: «*En del av dem vi er i kontakt med sier at de ikke vil stille til valg fordi de ikke har tid. Da plasserer vi dem slik på listen at det må en god del jobb til for å få dem valgt.*» og «*Vi måtte avklare nummer én, for uten henne hadde vi fått problem med å stille liste. Det er fordi mange ikke ville inn.*»

Et av partiene hadde 6 kandidater som var villige og motiverte til å bli valgt. Samtlige av disse ble satt øverst på listen med stemmetillegg. De øvrige på listen omtales som listefyll. «*Vi fant 6 personer som ville stå øverst og som var klar over at de kunne bli valgt. Vi organiserte listen slik at det var disse som hadde en reell sjanse til å bli valgt, mens de andre ikke kunne regne med fast plass. Det ble dermed opp til velgerne å velge mellom disse 6, og 3 av dem kom inn.*». Partiet hadde hele 33 listekandidater, der 27 av disse var rent listefyll. I forhold til personlige konsekvenser var valgresultatet nesten uinteressant for disse. Funnene er i tråd med at en stor andel kandidater egentlig ikke ønsker å bli valgt (se tabell 3.11 og Aars 1998).

Når partier gir stemmetillegg til noen få, vil de i praksis ta total kontroll over hele rekrutteringsprosessen inklusiv valget. En av intensjonene ved den nye personvalgordningen var å øke velgerne innflytelse, men på samme tid som partienes mulighet til å gi stemmetillegg ble redusert, mistet velgerne muligheten til å stryke kandidater. Tidligere undersøkelser har vist at det var en klar sammenheng mellom listeplassering og strykefrekvens. Partienes toppkandidater og kandidater som var forhåndskumulert var de som i størst grad ble strøket (Christensen 2001). Når denne retten er vekk, vil det styrke posisjonen til partienes førstekandidater med stemmetillegg. Å organisere et «velgerkupp» uten strykeadgangen vil kreve et stort nettverk og mye organisering. Slik sett kan den nye valgordningen ha ført til en styrking av partiene på tross av intensjonen om det motsatte.

Motsatsen til lister der det gis stemmetillegg er rene lister der velgerne mulighet til å påvirke personvalget er betydelig større. For partiene handler dette ofte om en

avveining mellom parti- og velgerinteresser. Det kan likevel slås fast at i situasjoner der det for et parti handler om å kunne stille til valg blir det det avgjørende momentet, ikke hensynet til velgernes valgmuligheter.

Men hva når det er for mange kandidater?

Partiene sliter altså med for få kandidater, men det skjer at personer kontakter partiene med et ønske om å stille til valg. Dette er likevel ikke helt i tråd med norsk politisk kultur. I forbindelse med stortingsvalg er det sagt at: «A person cannot propose himself or herself for nomination; somebody else has to do it.» (Valen 1988:220). Om det er den politiske kulturen eller den norske beskjedenheten som kommer til uttrykk vites ikke, men flere partier har erfart at personer faktisk ønsker å stille til valg. I 1995 svarte 30 prosent av komitémedlemmene at de hadde blitt kontaktet av personer som ville stille til valg, sammenlignet med 16 prosent (4 komitéledere) i 2003.

Andre rapporterer om flere kandidater enn hva det var bruk for. Her øg slår de nye valgreglene inn. Nå er det både en minimums- og maksimumsgrense hva angår antall kandidater. I ett av tilfellene var rekrutteringsarbeidet så enkelt at «... vi hadde vel en liste på 25 navn vi kunne bruke, og på den måten fikk vi en liste på 18 uten problem.» Mens andre opplevde å ha for mange av et bestemt kjønn: «Vi hadde nok menn, men ikke kvinner. Derfor var det en del menn som var villige som ikke fikk listeplass.» Mangelen på kvinnelige kandidater er velkjent fra studier av rekrutteringen til lokalpolitikken (se for eksempel Hellevik og Skard 1985). Generelt preges ikke kommunepartiene av en overflod av kandidater, men enkelte partier hadde flere enn hva behovet var. Dette er utypisk, og det er snakk om få personer.

Oppsummering

Analysene viser at komitémedlemmene spiller en sentral rolle i kommunepartiene. De har bred erfaring og sentrale verv. Komitémedlemmene er aktive, middelaldrende menn. Samtidig er det flere partier som har gått bort fra ordningen med nominasjonskomitéer ut fra begrunnelsen om at det er færre medlemmer å ta av. Partiene effektiviserer, færre gjør stadig mer.

Rekrutteringsarbeidet er hovedsakelig likt mellom partiene. Partiene når ikke ut til det potensialet som eksisterer. Det rekrutteres internt i partiene hvor bare i underkant av 50 prosent av de faktiske kandidatene finnes. Partiene har heller ikke ambisjoner om å rekruttere nye medlemmer under nominasjonsarbeidet. Valen (1988) har vist det samme for stortingsvalg. Sittende representanter blir foretrukket og spurt først.

Bare i to partier er folk satt opp uten å være spurt, men partiene bruker en rekke andre rekrutteringsteknikker. For det første er det en økt bruk av brev, der potensielle kandidater aktivt må si nei til å stå på liste. Partiene frir til borgeplikten. For det andre gis det stemmetillegg til noen få for dermed lettere å fylle listen med listefyll. Partiene styrer både nominasjonen og valget. For det tredje benyttes de nye reglene med minimumsgrense for antall kandidater. Partiene avslutter rekrutteringsprosessen tidligere enn før.

Den generelle konklusjonen er at nominasjonsprosessen gjennomføres stort sett på samme måte som før. Valgloven har ikke endret partienes vaner. Unntaket er lokale lister som har blitt pålagt mer arbeid. Det er ikke dermed sagt at de nye valgreglene har vært helt uten effekt på de registrerte partiene, men effekten har vært mer indirekte. Når det nå bare kreves syv kandidater for å få godkjent en liste, er det blitt lettere for partiene å stille liste.

Hvem ønskes som listekandidater?

Hvilke krav og ønsker har partiene til kandidatene? Hva er det partienes utvelgere ser etter hos potensielle kandidater? Hvem slipper disse politiske dørvokterne inn og hvem holdes utenfor? I denne bolken er vi interessert i å finne ut om partiene legger mer eller mindre vekt på rekrutteringsarbeidet etter innføringen av den nye valgloven. Vi har fra før vist at partiene avslutter søkingen etter kandidater noe tidligere. Er dette et uttrykk for at betydningen av nominasjonsarbeidet blir oppfattet som mindre enn ved tidligere valg?

Må listekandidatene være partimedlemmer?

Partiene søker i første rekke etter kandidater i medlemsmassen, men i tillegg er de avhengig av folk utenfor partiet og da særlig sympatisører. I enkelte partier sier vedtekten at kandidatene må være partimedlem, og dette er gjerne sett på som et minstekrav til kandidatene (Gallagher 1988). Stiller partiene som krav at listekandidatene må være medlem for å stå på listen?

Undersøkelsen fra 95-valget viste store forskjeller mellom partiene, men omtrent halvparten av komitémedlemmene svarte at det var et krav om partimedlemskap. Et ja til å stille på liste, var et ja til medlemskap. Men det var altså like mange som ikke hadde slike vilkår, noe som fremstår som en høy andel for noe som er blitt karakterisert som et minimumskrav.

Partiene sliter som medlemsorganisasjoner, og trenden med mange ikke-medlemmer på valglisten holder frem. Analysen viser at 18 av 25 partier ikke forlanger at listekandidatene må være medlem. Det vil si en økning fra 50 til 72 prosent. I Marnardal H begrunnes dette slik: «*Nei, da hadde vi ikke hatt mange på listen*» eller som en annen Høyremann sa «*Nei, er de sympatisører, så er det godt nok*».

Selv om de fleste partiene ikke krever medlemskap, betyr ikke det at forholdet til partiet er uvesentlig. For det første gir flere uttrykk for at selv om det ikke er et vilkår bør man være medlem for å komme på listen. Som en sa: «*Ikke konkret krav til medlemskap, men vi presser dem litt for å få dem innmeldt*». For det andre varierer kravene alt etter posisjon på listen. Vanlige utsagn er at «*det er et krav blant de første*» eller «*krav til de høyt opp på listen*». For det tredje er det partier som verken har krav til listekandidatene eller til toppkandidatene, men derimot som vilkår at de melder seg inn «*dersom de blir valgt*». Til personer som partiene vil ha inn blir det stilt andre krav enn personer som blir betraktet som listefyll. Men det er unntak også fra dette

mønsteret, der RVs listetopp i Røyken ikke er medlem og det heller ikke er et krav fra partiets side.

Dette spørsmålet kan også være interessant i forhold til de ulike partiene. Er det fremdeles slik at det er de største partiene som praktiserer de strengeste kravene? Mønsteret vi fant i 1995 finner vi bare til en viss grad. I begge kommunene der FrP stilte til valg var det et vilkår om partimedlemskap, og i tre av fire lokalpartier fra AP. Begge disse går under kategorien store partier, men situasjonen er endret ved at FrP tidligere ikke hadde et slikt krav og ved at AP håndhevet kravet enda strengere. Som en kontrast finner vi et annet stort parti, H, som bare i én av kommunene kommer i nærheten av å forlange medlemskap: «*Tja, spørsmålet om partimedlemskap ble ikke satt helt på spissen*». En tolkning fra funnene i 1995 var at det var en sammenheng med partistørrelse. En av hovedårsakene til at man fravek kravet om partimedlemskap var at kommunepartiene ikke har nok medlemmer, de måtte ty til sympatisører.

Slik er det også nå. Er det nok kandidater å ta av i partiet, blir det et krav til partimedlemskap. Er det ikke slik, vil sympatisører satt på listen. Imidlertid fikk vi til svar i 1995 fra et AP-medlem på spørsmålet om partimedlemskap til listekandidatene at «*Ja, det er lov*» og noen lignende utsagn har vi ikke fått denne gangen fra noen av partiene. Det er underlig at kravet ikke er blitt styrket i og med at kravet til antall listekandidater er redusert.

Hvem blir så listekandidater når det ikke kreves medlemskap? Som vi har sett blir ikke hvem som helst kandidat, og partienes neste steg i rekrutteringsprosessen er å gå til sympatisører eller folk man kjenner. Løsningen oppfattes ikke som en reserveløsning: Når en person sier ja til å stå på listen, stiller vedkommende seg også bak partiprogrammet. «*Men det er klart at i og med at vedkommende står på en liste er vi rimelig klar over hva vedkommende står for. Det er ingen konflikt der. Det å være medlem av partiet og sympatisør er egentlig to sider av samme sak*».

Partimedlemskap er ikke et grunnleggende krav til kandidatene og det kommer også frem i svarene fra kandidatundersøkelsen. Der spurte vi om de var betalende medlem av et politisk parti og svarene er vist i Tabell 3.6:

Tabell 3.6: *Om kandidatene er betalende medlem av et politisk parti? Prosent*

Ja	Nei	Totalt	N
80,5	19,5	100	1066

Spørsmålet var: Er du betalende medlem av et politisk parti?

Omtrent 1/5 av listekandidatene var ikke partimedlemmer selv om 95 prosent stilte til valg for et registrert politisk parti. Funnene fra intervjuene stemmer således overens med listekandidatenes svar. Er samsvaret like sterkt når vi ser på hvert enkelt politisk parti?

Tabell 3.7: *Om listekandidatene er betalende medlem av det partiet de stilte til valg for. Prosent.*

Parti	AP	D	FrP	H	KrF	RV	SP	SV	V
Ja	92,5	87,5	97,8	86,9	89,5	65,5	92,3	58,2	81,8
N	147	24	90	199	114	55	13	98	110

FrP er det partiet som har færrest ikke-medlemmer på listene noe som er i tråd med våre funn fra intervjuene. Dette har endret seg betydelig i forhold til tidligere valg. I 1995 var det ingen representanter fra FrP som stilte som krav at listekandidatene var medlem. 31 prosent av listekandidatene oppga den gang at de ikke var partimedlemmer.⁴⁷ For de andre⁴⁸ partiene, slik som AP, H, KrF og SP er andelen medlemmer høy. Den er noe lavere i D og V og lavest i RV og SV.

Hvem vil komitémedlemmene ha som listekandidat?

I dette avsnittet ser vi nærmere på hvem utvelgerne ønsker på valglistene. Hvilken rolle spiller henholdsvis representativitets- og dyktighetshensynet? Er det viktig at valglistene utgjør et tverrsnitt av innbyggerne i kommunen, og hvilke egenskaper bør listekandidatene besitte? I hvilken grad samsvarer komitémedlemmenes og listekandidatens synspunkter på disse spørsmålene?

En mulig konsekvens av de nye personvalgreglene er at partiene investerer mindre i nominasjonsarbeidet og at kravene til kandidatene reduseres. Men som vist tidligere kan valgordningen ha hatt en motsatt og uintendert effekt ved at partiene er styrket i og med bortfallet av velgernes strykeadgang. For å belyse spørsmålet har vi stilt to spørsmål til komitémedlemmene: Hvilke egenskaper så komitéen etter hos aktuelle kandidater og hva oppfatter de en «god» listekandidat å være.

Representativitetskriteriet

Hensynet til sosial representativitet innebærer at komitéene fokuserer på hvem representantene er (Olsen 1988:158, Eide 1993:16). I den grad det er mulig å etterleve ønsket om representativitet, gir partiene uttrykk for at kriteriet er relevant. Det er ikke snakk om valglistes som gjenspeiler innbyggerne i kommunen, men noen kriterier blir trukket frem. Listen skal være balansert i forhold til kjønn, alder og geografi. Geografi er viktig i tre av kommunene, men blir sett på som mindre viktig i Kristiansund. Geografi nevnes flest ganger når vi spør om representativitet. I tillegg til kjønn og alder, er det ønsket om valglistes som inneholder kandidater fra ulike yrkesgrupper. I intervjuene kom kriteriene til uttrykk blant annet slik: «*Det er viktig med begge kjønn og at de bor spredt i kommunen*» eller som en annen sa «*representativitet er viktig, og særlig slik at velgerne kan finne folk på listen som de kan identifisere seg med*».

Det siste sitatet finner bred støtte. En variert liste er å foretrekke fordi den har et større nedslagsfelt hos velgerne. En liste med flest mulig kandidater er ønskelig av samme grunn (jf. også partienes rundskriv). Kandidatene blir mer variert, partiet viser styrke, og sannsynligheten for flere stemmer øker. På bakgrunn av valglovens nye

regler om antall listekandidater spurte vi i intervjuene om partiene var fornøyd med sitt kandidatantall. Ingen uttrykker ønske om færre kandidater, mens det er syv partier som gjerne skulle ha hatt flere. Vurderingen i forhold til antall kandidater går på at jo flere kandidater, desto bedre blir listen. Poenget er at partiene er klar over at de strengt tatt bare trenger syv representanter, «*men vi vil ha flere, for å vise at vi hadde mange å ta av og at det var mange som støttet oss.*»

Vi har og stilt spørsmål til kandidatene om hva de mente eller antok var viktige årsaker til at komitéene ønsket nettopp dem som kandidater. Det vil trolig være mest riktig å spørre utvelgerne selv, slik vi gjorde i intervjuene, men det kan godt være at komitémedlemmene overfor kandidatene har grunnlagt hvorfor de spør og at kandidatene av den grunn har kjennskap til dette.

Tabell 3.8: *Hvor viktig kandidatene mente at ulike sosiale kjennetegn var for at de ble nominert. Prosent. LV = Lite viktig, VE = Verken eller, SV = Svært viktig.*

	LV	VE	SV	Tot	N (=100 %)
At jeg er kvinne/mann	47,7	27,8	24,4	100	999
Representerer en spesiell aldersgruppe	39,5	32,3	28	100	1005
Hadde høy utdanning	46,1	36,6	17,3	100	1004
Min yrkesbakgrunn	31,1	33,4	35,5	100	1019
Kommer fra en bestemt del av kommunen	52,9	30,2	16,9	100	1014
Representerer en bestemt sektor	44,2	35,6	20,2	100	1012
Representerer en bestemt etnisk gruppe	67,8	28,8	3,4	100	1006

Spørsmålet var: Hvor viktig mener du disse ulike egenskapene var da du ble nominert til årets kommunvalgliste? Angi hvor viktig du mener de enkelte egenskapene var på en skala fra 1 til 5, der 1 betyr 'Svært lite viktig' og 5 betyr 'Svært viktig'.

På spørsmål om egenskapene ved dem selv er det ingen bakgrunnstrekk kandidatene opplever som spesielt viktig. Dette kan tyde på at partiene i nominasjonen ikke oppgir hvorfor vedkommende er ønsket eller at partiene ved å spørre gir uttrykk for at vedkommende er en «god kandidat». Noe overraskende er det at kriterier som kjønn og geografi er blant de tre som oppfattes som minst viktige i tillegg til etnisitet. Dette er ikke i overensstemmelse med komitémedlemmene. Det viktigste kriteriet for kandidatene er yrkesbakgrunn. I intervjuene var det flere som nevnte dette som et viktig kriterium, selv om det kom etter kjønn, alder og geografi.

Ser vi imidlertid på hvor viktig listekandidatene mener det er at kommunestyret utgjør et tverrsnitt av innbyggerne, endres bildet. På disse spørsmålene er det større samsvar mellom kandidatene og utvelgerne. Vi har spurt om betydningen av sosial bakgrunn og representasjon av ulike politiske syn.

Tabell 3.9: *Hvor viktig kandidatene mener det er at kommunestyret gjenspeiler ulike sosiale kjennetegn ved innbyggerne i kommunen. Prosent. LV = Lite viktig, VE = Verken eller, Sv = Svært viktig.*

	LV	VE	SV	Totalt	N
Ulike aldersgrupper	7,9	10,2	82	100	1041
Kvinner og menn	9,0	13,7	76,8	100	1043
Ulike yrkesgrupper	8,4	20,1	71,4	100	1033
Grupper med ulikt utdanningsnivå	12	23,4	64,6	100	1031
Grupper med ulik etnisk bakgrunn	22	26,7	51,4	100	1020

Spørsmålet var: Hvor viktig mener du det er at kommunestyret gjenspeiler innbyggerne i kommunen når det gjelder fordelingen mellom følgende grupper?

Når det kommer til spørsmål om hvordan situasjonen bør vær i kommunestyret, blir alle kriteriene vi vurderte ovenfor viktige. Det er viktig med et representativt kommunestyre ut fra sosiale bakgrunnstrekk selv om kandidatene mente at disse egenskapene hadde liten betydning for at nettopp de ble rekruttert. En jevn fordeling i forhold til alder, kjønn og yrkesgrupper blir alle vurdert som viktig av over 70 prosent av listekandidatene. Som antydnet i forrige avsnitt kan det være at denne type kriterier ikke blir kommunisert av nominasjonskomitéene og ut til potensielle kandidater. Minst vekt legger kandidatene på kravet til etnisitet.

En annen side ved representativitet er om listekandidatene bør være meningsrepresentative. Har det noe å si hva potensielle listekandidater måtte mene? Svaret er ja. Partiene setter ikke opp listekandidater som er uvillig til å stå på partiets program, og av og til kommer sosial representativitet i andre rekke: *«Det har noe å si at listen gjenspeiler gjennomsnittet av innbyggerne, men vi har et program vi holder oss til... hos oss er det viktig at kandidatene står på programmet og vårt grunnsyn»* og som representanten fra Røyken bygdaliste sa: *«Vi kjente jo personene og det er viktig ift. plassering på listen. En person trenger ikke å være i tråd med Bygdelisten, og derfor bør vi kjenne dem og vite hvilke interesser og mål de har.»*

Denne beskrivelsen viser at partiene i rekrutteringsarbeidet holder seg nær kjente løsninger. Partiene konkurrerer med hverandre på ideologisk grunnlag (Eldersveld 1982:9). Kandidatene skal representere et parti og et program. I undersøkelsen fra 1995 spurte vi om hvor stor betydning det hadde for komitéene at kandidatene ville være lojale overfor partiet. 54 prosent svarte at dette var svært viktig. I vår kandidatundersøkelse har vi ikke stilt et generelt spørsmål om partiloyalitet, men heller hva man som folkevalgt bør legge mest vekt på i sin beslutningstaking.

Tabell 3.10: *Hva listekandidatene mente de folkevalgte burde legge vekt på når de tar politiske beslutninger. Prosent*

Programmet til eget parti eller liste	44,4
Standpunkter blant egne partitilhengere og velgere	22,4
Standpunkter blant innbyggerne generelt	15,5
Egen overbevisning	16
Vet ikke	1,7
Totalt	100
<i>N (=100 %)</i>	1053

Spørsmålet var: Hva synes du lokale folkevalgte bør legge størst vekt på når de tar politiske beslutninger?

Det viser seg ikke å være noen forskjell mellom partienes utvelgere og listekandidater når man blir bedt om å vurdere partiets betydning for den enkelte folkevalgte (se Tabell 3.10). Over 2/3 av kandidatene mener at partiets program og standpunktene til sympatisører eller velgere er av avgjørende betydning når politiske beslutninger skal treffes. Til tross for at det er satt spørsmålstegn ved de politiske partienes betydning i norsk lokalpolitikk, tyder resultatene på at forventningene til våre lokalpolitikere er at de skal opptre som partipolitikere. Men som vist tidligere, skiller utvelgerne og kandidatens oppfatninger seg klart fra hva velgerne mener. For velgerne er det standpunktet blant innbyggerne generelt som politikerne i størst grad bør ta hensyn til (se kap. 2).

Dyktighetskriteriet

Hva så med krav til dyktighet? På dette området er spekteret av ønskemål mer mangfoldig, og eksempler på personlige egenskaper vil være at de er «*taleføre, ærlige, samarbeidsvillige, karismatiske og beslutningsdyktige*». Dette er kriterier nominasjonskomitéene legger mindre vekt på. Når det gjelder spørsmål om dyktighet, viser langt flere til kandidatens erfaring. FrP i Kristiansund er et godt eksempel: «*Vi ser etter om personene har politisk erfaring og at de i en gitt situasjon kan være gruppeleder. Om vedkommende har vært i bystyret før, vil komitéen legge vekt på det.*»

En annen variant er å rekruttere folk fra det lokale foreningslivet. Denne rekrutteringsmåten fremstilles som god for partiene, fordi man får folk som gjennom tidligere arbeid har vist at de duger og som har opparbeidet seg tillit og et nettverk blant innbyggerne. Slike kandidater styrker partiene og blir fort ettertraktet. «*Dette er personer som har noe å bidra med og som har vært med i foreninger eller lignende, slik at de har både nettverk og kunnskap, det vil være bra.*». Fordelen ved disse kandidatene er at både velgerne og partiene vet hva de får.

Nominasjonskomitéene setter heller moderate krav til sine kandidater. Partiene er ikke på jakt etter personer med spesielle egenskaper, men heller personer som er «som folk flest». Dette er i tråd med det vi viste ovenfor om representativitet, folk skal kunne kjenne seg igjen i forhold til kandidatene. Slik sett blir kriterier som «*godt ansett*», «*har sunn fornuft*» og «*er godt likt*» viktige for komitéene.

Hva mener så kandidatene om betydningen av personlige egenskaper? Kandidatene vektlegger denne type egenskaper mer enn komitémedlemmene. De fremhever

ikke andre egenskaper enn komitéene, men mener at de personlige egenskapene deres var langt viktigere for dere nominasjon enn sosial bakgrunn. En rekke personlige egenskaper scorer høyt, slik som å være talefør, kunnskapsrik og samarbeidsevne. For nominasjonskomitéene er slike personlige egenskaper ren bonus, ikke hovedkriterium i søkingen etter kandidater.

Tabell 3.11: *Hvor viktig kandidatene mente at ulike personlige egenskaper var for at de ble nominert. Prosent. LV = Lite viktig, VE = Verken eller, Sv = Svært viktig.*

	LV	VE	SV	Tot	N
Taleferdighet	14,1	21,3	64,6	100	1011
Initiativ og/eller arbeidskapasitet	11,8	18,9	69,4	100	1006
Kunnskap om lokalpolitiske spørsmål	12,5	20,5	67	100	1007
Tidligere politisk erfaring	34,1	23,9	42,1	100	1020
Ble oppfattet som ærlig og pålitelig	4,7	13,4	81,9	100	1021
Hadde markerte holdninger	12,6	19,5	67,8	100	1018
Hadde livserfaring	17	27,9	55,2	100	1015
Samarbeidsevne	8,3	18,7	73	100	1016
Godt rykte	9,9	25,7	64,4	100	1017
<i>Bredt kontaktnett/stor bekjentskapskrets</i>	24	31,1	44,9	100	1016

Spørsmålet var: Hvor viktig mener du disse ulike egenskapene var da du ble nominert til årets kommunevalgliste? Angi hvor viktig du mener de enkelte egenskapene var på en skala fra 1 til 5, der 1 betyr 'Svært lite viktig' og 5 betyr 'Svært viktig'.

Et av spørsmålene samsvarer likevel godt med komitéenes ønske, nemlig det å bli oppfattet som ærlig og pålitelig. Partienes utvelgere omtalte dette med litt andre ord, det handlet om personer en kan «*stole på*». Ønsket er listekandidater man vet hvor man har, både i forhold til å ivareta oppgaven de har fått, men kanskje like viktig i forhold til partiets politikk. Over 80 prosent av listekandidatene sier at dette var en nokså eller svært viktig grunn til at de ble forespurt om å være kandidat.

Interessekriteriet

Men de nevnte kriteriene kommer i skyggen av kandidatenes lokalpolitiske interesse. Som en sa: «*Vi har to hovedkriterier, annenhver mann og kvinne og de tre gamle områdene kommunen består av. For oss ble dette helt mislykket, fordi de 4 første kom fra nedre del av kommunen. Men det er ett kriterium som overskygger alt, og det er om folk er villig til å stå der. Vi kunne dermed ikke tenke ideelt.*»

Interessekriteriet gjelder ikke like sterkt for alle kandidatene, men er spesielt viktig for listetoppene. Kandidatene man regner med blir valgt bør ta vervet sitt alvorlig. De bør også være «*engasjerte eller genuint interesserte i kommunepolitikken*». I praksis vil det i mange tilfeller være mulig å skille listekandidatene i to ulike grupper, de som stiller til valg og har et ønske om å bli valgt og de som stiller til valg uten et tilsvarende ønske.

I intervjuene spurte vi om hvordan listen var rangert og bakgrunnen for rangeringen. Svarene viser at rangeringen gjenspeiler komitéenes ønsker knyttet til interesse og erfaring. Øverst troner kommunestyrerepresentanter fra forrige periode og som vil fortsette og dernest andre som vil og har kapasitet til å gjøre en jobb. Det blir selvsagt også gjort tilpasninger av listen i forhold til kjønn, geografi og alder, men når man skiller klinten fra hveten, er det de erfarne og villige som blir toppkandidater.

I kandidatundersøkelsen spurte vi om årsakene til at de ble satt opp på listene, og resultatet i Tabell 3.12 bekrefter at en stor andel ikke ønsket å bli valgt, noe som understreker betydningen av partienes kandidatrangeting.

Tabell 3.12: Årsaker til at man ble satt på en valgliste. Prosent.

Ba selv om å bli satt opp på liste	8,3
Ble anmodet om å stille, og sa ja fordi jeg kunne tenke meg å sitte i kommunestyret	38,4
Ble anmodet om å stille, og sa ja fordi jeg regnet sjansene for å bli valgt som meget små	49,4
Ba om å slippe å stå på liste, men ble ført opp likevel	1,1
Ble satt opp på liste uten å bli spurt på forhånd	2,7
Totalt	100
<i>N</i> (=100 %)	1067

53 prosent av kandidatene hadde egentlig ikke et ønske om å bli valgt. Resultatet synes overraskende når de fleste er spurt om de vil stille på listen. Ser vi imidlertid resultatet i forhold til det som er vist om partienes bruk av tilleggsstemmer og plassering av de mest villige øverst på listene, er resultatet mer forståelig. Både partiene og listekandidatene er inneforstått med situasjonen.

Selv om over halvparten i liten grad ønsket å bli valgt, skiller resultatet seg fra andre undersøkelser. I kandidatundersøkelsen fra 1995 uttrykte bare 33 prosent av kandidatene et ønske om å bli valgt (Aars 1998:117). Dermed har tallet på kandidater som ønsker å bli valgt økt med 12 prosentpoeng over en periode på omtrent 10 år.

En mulig årsak kan igjen være den nye valgloven. Tidligere ble klart flere satt opp uten først å ha blitt spurt og mot sin vilje, en nedgang på 11 prosentpoeng. Når dette nå er mindre vanlig, er det nærliggende å anta en sammenheng med reduserte krav til antall kandidater. Kravet til kandidater har også blitt redusert gjennom en jevn nedgang i tallet på kommunestyrerepresentanter. Det er videre mulig at personvalgordningen, gjennom å gi velgerne økt innflytelse, har gjort partiene mer interessert i å kvalitetssikre kandidatene.

Oppsummering

Nominasjonskomitéene starter ut med en rekke ønsker for hvem som skal stå på listen. Det er imidlertid viktig å understreke at det her er snakk om ønsker, sjelden absolutte krav. Et minimumskrav som det å være partimedlem blir ikke strengt håndhevet. Tross omfattende endringer i loven forlanger ikke partiene at kandidatene er partimedlemmer. Imidlertid er kravet som før gjeldende for toppkandidatene.

Videre har vi sett på kriterier knyttet til sosial representativitet, dyktighet og

interesse. Både komitéene og listekandidatene legger stor vekt på at valglister og kommunestyre bør reflektere innbyggernes sammensetning. Geografi, kjønn og alder er viktigst. Listekandidatene legger derimot mer vekt på sine personlige egenskaper, mens komitéene fremhever erfarne kandidater som har vist at de kan gjøre en god jobb. I likhet med hva Barron et al. (1991) viste for England, legger komitéene vekt på erfaring i partiet og kandidatens sosiale bakgrunn. Komitéene legger i tillegg avgjørende vekt på kandidatens interesse for å stille til valg. Blant toppkandidatene er dette hovedkriteriet. Selvutvelgelse blir avgjørende for toppkandidatene.

I vurderingen av listekandidatene er det lite som taler for at valgloven har påvirket partiene. En tydelig endring er likevel at langt færre ble kandidater mot sin vilje eller uten å være spurt. Også her har det reduserte kravet til antall kandidater hatt innvirkning. Dette trenger likevel ikke å bety at partiene nedprioriterer nominasjonsarbeidet, men at behovet for listefyll er redusert.

Nominasjonsmøtet

Nominasjonsarbeid avsluttes formelt med et eget nominasjonsmøte. Nominasjonsmøtet er det høyeste organet i nominasjonsprosessen. Med unntak av partiene i de største kommunene, utgjør alle medlemmene i kommunepartiet nominasjonsmøtet. I større kommuner der partier kan ha mange medlemmer, vedtar representantskapet den endelige listen. Her velger lokallagene utsendinger til nominasjonsmøtet. Denne siste varianten er lik den modellen partiene bruker ved nominasjon til stortings- og fylkestingsvalg. På nominasjonsmøtet åpnes det for at også medlemmene skal kunne få si sin mening om listeforslaget. Nettopp det kan føre til konflikter, eksempelvis uenighet om antall kandidater med stemmetillegg, den geografiske fordelingen eller kanskje det mest vanlige, uenighet om rangeringen.

Praksisen med nominasjonsmøter

Ideen er at medlemmene skal involveres gjennom nominasjonsmøtet, og vanlig praksis i de aller fleste kommunepartiene er å avholde nominasjonsmøter. Det er ingen regler utover partienes egne som regulerer selve nominasjonsprosessen. Det er tydelig at om man gjennomfører et nominasjonsmøte eller ei, er avhengig av hvor formalisert prosessen som helhet har vært. Vi finner et skille mellom de etablerte og store kommunepartiene og de nye og minste partiene. Hos de førstnevnte blir det alltid gjennomført nominasjonsmøter, mens det i de andre for så vidt blir avholdt nominasjonsmøter, men som ett av flere møter i nominasjonsprosessen. Noen kaller for eksempel et møte der de valgte ordfører kandidat for nominasjonsmøtet. Der styret fikk fullmakt til å supplere listen med de øvrige kandidatene. I et av Vs kommuneparti «*arrangerte de et kombinert styre- og nominasjonsmøte*». Samlet sett er det slik at 22 av 28 kommuneparti avholdt nominasjonsmøter. De seks andre partiene arrangerte ikke et eget møte i streng forstand, enten fordi det ikke var tid eller fordi prosessen var mindre formalisert.

Enkelte kommunepartier måtte faktisk avholde flere nominasjonsmøter. I ett av

APs kommunepartier ble første listeutkast forkastet da kvinneandelen var for lav. I et annet tilfelle var det et eget møte som vedtok hvem som skulle bekle de to øverste plassene. Bakgrunnen var et ønske om at toppkandidatene skulle være med i det videre nominasjonsarbeidet. Det er ellers vanlig at nominasjonsmøtet blir holdt samtidig med valgprogramvedtaket. Det muliggjør at kandidater kan reservere seg dersom programmet ikke er i samsvar med deres egen overbevisning. Møtet blir gjerne annonsert i lokalavisen og gjennom brev til medlemmer og listekandidater.

Hvem kan så stille på møtet og hvem har stemmerett? Vanligvis vil det formelt være slik at bare medlemmer har adgang til møtet (Means 1973:118) og i vår undersøkelse støtter flesteparten han som sa at møtet var åpent for «medlemmer». Imidlertid er møtene i SV, V og D gjerne åpne for alle. Som en sa, «møtet er åpent for alle som vil gjøre en jobb for oss», men som en annen påpekte «det er aldri et problem at det blir for mange». Også her fremstår representantene fra FrP med størst fokus på partiets vedtekter. «Nominasjonsmøtet er bare åpent for medlemmer og da slik at medlemmer som meldte seg inn i partiet før 30. august har stemmerett.»

Nominasjonsmøtene – stort oppmøte og stort engasjement?

Nominasjonsmøtets overordnede rolle skulle tilsi at møtet var viktig og at medlemmene stilte opp for å velge kandidatene. En hypotese har dessuten vært at hyppigheten av uenighet vil øke i og med valglovsendringer i retning av et person- eller en partivalg (Hellevik 2002).

Analysen peker ikke i den retningen. Ut fra oppmøtet vil det i enkelte tilfeller nærmest være feil å snakke om et møte. For å kalle noe et nominasjonsmøte, bør vel flere enn komitémedlemmene stille, men i 5 av partiene var ikke dette tilfelle. Følgende hjertesukk er dekkende: «Alle medlemmer var kalt inn, men det var bare nominasjonskomitéen som møtte». Dette er likevel ikke representativt for vårt utvalg, og i de resterende 17 partiene var det et større engasjement ved at andre medlemmer stilte. Men når det er sagt, var det høyeste oppmøte 35 og det laveste 7–8 medlemmer. Engasjementet kan ikke kalles høyt i disse partiene heller.

Lavt oppmøte og lav aktivitet forhindrer nominasjonsmøtene fra å bli en arena for strid og konflikt. Med et snev av selvironi uttalte en Høyreleder at «nei, vi i komitéen kunne ikke krangle med oss selv». Møtene er preget av enighet og sjelden blir valglisten endret av nominasjonsmøtet. På direkte spørsmål fikk vi til svar «alle var enige og ingen endringer» og «listen gikk rett igjennom». Dermed blir møtets betydning for listesammensettingen liten. En illustrasjon er diskusjonen i ett av møtene som verken handlet om kandidater eller listeplassering, kandidatene var mer opptatt av følgene det ville få at de stilte til valg: «Vi var ikke uenige om noe på møtet, men vi diskuterte om det medførte plikter for oss at vi hadde sagt ja til å stille til valg.»

Det er hevdet at partiene gjennom sitt nominasjonsarbeid sikrer både kontinuitet og helhetlige vurderinger i forhold til hvem som skal stille til valg og at dette skjer gjennom demokratiske prosesser i partiene. Nominasjonsmøtene i kommunepartiene legger til rette for at prosessen kan fungere på denne måten. Å ta steget videre og hevde

at det er slik, blir derimot direkte misvisende. Som demokratisk arena er nominasjonsprosessen og nominasjonsmøtet for de få. Ikke fordi ikke flere kan delta, men fordi de ikke deltar. Tross det magre oppmøtet på nominasjonsmøtene, blir svært mange nominert og vi skal nå se nærmere på hvem kandidatene er.

Og de nominerte er..

Dette avsnittet fokuser på resultatet av partienes jakt på henholdsvis fylkestings- og kommunestyrekandidater og den påfølgende plasseringen av kandidatene på listene. Vi har dermed forlatt prosessen og gått over til å se på hvem de nominerte ble. Ved kun å beskrive utfallet av de to første fasene i nominasjonsprosessen, isoleres effekten av partienes nominasjon fra velgernes rettinger. Velgernes eventuelle innflytelse i denne fasen går kun via partienes forventninger til deres (og mediernes) reaksjoner på listen. Vi starter med nominasjonen til fylkestingsvalget.

Kandidattilbudet ved fylkestingsvalgene: Hvem stilte?

Som det fremgår av tabell 3.13 stilte i alt 7334 kandidater på listene til fylkestingsvalget i 2003. 728 representanter, eller omtrent hver tiende kandidat ble innvalgt. 1160 kandidater endte opp som vararepresentanter. De nye fylkestingene varierte relativt mye i størrelse – fra 33 representanter i Hedmark til nesten dobbelt så mange i Hordaland (57). Antall representanter samsvarte relativt sterkt med antall kandidater. Korrelasjonen (Pearsons R) er på hele 0.89. I fylker hvor det var mange mandater å kjempe om, stilte det også mange kandidater opp for å kjempe.

Tabell 3.13: *Antall kandidater og representanter etter fylke. Absolutte tall.*

	Antall kandidater	Antall innvalgt
Østfold	370	35
Akershus	415	43
Hedmark	308	33
Oppland	361	37
Buskerud	380	43
Vestfold	336	39
Telemark	362	41
Aust-Agder	317	35
Vest-Agder	383	35
Rogaland	538	47
Hordaland	700	57
Sogn og Fj.	350	39
Møre og R.	479	47
Sør-Trøndelag	455	37
Nord-Trøndelag	320	35
Nordland	517	53
Troms	385	37
Finnmark	358	35
Hele landet	7334	728

Tilhørighet til de etablerte partiene så ikke ut til å være noen forutsetning for å stille som kandidat. I landet som helhet stilte hele 20 partier/ valglistene til fylkestingsvalgene (se tabell 3.14). Fem av disse stilte kun opp i ett fylke. Mobiliseringen utenfor det partipolitiske ga imidlertid liten uttelling i mandater: 25 prosent av kandidatene tilhørte partier/lister utenfor Stortinget, men bare 3 prosent av disse kandidatene endte opp som fylkestingspolitikere.

Tabell 3.14: *Antall kandidater og representanter etter parti. Absolutte tall.*

	Antall kandidater	Antall innvalgt
D	338	1
AP	791	208
Foreldrelista	18	0
FrP	655	127
H	776	113
KrF	679	57
Kristent samlingsparti	72	0
Kystpartiet	285	4
De grønne	194	0
De grønne og RV	90	0
NKP	110	0
Norsk Folkeparti	7	0
Pensjonistpartiet	279	8
RV	604	6
Samefolkets parti	39	2
SP	771	80
SV	743	90
Sunnmørslista	49	3
V	798	27
Vesfoldlisten m.bomp.	36	2
Totalt	7734	728

I snitt sto 41 kandidater på listene. Det største antallet på en enkelt liste var 63, mens det minste (lovlige) antallet var 7 kandidater. Korrelasjonen mellom partienes/listene fylkesvise velgeroppslutning og antall oppstilte kandidater er ikke spesielt høy (Pearson's R er 0.39), noe som tyder på at tilbudet av kandidater ikke utelukkende var bestemt av vinnerjansene til partiene.

Kandidatenes sosiale bakgrunn

Underrepresentasjonen av kvinner i politikken er blitt betraktet nærmest som en historisk lovmessighet (Hazan 2002:115). Skjevheten skyldes delvis manglende tilbud av kvinnelige kandidater i selve inngangen til de politiske rekrutteringskanalene, men kan også forklares med partienes valg av kandidater og velgernes valg av partier så vel som kandidater. Selv om den norske lokalpolitiske kvinnerepresentasjonen er svært høy sammenlignet med andre land (Bystydzieski 1994:56), har de norske partiene fortsatt ikke helt fjernet den kjønnsmessige skjevheten. Til tross for en balanse mellom

antall kvinner og menn i det norske samfunnet (50.4 prosent kvinner i januar 2003), ser vi av Tabell 3.15 at det stilte kun 42.7 prosent kvinnelige fylkestingskandidater i 2003. Dette er likevel en svak økning sammenlignet med forrige fylkestingsvalg.

I tillegg til kjønn kan også alder ha betydning for partienes valg av kandidater. Det er blant annet blitt konstatert at de yngre representantene forsvinner fortest ut av kommunestyrene⁴⁹. Som vi ser av tabell 3.14, gjelder denne skjevheten ikke bare i utgangen av politikken, men også i inngangen. Situasjonen ved fylkestingsvalget er nemlig stort sett den samme som ved tidligere valg: Det er de middelaldrende kandidatene som dominerer. Den gjennomsnittlige kandidaten er 48 år, og godt over halvparten (57 prosent) er mellom 40 og 50 år. Dette er mer enn dobbelt så mange som i befolkningen generelt. Kandidater i 60-årene er moderat overrepresenterte, mens andelen mellom 18 og 40 år noenlunde den samme som i befolkningen. De kvinnelige kandidatene er gjennomsnittlig 2 år yngre enn mennene.

Tabell 3.15: *Andel kvinnelige kandidater og alder samlet og etter kjønn. N=7734*

Prosent kvinnelige kandidater.	Gj. Snitt kandidatalder, total	Gj.snitt kandidat-alder, kvinner	Gj.snitt kandidat-alder, menn
42,7	48,0	46,4	49,3

I Norge var SV, AP og V tidligst ute med bruk av offisielle kvoter for å få kvinner inn på listene. En analyse av partiene (ikke vist her), viser nettopp at de to førstnevnte partiene har den høyeste kvinneandelen ved dette fylkestingsvalget. Men selv i disse partiene er mennene fortsatt i flertall.

Liste- og topplasseringer

En ting er å komme inn på listen, en annen ting er å klatre oppover på den. Det er grunn til å forvente at en skjev sosial fordeling i kandidatmassen blir enda skjevare etter at representanter og toppkandidater velges ut fra denne massen. I de fleste politiske systemer gjelder nemlig loven om det økende misforhold: Overrepresentasjonen av høystatusrekruttene øker proporsjonalt med posisjonen i organisasjonspyramiden (Putnam 1976:33). Når muligheten for innflytelse går opp, går antall lavstatusrekrutter ned. Som vi ser av tabell 3.16, er imidlertid denne loven bare til en viss grad dekkende for rekrutteringen til norske fylkesting:

Tabell 3.16: *Listeplassering etter kjønn og førstekandidater etter kjønn. (N=7734)*

Gj.snitt listeplass, kvinner	Gj.snitt listeplass, Menn	Prosent kvinnelige 1. kand.
21.2	20.3	22,5

Den gjennomsnittlige kandidatplasseringen ved fylkestingsvalget lå rundt 21. plass. Kvinnene lå i gjennomsnitt én plass lavere på listene enn mennene. I en fylkesvis analyse (ikke vist her) skiller tre fylker på Sør-Vestlandet – Vest-Agder, Rogaland og Hordaland – seg ut med en klart lavere gjennomsnittlig kvinneplassing enn de andre fylkene. I Buskerud og Aust-Agder står derimot kvinnene noe høyere på listene

enn mennene. Blant de etablerte partiene var det SV, Venstre og Høyre som plasserte kvinnene høyere opp på listene enn mennene.

Hva angår partienes utvelgning av toppkandidater – et kandidatur som knyttes til posisjonen som fylkesordfører – var bare 23 prosent av de i alt 218 kandidatene kvinner. Denne skjevheten ble påpekt av Likestillingscenteret allerede før valget (på kommunenivå), og den gikk heller ikke upåaktet hen i mediene.⁵⁰ Selv om kvinnene er underrepresentert helt på toppen, er det samtidig et flertall av kvinner på partienes andreplass (58 prosent). Og som tabell 3.17 viser er skjevheten heller ikke er så dramatisk for verken tredje-, fjerde- eller femteplassen som den er for toppkandidaten.

Tabell 3.17: *Prosent kvinner på 1–5 plass på fylkestingslistene (før personstemmer)*

	1.plass	2.plass	3.plass	4.plass	5.plass
% kvinner	22.5	57.8	33.5	47.2	35.8
N	218	218	218	218	218

Dessuten, og som vi skal komme tilbake til senere, skjer det ikke noen ytterligere forverring av den opprinnelige skjevheten når vi går fra det totale kvinnelige kandidat-tilbudet til det kvinnelige representanttilbudet – i begge tilfeller ligger andelen på rundt 43 prosent.

Hva alder angår, var bare 13 prosent av toppkandidatene under 35 år. Likevel var den gjennomsnittlige listeplasseringen til de yngre kandidatene noe bedre enn for de eldre (henholdsvis 19. mot 21. plass). De yngre kandidatene er overrepresentert øverst på listen, men underrepresentert aller øverst på listen. Som vi skal komme tilbake til, er også de innvalgte representantene i snitt ett og et halvt år yngre enn de andre kandidatene.

Kandidattilbudet ved kommunestyrevalgene: Hvem stilte?

Selv om de aller fleste av kandidatene ved kommunestyrevalget befant seg på lister som faktisk ble representert i kommunestyrene (95 prosent), var det selvfølgelig bare et mindretall (16.6 prosent) som ble innvalgt. Mer enn én av fire endte imidlertid opp som vararepresentanter (28.3 prosent). 11.2 prosent av kandidatene stilte med stemmetillegg. Se Tabell 3.18

Tabell 3.18: *Antall kandidater (absolutte tall), prosent innvalgte og prosent med stemmetillegg ved kommunevalget.*

	AP	FrP	H	KrF	SP	SV	V	A	Totalt
Kandidater	10557	6235	8837	6293	9149	7790	6358	9529	64748
Innvalgt	29.6	23.1	17.1	12.3	17.1	13.3	6.6	9.5	16.6
Stemmetillegg	12.1	17.3	9.3	11.1	7.6	13.4	8.9	11.1	11.2

Den gjennomsnittlige listen ved kommunestyrevalget hadde 27 representanter. Den største listen hadde 89 kandidater og ingen lå selvfølgelig under minimumet på 7. Korrelasjonen mellom partiets velgeropplutning og listestørrelse er på 0.44, noe som ikke er spesielt høyt, men likevel høyere enn for fylkestingsvalget.

Dersom vi går videre og ser på resultatene for det enkelte parti i tabell 3.18, fremstår karrieremuligheten som betraktelig bedre for AP-kandidater og delvis FrP-kandidater enn for kandidater fra andre partier. Nesten 1 av 3 kandidater fra AP ble innvalgt til kommunestyret. Fra SP og V ble derimot ikke en gang 1 av 10 kandidater innvalgt. FrP har benyttet seg mest aktivt av muligheten for stemmetillegg, og det samme har også de to store partiene på venstresiden, AP og SV. SP er det etablerte partiet som i minst grad har gitt stemmetillegg.

Sosial representasjon

Selv om skjevheten avtar over tid og er mindre enn i de fleste andre demokratier, er det kandidattilbudet de norske lokalpartiene presenter fortsatt preget av menn. Denne dominansen blir i tillegg mer markert etter hvert som vi beveger oss oppover i partihierarkiet. Nøyaktig 40 prosent av alle kandidatene var kvinner, en andel som dermed er litt lavere enn ved fylkestingsvalget. Av tabellen nedenfor ser vi i tillegg at andelen kvinner synker nedover til 35.6 prosent hva angår valgte representanter.

Tabell 3.19: *Kjønnsfordelingen ved kommunestyrevalget ift. kandidater, listeplass, valgte, kandidater m/stemmetillegg og 1.kandidatene.*

Kvinnelige kandidater i %	Gj.snitt listeplass, kvinner	Gj.snitt listeplass, menn	Kvinner blant valgte i %	Kvinner med stemmetillegg i %	Kvinnelige 1. kandidater i %
40.0	14.3	14.6	35.6	38.8	23.3

Dette tallet er også lavt sammenlignet med fylkestingsvalgene der kvinnerepresentasjonen var på 43 prosent. På samme måte som ved tidligere valg har det imidlertid også ved dette valget skjedd en økning i kvinnerepresentasjonen: 1.7 prosentpoeng sammenlignet med valget i 1999, 7.3 poeng i forhold til valget i 1999 og omtrent 25 prosentpoeng sammenlignet med 1971. Kvinnene hadde dessuten ved valget i 2003 en noe høyere listeplassering enn mennene (14.3 mot 14.6). Kvinnene var likevel underrepresentert blant kandidater med stemmetillegg, 38.8 prosent av alle kandidater med stemmetillegg var kvinner. Den mest markerte skjevheten i partienes valg mellom kvinnelige og mannlige kandidater finner vi ved valget av toppkandidat. Kun 23.3 prosent av de øverste kandidatene – partienes ordførerkandidater – var kvinner.

Men på samme måte som for fylkestingsvalget er skjevfordelingen mindre for de andre topplassene – det er faktisk også ved kommunevalgene et flertall av kvinnelige andre-kandidater, noe tabell 3.20 viser. En sammenligning blant de etablerte partiene (ikke gjengitt her) viser at kvinnene gjennomgående er sterkest representert i SV (der det blant annet nå var flere kvinnelige kandidater enn menn og nesten en perfekt balanse mellom kvinnelige og mannlige representanter) og svakest i FrP.

Tabell 3.20: *Andel kvinner på listeplassen fra 1 til 5. Prosent*

Plass	1.plass	2. plass	3. plass	4.plass	5.plass
Kvinner	23.3	53.9	37.9	47.8	37.2
N	662	1531	1078	1360	1059

Dersom vi til slutt ser på alder, er det i likhet med fylkestingsvalget slik at i snitt er kandidatalder rundt 47 år, kvinnene noe lavere. Innvalgte til kommunestyrene er i gjennomsnitt noe yngre enn resten, men forskjellene er marginale.

Tabell 3.21: *Gjennomsnittlig kandidatalder etter kjønn og for representanter.*

Kvinner	Menn	Representant
46.6	48.2	46.8

Samlet viser analysene av henholdsvis fylkestings- og kommunestyrevalgene at de nominerte slett ikke er et representativt utvalg av innbyggerne. I forhold til kjønn og alder er kvinner og ungdom underrepresenterte på listene. En av grunnene kan være som Matland (1993) har hevdet, at partiene først og fremst prioriterer de sterke gruppene i partiet, og da vil de kunne bli slik som Ringkjøb (1998) har pekt på, at valglistene ikke fremstår som et representativt utvalg av innbyggerne, men heller som et representativt utvalg av partimedlemmene. Dette er spørsmål som vi til nå ikke har svart på, men vi skal avslutningsvis se nærmere på rekrutteringsprosessen i sin helhet der alle fasene fra innbyggerne til de valgte inngår.

Mange velgere, få valgte

I det følgende tar vi eksplisitt utgangspunkt i prosessperspektivet på rekruttering. Vi kan tenke oss at ulike stadier i prosessen påvirker det endelige utfallet av utvelgelsen på forskjellige måter. Ulike faser skaper ulike skjevheter, eventuelt kan et stadium kompensere for skjevheter som oppstår i en annen fase.

De fleste tidligere studier av lokalpolitikeres representativitet har trukket frem det manglende samsvaret mellom velgere og valgte. Middelaldrende, menn og høyt utdannede er blant de gruppene som tradisjonelt har vært overrepresenterte (Larsen og Offerdal 1992, Hagen og Sørensen 1997). Men i disse undersøkelsene er det gjort enkle sammenligninger av velgere og representanter. De sies lite om *hvor* skjevhetene oppstår. Ringkjøb (2000) og Bäck (2000) har imidlertid gjennomført trinnvise sammenligninger. Disse studiene viser at ulike grupper favoriseres i ulike faser

av prosessen. Eksempelvis at enkelte grupper som er sterkt underrepresentert blant representantene faktisk er overrepresentert blant de som er villige til å påta seg verv (Ringkjøb 2000:122).

Vi skal igjen ta utgangspunkt i Putnams enkle antagelse om tiltakende skjevhet (Putnam 1976:33). Jo nærmere den innerste politiske eliten, desto skjevtere vil sammensetningen være. Det er mest nærliggende å tenke seg denne antagelsen i forhold til sosial representativitet: Jo senere stadium i utvelgelsesprosessen, desto mer vil den sosiale sammensetningen avvike fra innbyggerne. Men antagelsen kan også overføres til en studie av meningsrepresentativitet som gir følgende hypotese: Jo senere stadium i utvelgelsesprosessen, desto mer vil holdningene avvike fra innbyggernes.

Innenfor litteraturen om representativitet er det en underliggende normativ forestilling: Folkevalgte organer *bør* avspeile befolkningen så nøyaktig som mulig. Denne forestillingen bygger på et bestemt syn på representasjon. De valgte skal reflektere innbyggerne fordi de skal være innbyggernes stedfortredere (Pitkin 1972). De skal sette seg i innbyggernes sted og gi uttrykk for de synspunkter de tror innbyggerne hadde villet fremme. Vi er da inne på diskusjonen om hvilket mandat velgerne gir de folkevalgte (Wahlke et al. 1962:237ff, Olsen 1984:94ff). Der forbindelsen mellom velgere og valgte er tett, slik det er beskrevet ovenfor, blir speilbilde-representativitet viktig. Er derimot mandatet friere, blir spørsmålet om representativitet mindre viktig. Når vi nå skal undersøke den trinnvise utvelgelsen av sosial bakgrunn og holdninger hos kandidatene, vil den normative tolkningen av resultatene således avhenge av hvilket syn på representasjon som ligger til grunn.

I innledningen til dette kapitlet skisserte vi de formelle trinnene i utvelgelsesprosessen (se figur 3.1). Flere av de mindre formelle utvelgelsesstadiene er ikke mulig å identifisere gjennom offisiell statistikk. Med survey-data kan vi også beskrive de stadiene i prosessen som ligger mellom det å stemme og det å bli nominert. Lokalvalgsundersøkelsen lar oss følge utvelgelsesprosessen fra befolkningen som helhet (som utgjøres av alle svarpersonene i utvalget) frem til dem som oppgir at de har erfaring fra kommunestyre eller andre kommunale tillitsverv. Vi har identifisert følgende grupper:

- *Velgerne*: De som oppga å ha stemt ved siste kommunevalg.
- *De politisk interesserte*: Oppgir å være interessert i politikk generelt.
- *De villige*: Oppgir at de kunne tenke seg å påta seg et kommunalt tillitsverv dersom de blir forespurt.
- *Partimedlemmene*: Oppgir at de er betalende medlem av et politisk parti.
- *Kandidatene*: Oppgir at de har stått oppført på en valgliste ved et kommunevalg.
- *Representantene/de som har innehatt kommunale tillitsverv*: Oppgir å ha sittet i kommunestyret eller hatt andre kommunale tillitsverv i løpet av de siste åtte årene.

I Tabell 3.22 vises det relative forholdet mellom de ulike gruppene, slik det fremkommer i Lokalvalgsundersøkelsen.

Tabell 3.22: *Forholdet mellom ulike trinn i rekrutteringsprosessen. Prosent*⁵¹

Velgerne	72	2737
De politisk interesserte	58	2735
De villige	18	2577
Partimedlemmer ⁵²	14	1946
Kandidatene	12	2737
Representantene	6	2737

Analysen viser en betydelig høyere valgdeltakelse enn hva som faktisk var tilfelle ved siste kommunevalg. Det er velkjent at de som blir spurt er tilbøyelig til å pynte på virkeligheten ved å si at de stemte til tross for at de faktisk ikke gjorde det.⁵³ En annen mulighet er at utvalget er skjevt, og at hjemmesitterne er underrepresentert i undersøkelsen. Dokumentasjonsrapporten til Lokalvalgsundersøkelsen bekrefter at «... det er en klar tendens til at de som stemte ved valget i større grad deltar i undersøkelsen enn de som ikke avga stemme.» (Sætre og Buskoven 2004:10). Det er grunn til å mistenke at denne overdimensjoneringen av aktivitet vil gjøre seg gjeldende innenfor alle deltakersjiktene i tabellen. Det er på denne bakgrunn ikke urimelig å anta at forholdet mellom dem er riktig.

Mange uttrykker politisk interesse. Det er forholdsvis få som faller ut på dette utvelgelsesstadiet. Steget fra det å være generelt politisk interessert til det å være villig til å påta seg et tillitsverv er betydelig større. 18 prosent oppgir at de kunne tenke seg et kommunalt tillitsverv. Tallet er likevel høyt med tanke på partienes behov for kandidater. Som vi så innledningsvis i dette kapitlet, er det kun 1,6 prosent av befolkningen som nomineres til en valgliste ved kommunevalg. Når så mange antyder at de er villige, vitner det om skarp konkurranse om listeplassene. Dette er likevel ikke partienes opplevelse. Vi har sett at de har nok med å finne de relativt mange færre som blir kandidater.

De to siste gruppene kan synes noe «oppblåst» i forhold til den andelen de faktisk utgjør av befolkningen (Jfr. figur 3.1), men dette har sammenheng med spørsmålsstillingen. I undersøkelsen er svarpersonene bedt om å angi så vel nåværende som tidligere erfaring. Kandidat- og representantsjiktet er derfor betydelig mindre eksklusivt i dette materialet enn det på et gitt tidspunkt er. På den annen side betyr dette at vi ikke står i fare for å overdrive hvor avvikende dette sjiktet er i forhold til de øvrige.

Sosial og demografisk bakgrunn

Sammenligner vi ytterpunktene i rekrutteringsprosessen i Tabell 3.23, ser vi at de folkevalgte til en viss grad representerer en sosial elite. Mønsteret er kjent fra tidligere undersøkelser. Lokalpolitikerne har oftere høyere utdanning enn innbyggerne generelt. I tillegg er det flere yrkesaktive enn blant innbyggerne. Videre er det en viss kjønnskjævheter, men denne fremstår som mindre i dette materialet enn i virkeligheten.

Det største avviket finner vi når vi ser på aldersvariabelen. De yngste er klart underrepresentert, mens de eldste yrkesaktive er like klart overrepresentert.

Tabell 3.23: *Ulike sjikt i rekrutteringsprosessen etter sosiale bakgrunnsvariabler*

	Befolkning	Velgere	Politisk inter- esserte	Villige til verv	Partimedl.	Kand.	Rep./verv
Kjønn							
Kvinne	50	50	45	36	41	40	43
Mann	50	50	55	64	59	60	57
Alder							
16–24	11	8	9	14	6	1	1
25–44	38	36	36	48	20	20	26
45–66	36	39	40	33	45	51	55
67–79	13	14	14	4	25	25	15
80–	2	3	3	0	4	3	5
Statsborgerskap							
Norsk	98	98	98	96	99	99	99
Ikke-norsk	2	2	2	4	1	1	1
Utdannelse							
Grunnskole	16	14	12	8	18	14	11
Videregående	58	56	54	57	60	56	53
Høgskole/universitet	26	30	34	35	22	30	36
Yrkesaktiv							
Ja	62	64	65	69	53	63	72
Nei	38	37	35	31	47	37	28
N	2737	1937	1582	451	267	327	152

Hvilket belegg får så antagelsen om tiltakende sosial skjevhet? Dersom antagelsen skulle få støtte, ville vi vente en lineær utvikling fra befolkning til representanter. I hovedsak gir analysene ikke grunnlag for å si at de sosiale skjevhetene er jevnt tiltakende. For kjønnsvariabelen ser vi en sterk skjevhet blant dem som oppgir at de kunne tenke seg et tillitsverv. Men denne skjevheten kompenseres til en viss grad senere i prosessen. Det later til at etterspørselssiden utjevner noe av skjevheten som er skapt av tilbudsfaktorene.

For alder er tendensen nærmest den motsatte av den vi observerte for kjønnsvariabelen. De yngste er overrepresentert blant de villige, mens de nesten faller ut når vi nærmer oss tillitsposisjonene. Forklaringen på at de unge faller bort kan ligge på så vel tilbuds- som etterspørselssiden. På tilbudssiden er det åpenbart at mange unge er beredt til å stille til valg. Det kan imidlertid være strukturelle forhold som gjør det praktisk vanskelig å takke ja til en forespørsel fra et parti. Mange unge bor andre steder enn i hjemkommunen og vil kanskje ha liten kjennskap til politiske forhold i sin nye hjemkommune. På etterspørselssiden vet vi at partiene leter etter kjente kandidater. Her er det gjerne ikke så mange unge kandidater å finne. Videre etterspør partiene egenskaper som de ikke finner hos de yngste. Eksempelvis at kandidater er velkjente personer i kommunen.

For statusvariablene utdannelse og yrkesaktivitet, observerer vi en nesten lineært tiltakende skjevhet. Her brytes imidlertid mønsteret av partimedlemskapet. Det synes som om partiene har en sosialt utjevne funksjon i forhold til rekrutteringsprosessen. Denne observasjonen kan ha to forklaringer. Det kan være slik Rokkan og Campbell viste, at partiene fungerte sosialt utjevne fordi de var «klassedistinkte» (Rokkan og Campbell 1960). Ulike partier rekrutterte medlemmer fra forskjellige sosiale sjikt. I sum innebar dette at også ressursvake grupper ble dratt med i politisk aktivitet. Partiene er fremdeles langt på vei sosialt distinkte (Offerdal og Ringkjøb 2002:114–16) og kan derfor tenkes å fylle en sosialt utjevne funksjon fordi de ønsker seg valglister som er bredt sosialt sammensatt. Eller det kan tenkes at forklaringen er metodisk like mye som substansiell. Partimedlemmene er eldre enn befolkningen, der gjennomsnitt i befolkningen er 46,3 år og blant medlemmer 55,2 år. Ettersom både utdannelsesnivå og yrkesaktivitet er lavere blant de eldre enn blant de yngre, kan effektene vi observerer på disse to variablene egentlig være en effekt av partienes alderssammensetning.

Samlet sett observerer vi de kjente avvikene i bakgrunn mellom innbyggerne på den ene siden og kandidater og representanter på den andre siden. Materialet gir derimot liten støtte for antagelsen om jevnt tiltakende skjevhet.

Holdninger

Rekrutteringsprosessen kan også betraktes som en gradvis utskillelse av bestemte holdninger. Er det slik at kandidater og representanter har andre holdninger enn befolkningen? En mulig antagelse kan være at de som besetter de politiske tillitsposisjonene, og er kandidater til disse, vil ha mer radikale holdninger enn befolkningen generelt. For det første er de folkevalgte som oftest bundet av et partiprogram, noe som ventelig vil gjøre dem mer politisk konsistente enn folk flest. For det andre skal politikere argumentere for og gjøre tydelig et budskap overfor velgerne. Det gjør det nødvendig å fremstå som klar. Et motargument mot en slik hypotese er at politikere, i motsetning til velgerne, må inngå kompromisser for å skape flertallsløsninger. En tradisjonell innvending mot politikere er da også at de blir vage i sin jakt på alliansepartnere. Et annet motargument bygger på Kirchheimers (1966) tese om catch-all partiet. Antagelsen er at alle partier ønsker å favne så bredt at de omfavner det store flertall av velgere som klumper seg i sentrum. Når alle partiene søker støtte fra de samme velgerne, kan det også bli vanskelig å se forskjell på partiene.

Vi har valgt å operasjonalisere holdningsvariabelen som respondentenes selv plassering på høyre–venstreskalaen. Tabell 3.24 angir gjennomsnittsscore og standardavvik.

Tabell 3.24: *Rekrutteringsprosessen og utvelgelse av holdninger*

	Befolkning	Velgere	Pol. inter- serte	Villige til verv	Partimed.	Kand.	Rep./verv
Gj.snitt	5,33	5,38	5,33	5,31	5,01	5,22	4,98
St.avvik	1,65	1,68	1,42	1,74	2,08	1,90	1,78
N	1050	887	662	187	101	145	73

Spørsmålet var: «I politikk snakker man ofte om «venstersiden og «høyresiden». Nedenfor er en skala der 0 representerer de som står helt til venstre politisk, og 10 representerer de som står helt til høyre politisk. Hvordan vil du plassere deg selv på en slik skala?»⁵⁴

Analysen viser at alle gruppene samler seg i sentrum. Partimedlemmene og representantene ligger noe lenger til venstre enn de øvrige sjiktene. Men forestillingen om en gjennomsnittsholdning, slik den kommer til uttrykk her, gir liten mening i og med at kandidater går til valg på partiprogrammer. Det mest interessante fra analysen er derfor standardavviket. Vi ser en svak tendens til at standardavviket øker etter hvert som rekrutteringsprosessen innsnevres. Dette kan indikere støtte til antagelsen om at kandidat- og representantsjiktet har mer radikale holdninger enn velgerne og befolkningen. I så måte er det interessant at standardavviket er noe lavere blant de folkevalgte enn blant kandidater og partimedlemmer. Det kan tyde på at representantene må mildne sine standpunkter i møtet med konkrete politiske prosesser, mens kandidat- og medlemssjiktet ivaretar rollen som forsvarere og formidlere av renere partistandpunkter.

Ettersom kandidatene hovedsakelig har til hensikt å representere eget partis velgere, er det nødvendig å splitte opp analysen av holdninger for hvert enkelt parti. Nedbrytningen av materialet på de enkelte partiene innebærer at prosentueringsgrunnlaget svekkes betydelig. Dette har betydd at de minste partiene er utelatt fra analysen og at vi ikke har kunnet føre analysen helt til representantsjiktet. Vi har valgt å konsentrere oss om tre sjikt: 1) Velgere, 2) Villige til verv, og 3) kandidatene. De villige er interessante fordi de representerer et slags bindeledd mellom befolkningen og de politiske elitene. Ettersom de oppgir at de er villige til å engasjere seg under gitte betingelser, er det grunn til å anta at denne gruppen er mer årvåken enn resten av befolkningen. De kan representere et korrektiv til de folkevalgte, og deres holdninger blir således interessante å se på særskilt.

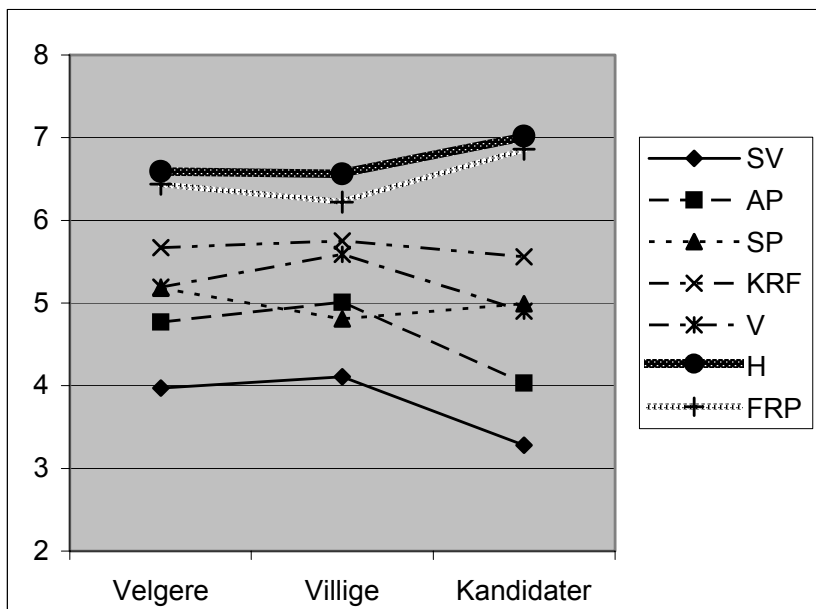
Tabell 3.25: *Selv plassering på høyre/venstreskala for velgere, villige og kandidater. Gjennomsnittsscore og standardavvik*

	Velgere			Villige			Kandidater		
	Gj.sn	SD	N	Gj.sn	SD	N	Gj.sn	SD	N
SV	3,97	1,57	119	4,11	1,89	30	3,28	1,55	13
AP	4,77	1,40	217	5,01	1,56	41	4,03	1,57	26
SP	5,18	1,10	58	4,81	1,62	7	4,99	0,92	21
KRF	5,67	1,05	57	5,75	0,93	10	5,56	0,94	13
V	5,19	1,34	34	5,59	1,08	9	4,90	0,41	2
H	6,59	1,31	150	6,56	1,50	30	7,02	0,72	19
FRP	6,44	1,60	122	6,22	1,61	20	6,86	1,89	22

Samlet sett viser analysen en forventet fordeling av de ulike gruppene på høyre-venstreskalaen. Lengst til venstre finner vi SVs velgere, villige og kandidater. På høyre fløy finner vi faktisk H, gjennomgående noe mer høyrevridd enn FrP. Noe av forklaringen kan ligge i standardavviket. Det er jevnt over større holdningsspredning innenfor alle tre grupper i FrP enn i H. Det vil si at mange av FrPs velgere, villige og kandidater ligger både et godt stykke til høyre og til venstre for gjennomsnittet. Sentrumpartiene samler seg også i sentrum, men KrF ligger noe til høyre for de to andre partiene.

Gir så materialet støtte til antagelsen om mer radikale holdninger innenfor de mer eksklusive sjiktene av rekrutteringsprosessen? Svaret er ja. Figur 3.2 er en grafisk fremstilling av resultatene. Her ser vi at SV og APs kandidater ligger klart lenger til venstre enn sine velgere. På motsatt fløy finner vi samme tendens der både H- og FrPs kandidater oppgir å være klart mer høyreorienterte enn sine velgere. Undersøkelsen støtter opp om tidligere analyser gjennomført både i Norge og Sverige (Narud, Pedersen og Valen 2002, Johansson og Westerståhl 1983:129ff). I sentrum finner vi ikke noen systematiske høyre- eller venstredreininger, noe som også må kunne tolkes som en støtte til antagelsen om mer polariserte holdninger innenfor kandidatsjiktet. Det er vanskelig å befinne seg nærmere sentrum enn i sentrum.

Ser vi på mellomgruppen, de villige, fremkommer det en interessant observasjon. Tendensen er svak, men vi ser at de villige legger seg noe nærmere det politiske sentrum enn velgerne, og klart nærmere sentrum enn kandidatene. I dette perspektivet fremstår de villige ikke bare som formidlende mellom ulike sjikt, men som *formildende*. Kandidatsjiktet har i vårt bilde en annen rolle. De skal ikke først og fremst bygge bro, de skal få frem forskjeller. De skal vinne valg med et tydelig budskap.

Figur 3.2: Holdningsforskjeller mellom velgere, villige og kandidater.

Vi har ovenfor tatt utgangspunkt i Putnams (1973) antagelse om tiltakende skjevhet gjennom rekrutteringsprosessen. Når vi kommer til valgdagen, kan dermed velgerne velge innenfor en eksklusiv og strengt utvalgt gruppe. Og som Putnam (ibid.) antok, oppstår det skjevheter etter hvert som utskillelsen skjer. Forventingen om økende skjevhet jo høyere opp vi kommer får sterkere støtte når det gjelder holdninger enn når det gjelder sosial bakgrunn. Faktisk er det slik at de villige er de minst representative, mens partiene gjennom organisasjonsapparatet og krav til listene gjør representativiteten bedre. Holdningsanalysene viser at kandidatene formidler noen tydelige budskap som velgerne kan velge mellom. Vi har ikke hatt mulighet for å analysere dette når det gjelder representantene, men en hypotese vil være at de i møte med konkrete saker moderer sine holdninger. Etter at valgkampen er over blir det mindre viktig å fremheve partipolitikken og heller å finne gode løsninger til det beste for kommunen. Det vil i alle fall være sannsynlig i kommuner som er organisert etter formannskapsprinsippet, et prinsipp som er konsensusfremmende og toner ned partipolitiske konflikter (Skare 1998).

I kapitlet som helhet har vi sett på nominasjonsprosessen før velgerne kan avsi sin dom. Analysene viser at partiene i liten grad er påvirket av endringene i personvalgordningen. For det første vektlegges nominasjonsprosessen like mye som før. Intensjonen om økt velgerinnflytelse har ikke ført til redusert innsats fra partiene. For det andre har partiene gjennomført nominasjonen tilsvarende tidligere år og som om de har et like solid grep om prosessen. Eksempelvis bruker de samme strategi i forsøk på å styre selve valget: å nominere få og ha et stort antall listefyll. Dette tross et redusert

stemmetillegg for partiene. For det tredje er kravene til kandidatene de samme hva gjelder sosial bakgrunn og personlige egenskaper. Viktigst er at kandidatene selv er motivert for å bli valgt.

En regelendring synes likevel å ha hatt betydning, det reduserte kravet til antall listekandidater. Regelendringen har gjort det enklere å stille liste. Flere parti avsluttet også rekrutteringen tidligere enn hva de strengt tatt ønsket. Videre er det ingen partier som 14 dager før valget manglet kandidater for å kunne stille liste og langt færre blir kandidat mot sin vilje eller uten å være spurt. Endringen har gjort det enklere for de etablerte partiene å stille til valg. Regelendringene som angår de lokale listene har derimot gjort prosessen for denne gruppen valglister vanskeligere. Disse har opplevd et betydelig merarbeid.

Nominasjonen resulterte i valglister som ikke er sosialt representative, der kvinner og ungdom er underrepresentert på listene. Likevel tyder analysene på at partiene gjennom nominasjonsprosessen har forbedret representativiteten. Spørsmålet som da gjenstår å besvare er hva som skjer når velgerne har fått gjort sine prioriteringer? Det ser vi nærmer på i kapitlene 4 og 5.

4. Hvilke kandidater fikk personstemmer, og hvorfor?

Innledning

Etter at tidligere kapitler har fokusert på partienes *tilbud* av kandidater, rettes oppmerksomheten nå mot velgernes *etterspørsel* etter de samme kandidatene: Hvorfor fikk noen kandidater flere personstemmer enn andre? Spørsmålet er forsøkt besvart med utgangspunkt i to typer av datasett hvorav det ene gir opplysninger om et lite antall ytre egenskaper ved og rundt et stort antall kandidater, mens det andre beskriver et stort antall holdnings- og atferdsvariabler for et mindre antall kandidater. For å etablere et bakteppe for analysene presenteres først noen nøkkeltall for personstemmegivningen samt noen teoretiske forventninger til de empiriske resultatene.

Personstemmegivningen ved fylkestingsvalget

Som vi ser av Tabell 4.1 mottok den gjennomsnittlige fylkestingskandidat 109 personstemmer ved valget i 2003. Stemmene var imidlertid svært ujevn fordelt mellom kandidatene: Mange kandidater fikk få stemmer, få kandidater fikk mange stemmer. En nærmere gjennomgang viser blant annet at mens 84 kandidater ikke mottok én eneste personstemme, kunne den mest populære fylkestingskandidaten (Terje Søviknes fra Fremskrittspartiet i Hordaland) innkassere mer enn 8000 stemmer.

Tabell 4.1. Fylkestingsvalget 2003: Personstemmer inndelt etter fylke. N=7334

	Personstemmer. Gj.snitt alle kandidater	Personstemmer. Gj.snitt kvinner	Personstemmer i % av partistemmer. Alle kandidater	Antall kandidater med over 8 % personstemmer
Østfold	85	82	1.2	3
Akershus	154	165	0.9	2
Hedmark	93	109	1.5	5
Oppland	80	80	1.1	4
Buskerud	93	88	1.3	8
Vestfold	322	306	4.7	58
Telemark	50	48	0.8	1
Aust-Agder	72	62	1.9	13
Vest-Agder	81	78	1.7	12
Rogaland	185	172	1.5	12
Hordaland	102	91	0.9	8
Sogn og Fj.	94	86	1.7	15
Møre og R.	171	167	1.9	17
Sør-Trøndelag	62	56	0.9	5
Nord-Trøndelag	74	69	1.5	8
Nordland	78	72	1.1	7
Troms	86	72	2.1	16
Finnmark	56	61	2.3	16
Hele landet	109	104	1.5	210

Tabell 4.2. Fylkestingsvalget 2003: Personstemmer inndelt etter parti/liste. N=7334

	Personstemmer Gj.snitt alle kandidater	Personstemmer Gj.snitt kvinner	Personstemmer i % av partistemmer. Alle kandidater	Antall kandidater med over 8 % personstemmer
Demokratene	9	6	2,6	25
Arbeiderpartiet	230	221	1,0	5
Foreldrelista	19	14	2,5	1
Fremskrittspartiet	195	154	1,2	9
Høyre	179	171	1,2	11
Kr. Folkeparti	119	98	1,5	13
Kristent saml.parti	11	6	2,5	3
Kystpartiet	22	16	3,3	31
De grønne	11	10	2,2	13
De grønne og RV	22	26	1,3	2
Norges K. Parti	5	4	2,4	5
Norsk Folkeparti	7	7	4,2	1
Pensjonistpartiet	32	25	1,4	4
Rød Valgallianse	22	20	1,6	18
Samefolkets parti	47	37	3,6	3
Sesterpartiet	123	115	1,5	19
Sosialistisk V. parti	114	120	1,1	3
Sunnmørslista	90	73	1,5	1
Venstre	43	46	1,3	15
Vestfoldlisten	338	373	7,9	28
Totalt	109	104	1,5	210

Ifølge den nye valgreformen må minst en kandidat oppnå minst åtte prosent av personstemmene for å påvirke den opprinnelige listerekkefølgen. Det var det bare 201 av de i alt 7334 kandidatene, eller færre enn 3 prosent av kandidatmassen, som klarte. Som Tabell 4.1 da også illustrerer, lå den gjennomsnittlige populariteten godt under sperregrensen, og på landsbasis utgjorde den kun 1.5 prosent av personstemmene. Vestfold var på sett og vis unntaket som bekreftet regelen. Kandidatene fra Vestfold skilte seg nemlig ut med over tre ganger så mange personstemmer som landsgjennomsnittet. Nærmere 60 kandidater passerte sperregrensen på 8 prosent. Dette må ses i sammenheng med mobiliseringen rundt «Vestfoldlisten mot bomringer» (se Tabell 4.2). Vestfoldlisten fikk flere personstemmer enn noen annen liste, både absolutt sett (338 stemmer per kandidat) og relativt til listens samlede oppslutning (nesten 8 prosent). Generelt var det da også kandidatene fra de mindre partiene/listene som oftest klarte å passere sperregrensen. For kandidatene med en høy andel personstemmer var gjerne egen popularitet mindre viktig enn listens mangel på sådan.

Som det fremgår av tabellene, fikk de kvinnelige kandidatene i gjennomsnitt færre personstemmer enn mennene, henholdsvis 104 mot et totalt gjennomsnitt på 109 stemmer. Blant de etablerte partiene var det bare i Sosialistisk Venstreparti og Venstre at de kvinnelige kandidatene fikk flest stemmer. Det var også visse forskjeller mellom fylkene (se Tabell 4.1). Kvinnene fikk omtrent like mange eller flere personstemmer enn mennene i 4 av 18 valgkretser (Akershus, Hedmark, Oppland og Finnmark).

Hvorvidt forskjellen mellom kjønnene skyldtes at velgerne rett og slett foretrakk mannlige kandidater, eller om forskjellen hadde noe å gjøre med posisjonene kandidatene sto i allerede *før* velgerne personstemte undersøkes senere i kapitlet.

Personstemmegivningen ved kommunestyrevalget

En sammenligning av Tabell 4.3 med Tabell 4.2 viser at det relative antall personstemmer lå markert høyere ved kommunestyrevalget enn ved fylkestingsvalget. Den gjennomsnittlige kommunestyrekandidaten mottok 32 personstemmer, noe som tilsvarte 6.5 prosent av partistemmene.

Tabell 4.3. *Kommunestyrevalget 2003: Personstemmer inndelt etter partier. N=64748*

	Personstemmer. Gj.snitt alle kandidater	Personstemmer. Gj.snitt kvinner	Personstemmer i % av partistemmer. Alle kandidater	Slengere. Gj.snitt alle kandidater	Slengere i % av partistemmer. Alle kandidater
Arbeiderp.	50	47	5.7	6	1.0
Fremskrittsp.	31	28	4.1	3	0.6
Høyre	40	36	6.6	6	1.6
Kr. Folkeparti	29	22	7.8	5	1.9
Senterpartiet	27	25	7.0	5	1.4
Sos. Venstrep.	28	29	5.5	5	1.5
Venstre	18	16	7.9	6	3.1
Andre	21	17	7.7	5	2.1
Totalt	32	28	6.5	5	1.6

På samme måte som ved fylkestingsvalget var stemmene ujevnt fordelt mellom kandidatene. Mens fire prosent ikke fikk ikke en eneste personstemme, kunne to kandidater (Ellen Horn og Rune Gerhardsen, begge fra Arbeiderpartiet i Oslo) motta mer enn 10 000 stemmer hver. Noen kandidater (60 stykker i vårt utvalg) var så populære at de mottok flere stemmer enn sine egne partier/liste. Tre kandidater (fra Lunne, Stryn og Karmøy) oppnådde faktisk mer enn dobbelt så mange personlige stemmer som partistemmer. Flesteparten av disse stemmene var naturlig nok slengere, altså stemmer fra velgere som i utgangspunktet hadde stemt på andre partier/liste.

I de aller fleste tilfellene der kandidatene hadde en usedvanlig høy personstemmeandel var det snakk om både mindre kommuner og mindre partier. Blant de etablerte partiene var det kandidatene fra Venstre og Kristelig Folkeparti som i prosent av partioppslutningen fikk flest personstemmer (se Tabell 4.3). Kandidatene fra Fremskrittspartiet hadde den laveste andelen personstemmer.

Sett i forhold til personstemmene innenfor de enkelte listene, var andelen slengere relativt lav. Av et gjennomsnitt på 32 personstemmer var 5 slengere. Venstres kandidater skilte seg ut med flest slengerstemmer relativt til partioppslutningen. En ikke ubetydelig andel velgere sympatiserte altså mer med *kandidatene* fra Venstre enn med *partiet* Venstre. Som vi ser av Tabell 4.3, var det relativt få personstemmer som krysset partigrensene til Arbeiderpartiet og Fremskrittspartiet.

Tabell 4.3 viser at de kvinnelige kommunestyrekandidatene, på samme måte som

de kvinnelige fylkestingskandidatene, mottok færre personstemmer enn mennene. Mens den gjennomsnittlige kandidat mottok 32 personstemmer, oppnådde den gjennomsnittlige *kvinnelige* kandidat bare 28 stemmer. Den relative skjevheten mellom kjønnene fremsto dermed som enda tydeligere enn ved fylkestingsvalget. Blant de etablerte partiene var det bare i Sosialistisk Venstreparti at de kvinnelige kandidatene fikk flere personstemmer enn mennene.

Personstemmegivning: Teoretiske forventninger og tidligere funn

Dette avsnittet tar for seg sentrale forklaringer på personstemmegivning. Vi har delt dem inn i fire hovedgrupper, der hver gruppe omhandler egenskaper ved henholdsvis kandidaten, partiet, listen og valgkretsen. Fokuset her – som i litteraturen for øvrig – er på de *ytre* egenskapene ved og rundt kandidatene (som for eksempel kjønn og listeplassering). Tilgang til unike data som beskriver kandidatenes holdninger og strategier før og under valgkampen – om enn for et mindre utvalg av slike kandidater – gjør at vi mot slutten av kapitlet vil diskutere og teste en del tilleggsforklaringer som stort sett har vært ignorert i tidligere forskning.

Egenskaper ved kandidaten

Av alle forklaringene på personstemmegivning som er diskutert i litteraturen, er nok kjønn viet aller størst oppmerksomhet (se for eksempel Hellevik 2003:55–68; Wängnerud 1999; Norris et al. 1992). Den rådende oppfatning har lenge vært at velgerne foretrekker mannlige fremfor kvinnelige kandidater. Jo mer personstemmegivning, desto færre kvinnelige representanter. Forestillingen om kvinneskredder-diskriminerende velgere går tilbake til Duvergers (1955:89) klassiske analyse av norske kommuner. Selv om konklusjonen til Duverger ikke var entydig (til tross for en angivelig «weight of anti-feminist tradition» mente han at kjønn spilte «a much smaller part than is usually believed») var det det «antifeministiske» elementet i argumentet som levde videre, i det minste innenfor norsk forskning: «Velgernes listeretting har derimot hatt en negativ tendens (sic) i forhold til kvinnelige kandidater, og slik bidratt til å svekke effekten av partienes innsats for å styrke kvinnerekruttingen (Hellevik 2003:68).»

Nyere internasjonal forskning stiller imidlertid spørsmålsteget ikke bare ved omfanget, men sågar selve *eksistensen*, av en systematisk forfordeling av personstemmer mellom kjønnene (Norris et al. 1992: 497–498; Welch og Studlar 1988: 280). Enkelte empiriske studier antyder til og med på at situasjonen er i ferd med å bli snudd på hodet:

While early on there was some suggestion that voter bias may have been a factor in women's lack of electoral success, subsequent research has not tended to support this view. Overall, the findings indicate that women are not disadvantaged at the polls. Indeed, recently, it has even been argued that the increase in voter cynicism about

politics and politicians may even have given women a slight advantage at election time (Black og Erickson 2003:81–82).

Ifølge dette argumentet skal altså kvinnes generelle mangel på politisk erfaring ha gjort dem mindre utsatt for den allmenne og voksende politikerforakten. Kvinnes gamle handikap har blitt deres nye våpen!

Sammenhengen mellom personstemmer og kjønn kan selvfølgelig heller ikke diskuteres isolert fra andre faktorer. Spesielt den internasjonale forskningen har beveget seg bort fra naive, og tildels villedende, bivariate forklaringer av personstemmegivningen. Innenfor de nyere multivariate analysene fremstår spørsmålene om sammenhengen mellom kjønn og personstemmegivning i mer nyanserte former, som for eksempel: «År det personrøstandet i sig som påvirker kvinnorepresentationen negativt eller samvarierer denna variabel med en kontekst där kvinnliga politiker har svårt att bli valda? (Wide 2003:22).» Med utgangspunkt i slike spørsmål finner for eksempel Welch og Studlar (1988:280) i en britisk lokalvalgundersøkelse at kvinnelige rekrutteringsproblemer *ikke* kan tillegges velgernes personstemmegivning. Skjevheten skyldes derimot et snevert tilbud av kvinnelige kandidater med ugunstige listeplasseringer. Tilsvarende finner en undersøkelse av det svenske personvalget i 1998 at effekten av kjønn forsvinner etter å ha kontrollert for kandidatens listeplassering (Håkansson 1999:218–225, se også Bergh og Bjørklund 2003). Konklusjonen er dermed at middelaldrende menn ikke profiterer på personvalgordningen fordi de er middelaldrende menn, men fordi det er de middelaldrende mennene som står øverst på listene.

Dette er funn som vi faktisk finner spor av i norsk forskning også. I en studie av fire kommuner ved valget i 1995 finner Christensen (2001:550) ingen klare tegn på at de kvinnelige kandidatene ble strøket eller kumulert mer enn mennene. Hellevik (2003:68–69) beskriver det på sin side som et «veldokumentert» funn at «velgernes listeretting har... bidratt til å svekke effekten av partienes innsats for å styrke kvinne-rekrutteringen». Til tross for den bastante konklusjonen tolker han samtidig tidligere empiriske resultater på denne måten:

Dette tyder på at det er andre egenskaper ved kandidatene enn kjønn som i de fleste tilfellene er utslagsgivende. De som retter legger ofte vekt på at kandidatene har kommunal erfaring, et eksempel på en faktor som vil favorisere mannlige kandidater (Hellevik 2003:64).

Erfaring og kjønn er selvfølgelig to faktorer som bør holdes fra hverandre, og dermed kan det se ut som også Hellevik er uenig med Hellevik.

Egenskaper ved partiet

Personstemmene en kandidat mottar trenger ikke nødvendigvis ha noe med kandidaten selv å gjøre. Dette gjelder spesielt i norske lokalvalg hvor velgerne (hvis vi ser bort fra slengerordningen) må stemme på et parti for i det hele tatt å kunne stemme på en kandidat, men ikke omvendt. Partiets *ideologiske forankring* er nettopp en faktor som kan påvirke personstemmegivningen uavhengig av kandidatens selvstendige appell.

For eksempel har de sosialistiske partiene tradisjonelt fremhevet betydningen av parti-kollektivet fremfor den individuelle representant, og skepsisen til individuelle kandidatvalgkamper har vært større enn hos de ikke-sosialistiske partiene (se Holmberg 1989:11). De sosialistiske politikerne i Europa har vektlagt *partiets* interesser mens de ikke-sosialistiske representanter har fokusert mer på *velgernes* og *representantenes* egne holdninger. Gitt dette er det ikke overraskende at en svensk undersøkelse finner en venstre-høyre dimensjon i partienes holdning til personlige valgkamper (Möller 1999:95). Hypotesen har imidlertid ikke til nå funnet empirisk støtte i norske undersøkelser (Bjørklund 1999: 255–257).

Egenskaper ved listen

I det norske valgsystemet velger partiene kandidater som velgerne først senere kan velge mellom: Velgerne kan velge, men bare mellom det som allerede er valgt. Skulle det i tillegg vise seg at velgerne foretrekker kandidater partiene allerede har prioritert på listen, fremstår velgernes valgmuligheter som enda snevrere. Velgernes valg er da bokstavelig talt begrenset til øverste hylle. Det kan være flere grunner – noen fornuftige, andre mindre fornuftige – til at velgerne gir listetoppene sine personstemmer:

- Toppkandidatene har større sannsynlighet for å bli innvalgt.
- Velgerne kjenner bedre til toppkandidatene, blant annet gjennom mediene.
- En stemme på toppkandidatene uttrykker tilfredshet med partienes rangering.
- En stemme på toppkandidatene uttrykker sløvhets: På samme måte som vi av og til velger yrkesutøvere i «Gule Sider» med etternavn på «A», velger vi blant de første kandidatene som står øverst på listen.

I den internasjonale litteraturen har sammenhengen mellom listeplassering og stemmegivning lenge vært diskutert (Rallings et al. 1998:123). De fleste av undersøkelsene finner at jo nærmere toppen av listen kandidatene befinner seg, desto flere personstemmer får de. Også svenske og danske undersøkelser viser at gunstig listeplasseringen virker tiltrekkende på personstemmaene (Johansson 1999:295; Elklit og Jensen 1997). I undersøkelsen av fire norske kommuner ved valget i 1995 finner Christensen (2001:448) at toppkandidatene ikke bare i større grad ble forhåndskumulert enn andre kandidater, men at de også oftere ble *strøket* fra listen. Denne siste muligheten ble altså fjernet ved valget i 2003. Uansett skulle både denne og de andre undersøkelsene tyde på at personorienteringen i politikken vel så mye er et spørsmål om lederfokus spesielt som kandidatfokus generelt, noe som igjen delvis kan tilbakføres til medieoppmerksomheten rundt toppkandidatene. Det er da også betegnende at ikke mindre enn 70 prosent av de svenske kandidatene som fikk spalteplass i den lokale dagspressen befant seg på de tre øverste plassene på partilistene (Asp og Johansson 1999:116).

Egenskaper ved valgkretsen

Selv om sammenhengen skal ha avtatt over tid, viser norske studier at listerettningen tradisjonelt har vært hyppigere i de mindre valgkretsene (Bjørklund 1999:260). Kunnskapen om kandidatene skal være større i de mindre og mer oversiktelig kommunene. En litt annen variant av størrelsesargumentet sier at størrelsen på *kandidatens* hjemkommune kan påvirke omfanget av personstemmegivning. Ifølge Hellevik (2003:12) vil en slik tendens kunne gjøre seg gjeldende ved *fylkestingsvalg* (spesielt etter at de geografiske utjevningsmandatene er blitt fjernet). Velgere skal ifølge dette argumentet ha lettere for å stemme på kandidater fra hjemkommunen enn kandidater fra nabokommunen, noe som skal være til fordel for kandidatene fra de største kommunene i fylket.

Andre forklaringer

Den empiriske analysen vil fokusere på de ovennevnte forklaringene av personstemmegivning. Det finnes imidlertid enkelte tilleggsforklaringer vi bør ta hensyn til, og som kort skal nevnes her. Hva de individuelle forklaringene angår, vil vi i tillegg til kjønn også se på betydningen av alder. Er de yngre kandidatene mer eller mindre populære enn de eldre kandidatene? I en analyse av den svenske personvalgreformen finner Håkansson (1999:207) at de yngre kandidatene får noe *flere* personstemmer enn de eldre kandidatene, og spørsmålet er om samme tendensen også gjør seg gjeldende i våre data.

Materialet for den store kandidatmassen mangler gode opplysninger om politisk erfaring. Dette er en egenskap som absolutt kan forventes å påvirke personstemmegivningen (Hazan 2002:115). Lang erfaring har nemlig en tendens til å gå sammen med en høy profil i og utenfor partiet, en solid organisatorisk basis og en lettere tilgang til partiets ressurser. Som en grov indikator for politisk erfaring tar vi i denne omgang med en variabel som identifiserer *kommunestyrekandidater* med ordfører- eller varaordførererfaring i perioden før valget som stilte til gjenvalg (både som førstekandidater og lenger nede på listen). Erfaring er for øvrig en egenskap som analyseres grundigere senere i kapitlet for et mindre utvalg av kandidatene.

Når det gjelder egenskaper ved partiene har vi også vurdert muligheten av at velgerne viste større interesse for kandidater fra de større og mer etablerte partiene. En hypotese kan være at kandidatene fra partier med en historisk tradisjon og en politisk styringserfaring lettere vil tiltrekke seg mediernes og velgernes oppmerksomhet enn kandidater fra andre lister. Denne forskjellen kan måles på flere måter, men vi har simpelthen valgt å skille ut stortingspartienes kandidater fra resten.

For kommunestyrevalgets vedkommende vil vi undersøke hvorvidt omfanget av personstemmegivning var høyere for de 36 kommunene som for første eller andre gang hadde direktevalg av ordfører. Selv om den nye ordningen neppe hadde noen direkte effekt på valgdeltakelsen (Larsen 2002:226), er det mulig at ordningen stimulerte oppmerksomheten omkring kandidatene. Vi tar derfor med en variabel som skiller kommuner med direkte ordførervalg fra de mange kommunene som ikke hadde en slik ordning.

Det finnes vel ikke noe slikt som et «normalt valg». Spesielle saker, personstrider og aksjoner vil prege valgfallet generelt, og personstemmegivningen spesielt. I en statistisk modell vil slike forhold i de fleste tilfeller måtte inngå som uforklarlig «støy». Å få et godt kvantitativt uttrykk for betydningen av særegne saker på kommunenivå vil da også være nærmest en umulighet. En rekke små saker, og noen ikke fullt så små (som sex-anmeldelsene av to lokalpolitikere i Rogaland og et mye omtalt boksleslag etter en skoledebatt i Drammen), vil derfor bli holdt utenfor vår analyse. På fylkesnivå har vi imidlertid forsøkt å kontrollere for striden knyttet til bompengeringen i Vestfold. Selv om denne kampen fikk liten omtale i riksmidlene, førte den til dannelsen av en egen liste, *Vestfoldlisten mot bomringer*. Listen fikk rundt 5 prosent velgeroppslutning og to representanter innvalgt til fylkestinget. Diskusjonen rundt bompengeringen førte dessuten til en omfattende retting på listene til de andre etablerte partiene. Effekten av velgernes mobilisering – eller «velgerkupp» for dem som foretrekker et slikt begrep – vil bli forsøkt målt både med en variabel for Vestfoldlisten spesielt og for Vestfold generelt.

Modeller og metode

Den empiriske analysen er altså tredelt. I de to første delene tar vi for oss «ytre» data som forklarer personstemmene ut fra kjønn, alder, listeplassering etc. for samtlige fylkeskandidater (N=7334) og flesteparten av kommunekandidatene (N=64748). Tabell 4.4 angir den forventede effekten av variablene ut fra den tidligere teoretiske diskusjonen. Variablene fanger opp viktige, om enn noe begrensede, aspekter ved personstemmegivningen. I den tredje delen analyseres derfor mer detaljert informasjon om atferd og holdninger for et mindre utvalg av kandidater (N=1240) fra begge nivåer.

Tabell 4.4. Forklaringer på personstemmer: Variabler, beskrivelser og forventet effekt.

Variabel	Variabelbeskrivelse	Forventet effekt
<i>Fylke og kommune:</i>		
PARTISTØRRELSE	Den absolutte oppslutningen om kandidatens parti	Positiv
LISTEPASSERING	Kandidatens plassering på listen	Negativ
TOPPKANDIDAT	Dummy = 1 for kandidat øverst på listen, o ellers	Positiv
SOSIALISTPARTI	Dummy = 1 for kandidater fra AP, SV, RV og NKP, o ellers	Negativ
STORTINGSPARTI	Dummy = kandidater fra partier representert på Stortinget, o ellers	Positiv
KVINNE	Dummy = 1 for kvinnelige kandidater, o for menn	Negativ
UNG	Dummy = 1 for kandidater 35 år og yngre, o ellers	Negativ
STØRRELSE	Antall stemmeberettigede i fylket/kommunen	Negativ
<i>Kun fylke:</i>		
KANDIDATKRETS	Antall stemmeberettigede i fylkeskandidatens kommune	Positiv
INNVALGT	Dummy = 1 for innvalgte kandidater før personstemma, o ellers	Positiv
VESTFOLD	Dummy = 1 for kandidater fra Vestfold, o ellers	Positiv
VESTFOLDLISTEN	Dummy = 1 for kandidater fra Vestfoldlisten, o ellers	Positiv
<i>Kun kommune:</i>		
STEMMETILLEGG	Dummy for kandidater med stemmetillegg, o ellers	Positiv
ORDFØRERVALG	Dummy = 1 for kandidater i kommuner med direkte ordførervalg, o ellers	Positiv
ORDFØRER	Dummy = 1 for ordførere/varaordførere i forrige periode, o ellers	Positiv

Som det for fremgår av tabellen, har vi tatt med en kontrollvariabel for partiets *størrelse* – en faktor som åpenbart påvirker sannsynligheten for å motta personstemmer.⁵⁶ Jo flere partistemmer, desto flere kandidatstemmer. Listeplasseringen fanges opp av et batteri av forklaringsvariabler. Det er tatt med en variabel for selve nummeret på listen (jo gunstigere plassering desto flere personstemmer forventes) og en dummyvariabel for topplassering (toppkandidatene forventes å tiltrekke seg mer oppmerksomhet og flere personstemmer enn andre kandidater). For fylkestingskandidatene er det inkludert en dummyvariabel som identifiserer kandidatene partiene *ville* ha fått innvalgt *dersom personstemma ikke hadde hatt noen effekt*. Å ta med de faktisk valgte ville ha innført en tautologi i modellen ettersom noen av kandidatene (om enn ikke mange som vi senere skal se) ble innvalgt nettopp på grunn av personstemma. Variabelen for partienes kandidatpreferanse konstrueres slik:

$$\begin{aligned}
 & \text{Innvalgte kandidater} \\
 & - \text{Kandidater inn på personstemmer} \\
 & + \text{Kandidater ut på personstemmer} \\
 & = \text{Innvalgte kandidater } \textit{dersom ingen personstemmer}
 \end{aligned}$$

Vi skal i neste kapittel komme tilbake til hvordan vi konkret kan skille representanter innvalgt på personstemmer fra representanter som hadde blitt innvalgt uansett. Her er det nok å fastslå at en slik variabel faktisk kan konstrueres, og at det kun er snakk om et fåtall kandidater. Hypotesen er altså at de prioriterte kandidatene ble belønnet av velgerne.

En tilsvarende variabel er ikke med i analysen av kommunevalget. Der har vi

simpelthen skilt mellom kandidater med og uten *stemmetillegg*. Kandidatene med stemmetillegg hadde både en større sjanse for å bli innvalgt enn andre kandidater, de befant seg på toppen av listen, de var sannsynligvis mer eksponert i media og de fremsto åpenbart som partienes foretrukne kandidater. Vi forventer altså at kandidatene med stemmetillegg ikke bare var populære hos nominasjonskomitéene, men hos velgerne også.

Den empiriske analysen tar form av en standard multivariat regresjonsanalyse. Selve rapporteringen er forsøkt gjort så kortfattet og enkel som mulig.⁵⁷ For å øke leservennligheten inkluderer tabellene noen oppsummerende tolkninger av den statistiske informasjonen. Følgende aspekter ved resultatene er gitt særlig oppmerksomhet:

- *Forventinger*. Dette er som nevnt retningen på effekten vi ut fra teoretiske betraktninger og tidligere funn antar å finne. (Når vi her snakker om «positivt» eller «negativt» er det for øvrig kun i statistisk, ikke normativ, forstand).
- *Faktisk effekt*. Dette er retningen på effekten vi faktisk finner i den empiriske analysen. Denne fremkommer rett og slett ved å se på fortegnene til koeffisientene.
- *Styrke*. Hvorvidt en effekt er sterk eller svak er i siste instans både et relativt og skjønsmessig spørsmål. Vår vurdering er basert på en tolkning av størrelsen på de ustandardiserte regresjonskoeffisientene og (om enn i mindre grad, gitt svakhetene med dem) de standardiserte regresjonskoeffisientene.
- *Statistisk signifikans*. Dette er kort fortalt et spørsmål om statistisk generalisering og sannsynligheten for at effektene i utvalget også gjelder i populasjonen som helhet. Rapporteringen av statistiske signifikante resultater skjer hele tiden på 1 prosent nivå, to-halet test. Gitt det høye antall enheter, er tolkningen av resultatene mer fokusert på praktisk enn statistisk signifikans.⁵⁸

Den siste kolonnen henvender seg til lesere med en viss kjennskap til regresjonsanalyse og rapporterer de faktiske koeffisientene (både standardiserte og ustandardiserte), t-verdier, utvalgsstørrelse og justert R^2 .

En empirisk analyse av fylkestingsvalget

Tabell 4.5 oppsummerer den multivariate analysen av personstemmegivningen på fylkesnivå. Etter å ha kontrollert for partistørrelse, som ikke overraskende har en sterk positiv effekt på personstemmene, er det egenskapene ved *listene* som fremstår med størst forklaringskraft. For det første ser vi at rekkefølgen i seg selv påvirket personstemmene i betydelig grad. Ifølge modellen ville en kandidat som forbedret sin posisjon på listen med én enkelt plass, motta i gjennomsnitt nesten to ekstra personstemmer. For det andre mottok toppkandidatene betydelige flere stemmer enn resten av kandidatene. Det å stå øverst på listen ga en gjennomsnittlig gevinst på ikke mindre enn 346 personstemmer. For det tredje mottok de kandidatene partiene ønsket inn i fylkestingene (dvs. kandidater som ville kommet inn dersom personstemmene ikke hadde hatt noen effekt) hele 270 stemmer mer enn de uprioriterte kandidatene.

Tabell 4.5. *Multivariat regresjonsanalyse av personstemmene til fylkestingskandidatene.*

Variabel	Forventet effekt	Faktisk effekt	Styrke	Signifikant	Regresjonskoeffisient Standardisert koeffisient (T-verdier)
PARTISTØRRELSE	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	0.01 0.28 (23.10)
LISTEPASSERING	Negativ	Negativ	Sterk	Ja	-1.9 -0.11 (-10.55)
TOPPKANDIDAT	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	345.5 0.25 (26.39)
SOSIALISTPARTI	Negativ	Negativ	Svak	Ja	-15.1 -0.03 (-3.03)
STORTINGSPARTI	Positiv	Positiv	Moderat	Ja	27.0 0.05 (4.55)
KVINNE	Negativ	Negativ	Ingen	Nei	-2.6 -0.01 (-0.61)
UNG	Negativ	Positiv	Ingen	Nei	9.3 0.02 (1.74)
FYLKESSTØRRELSE	Negativ	Positiv	Ingen	Nei	0.00 0.01 (1.20)
KANDIDATKRETS	Positiv	Negativ	Ingen	Nei	-0.00 -0.00 (-0.42)
INNVALGT	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	269.9 0.34 (32.17)
VESTFOLD	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	206.9 0.18 (19.72)
VESTFOLDLISTEN	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	91.1 0.03 (2.88)
N					7334
Justert R ²					0.45

Selv om de tre variablene for listeegenskaper er innbyrdes korrelerte, fremstår alle tre med effekter som er sterke, statistisk signifikante og med forventede fortegn. Resultatet tilsier med andre ord at partienes opprinnelige rangering av kandidatene utgjorde et sentralt beslutningskriterium for velgernes personstemmegivning.

Med unntak av variablene som fanger opp det usedvanlige omfanget av personstemmegivning i Vestfold, fremstår effekten av de resterende forklaringsvariablene som marginale. Det er ingen tegn til at fylkeskandidatene fra store kommuner fikk flere personstemmer enn kandidater fra mindre kommuner slik noen spådde før valget. Personstemmegivningen var heller ikke mer omfattende i de mindre fylkene, snarere tvert imot. Det var imidlertid en viss tendens til at kandidatene fra stortingspartiene fikk flere personstemmer enn kandidater fra andre partier. De sosialistiske kandida-

tene fikk som forventet noen færre personstemmer. Selv om de yngre kandidatene var litt mer populære enn sine eldre kandidater, fremsto forskjellen som triviell.

Kjønn slår *ikke* ut i denne analysen: Ifølge modellen fikk kvinnene riktignok en anelse færre stemmer enn mennene, men effekten er for det første nærmest usynlig (forskjellen er på under tre personstemmer), og den er heller ikke i nærheten av å være statistisk signifikant (til tross for en stor utvalgsstørrelse).

En empirisk analyse av kommunestyrevalget

Som det fremgår av Tabell 4.6 er resultatene for kommunestyrevalget ikke ulike dem vi allerede har funnet for fylkestingsvalget. Nok en gang fremstår listeegenskapene som avgjørende. En plass opp på listen ga denne gang 1½ personstemme, mens topplaseringen ifølge modellen tiltrakk seg 76 personstemmer. Stemmetillegget var verdt rundt 30 personstemmer.

Tabell 4.6. *Multivariat regresjonsanalyse av personstemmene til kommunestyrekandidatene.*

Variabel	Forventet effekt	Faktisk effekt	Styrke	Signifikant	Regresjonskoeffisient Standardisert koeffisient (T-verdier)
PARTISTØRRELSE	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	0.01 0.37 (79.76)
LISTEPASSERING	Negativ	Negativ	Sterk	Ja	-1.54 -0.14 (-33.92)
TOPPKANDIDAT	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	76.4 0.13 (29.38)
SOSIALISTPARTI	Negativ	Positiv	Svak	Ja	3.5 0.01 (3.67)
STORTINGSPARTI	Positiv	Positiv	Ingen	Nei	1.2 0.00 (1.07)
KVINNE	Negativ	Negativ	Svak/Ingen	Ja	-3.2 -0.01 (-3.58)
UNG	Negativ	Negativ	Svak/Ingen	Ja	-4.1 -0.01 (-3.83)
KOMMUNESTØRRELSE	Negativ	Positiv	Svak	Ja	0.00 0.03 (7.36)
STEMMETILLEGG	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	30.8 0.08 (18.12)
ORDFØRERVALG	Positiv	Positiv	Svak/Ingen	Nei	3.41 0.01 (2.27)
ORDFØRER	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	131.5 0.10 (26.57)
N					64748
Justert R ²					0.22

Igen fremstår de alternative forklaringene som mindre viktige. Den positive effekten for stortingspartikandidatene som vi fant for fylkestingskandidatene er nå forsvunnet. Det samme gjelder effekten av partiideologi og kommunestørrelse. Effekten av alder og direkte ordførervalg er statistisk signifikante men substansielt uinteressante. Det samme gjelder effekten av kjønn. Selv om effekten er statistisk signifikant (noe som altså ikke sier mye når N=64748), er effekten svært liten. Ifølge regresjonsmodellen fikk kvinnene kun tre personstemmer mindre enn mennene etter å ha kontrollert for andre forklaringsvariabler – noe som er marginalt både sett i forhold til de gjennomsnittlige personstemmene (32 stemmer) og ikke minst effekten av listeplasseringsvariablene. Modellen kan dessuten – som tidligere nevnt, og som vi senere skal se – kritiseres for ikke i stor nok grad å fange opp effekten av alternative forklaringserfaringer som politisk erfaring, noe de kvinnelige kandidatene hadde mindre av enn mennene.

Det er da også betegnende at det eneste målet på politisk erfaring i denne modellen, nemlig ordfører- eller varaordførererfaring, slår kraftig ut på personstemmene.

Ordførerne og varaordførerne fikk ikke bare betraktelig flere stemmer enn kandidatene generelt, men populariteten deres oversteg også andre toppkandidater og kandidater med stemmetillegg. Kvinnene utgjorde et klart mindretall i ordførergruppen.

Analysen tilsier dessuten (når vi inkluderer et interaksjonsledd med dummyvariablene for kvinner og ungdom som ikke er vist her) at *ynge* kvinner faktisk var mer populære enn de andre kandidatene. Effekten var på omtrent 5 personstemmer, også den statistisk signifikant. Så selv om eldre kvinnelige kandidater har en viss – riktignok nesten usynlig – tendens til å bli straffet av velgerne, gjelder det motsatte for de yngre kvinnelige kandidatene.

En empirisk analyse av et utvalg lokalvalgkandidater.

Analysene overfor har fokusert på de ytre kjennetegnene ved og rundt kandidatene. I dette avsnittet skal vi studere flere egenskaper, om enn for færre kandidater. Mer konkret er hensikten å studere hvordan kandidatens *holdninger og strategier* kan ha påvirket personstemmegivningen. Denne delen av undersøkelsen er basert på spørreskjemaer for et utvalg av i alt 1420 kandidater på kommunenivå (1077 kandidater) og fylkesnivå (343 kandidater). Opplysningene fra de to nivåene er slått sammen og deretter koblet opp mot opplysningene om faktisk antall personstemmer, listeplasing etc.

Forventinger

Vi vil fokusere på fem hovedgrupper av variabler som kan ha hatt betydning for kandidatpopulariteten, men som datamaterialet så langt ikke har gitt opplysninger om. Den første egenskapen er *politisk erfaring*. De fleste internasjonale studier viser at representanter som søker gjenvalg har en større sannsynlighet for å bli innvalgt enn de mer uerfarne rivalene (Rallings et al. 1998:119–120). Selv om styringsansvar ofte svekker populariteten til *partiene* (Midtbø 1999), forventer vi at faktorer som større eksponering overfor velgere samt muligheten for å ta æren for eventuelle vellykkede politiske vedtak vil styrke *representantenes* popularitet. Vi inkluderer derfor en variabel som skiller kandidater med tidligere erfaring fra kommunestyre og fylkesting fra dem uten slik erfaring.

Det andre settet av egenskaper omhandler kandidatens *aktivitet* under valgkampen. Nyere internasjonal forskning tilsier at lokale valgkamper har en større effekt på stemmegivningen enn først antatt (Whitley og Seyd 2003:301). Vi forventer derfor en positiv effekt på personstemmene for kandidater som førte en *personlig* valgkamp – for *det* var det faktisk en del som gjorde (rundt 20 prosent av kandidatene i vårt utvalg). Også kandidater som benyttet tid på generelt valgkamparbeid burde ha lettere for å gjøre inntrykk på velgere, noe som igjen burde gi ekstra personstemmer (avhengig selvfølgelig av *hvilket* inntrykk som ble etterlatt). Vi tar derfor med en variabel som måler omfanget av aktiviteten under valgkampen.

Det tredje settet av egenskaper går på kandidatens *profil*, nærmere bestemt den

ideologiske profilen. En norsk undersøkelse viser at politiske ledere generelt inntar mer ytterliggående ideologiske standpunkter enn velgerne (Valen og Narud 2003: 160). Her ønsker vi imidlertid å undersøke hvorvidt kandidater som var mer ideologisk ekstreme enn *andre kandidater* tapte eller vant på dette hos velgerne. Vi har skilt ut kandidatene som plasserte seg selv på ytterkantene av en høyre–venstre skala for å se om de fikk flere eller færre personstemmer enn sine mer moderate konkurrenter. I tillegg vil vi undersøke hvorvidt det var kompromiss eller prinsippfasthet hos kandidatene som ga størst popularitet. I valgforskningen finnes det nemlig teorier som skulle tilsi at både det ene og det andre (se for eksempel Rabinowitz og Macdonald 1989).

Den fjerde forklaringen på variasjonen i personstemmene tar utgangspunkt i kandidatens syn på selve relasjonen mellom velgerne og valgte. Kandidatens lojalitet kan være rettet mot *partiet* og dets politiske grunnprinsipper slik de blant annet er nedfelt i partiprogrammene. Alternativt kan det etableres en slags form for *tillitsmannsordning* der *egne* oppfatninger og holdninger styrer kandidatens standpunkter. En tredje mulighet er at kandidatene opptrer som *delegater* i den forstand at det er velgernes oppfatninger (eller rettere sagt kandidatens oppfatninger av velgernes oppfatninger) som setter premissene for kandidatens politiske beslutningstaking (se for eksempel Holmberg 1989:9–12).

I vårt utvalg av lokalvalgskandidater prioriterte den største gruppen av kandidater (46 prosent) rollen som partirepresentant. Samtidig var det en betydelig andel som vektla standpunktene blant egne tilhengere (21 prosent) og innbyggerne generelt (15 prosent). Det var dessuten en gruppe på omtrent 15 prosent som mente at egen overbevisning burde være det viktigste kriteriet når politiske beslutninger skal treffes. Vi antar disse formene for rollerepresentasjon generelt og ikke minst *delegatrollen* spesielt kan ha påvirket kandidatens popularitet. Delegater som knyttet sterkere bånd til egne velgere og innbyggerne generelt burde ha lettere for å motta personstemmer (herunder slengere) enn kandidater som primært benyttet partiets eller egne holdninger som politiske rettesnorer: Man sanker ikke stemmer fra velgere ved å isolere seg fra dem. Når det er sagt, vil både den sterke stillingen til de norske partiene som sådan og det faktum at det var *partimedlemmene* som oftest personstemte være med på å svekke fruktbarheten av denne hypotesen.

Den femte gruppen av egenskaper omhandler kandidatens forhold til mediene. Fikk gjengangerne i mediene ekstra personstemmer? Undersøkelser finner en sammenheng mellom avislesning og kjennskap til kandidatene (Asp og Johansson 1999:133), noe som skulle tilsi at omtale i mediene også vil kunne påvirke personstemmene – ikke minst i Norge hvor avisene tradisjonelt har anlagt en markert lokal og politisk profil. Vi vil dessuten studere hvorvidt selve *formen* på medieomtalen hadde noen effekt. Var det utslag i personstemmene for den lille gruppen av kandidater som opplevde *negativ* omtale i mediene?

Modell

Tabell 4.7 lister opp forklaringsvariablene som skal benyttes i den empiriske analysen. Vi har allerede funnet at listeplassering var avgjørende for personstemmene, og etter som plasseringen forventes å være korrelert med de fleste av forklaringsvariablene vi nå har introdusert, bør den tas med som kontrollvariabel. Siden dataene for kommune- styrekandidatene og fylkestingskandidatene er slått sammen, har vi nøyd oss med å kontrollere for listeplassering generelt og topposisjonen spesielt. I tillegg til partistørrelse, har vi også tatt med en dummyvariabel for å fange opp nivåforskjeller mellom fylkene og kommunene. Som sosiale bakgrunnsvariabler inkluderes kjønn, alder og (til forskjell fra de tidligere analysene) utdanning.

Tabell 4.7. *Holdninger, strategier og personstemmer: Variabler, beskrivelser og forventet effekt.*

Variabel	Variabelbeskrivelse	Forventning
ERFARING	Dummyvariabel som får verdien 1 dersom kandidaten hadde vært representant i perioden før valget eller tidligere perioder, 0 ellers	Positiv
PERSONVALGKAMP	Kandidater som førte personvalgkamp får verdien 1, resten får verdien 0	Positiv
VALGKAMPTID	Kandidater som benyttet mer enn 5 timer til valgkampaarbeid får verdien 1, resten får verdien 0	Positiv
EKSTREM	Kandidater som plasserte seg på de tre ytterste punktene (på begge sider) av en 11-punkts høyre-venstre skala får verdien 1, de i midten får 0.	Usikker
PRINSIPP	Kandidater som var litt eller helt enig i påstanden om at lokalpolitikk krever prinsippfasthet får verdien 1. De som er litt eller helt enig med at kompromiss er viktig i lokalpolitikken får 0.	Usikker
DELEGAT	Kandidater som ville legge størst vekt på egne velgere og innbyggerne når politiske beslutninger skulle treffes får verdien 1, mens kandidater som ville legge vekt på partiet og egen overbevisning får 0.	Positiv
MEDIEOMTALE	Kandidater med mye eller liten medieomtale får verdien 1, de som ikke fikk noen omtale får verdien 0	Positiv
NEGATIVOMTALE	Verdien 1 gis til de som mente at medieomtalen var negativ, 0 til alle andre (også dem uten medieomtale)	Usikker
<i>Kontrollvariabler:</i>		
LISTEPASSERING	Opprinnelig plassering på listen	Negativ
LISTETOPP	Dummyvariabel lik 1 for kandidater som sto øverst på listen, 0 ellers	Positiv
KVINNE	1 for kvinner, 0 for menn	Negativ
UNG	Dummyvariabel lik 1 for kandidater som er 35 år og yngre, 0 for eldre kandidater	Negativ
UTDANNELSE	Dummyvariabel lik 1 for kandidater med mer enn 6 års utdanning utover grunnskolen, 0 ellers	Usikker
KOMMUNE	1 for kommune- styrekandidater, 0 for fylkestingskandidater	Negativ
PARTISTØRRELSE	Antall stemmer til kandidatens parti	Positiv

Tabell 4.8. Regresjonsanalyse av personstemmene til et utvalg av lokalvalgskandidater.

Variabel	Forventet effekt	Faktisk effekt	Styrke	Signifikant	Regresjonskoeffisient Standardisert koeffisient (T-verdier)
ERFARING	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	27.4 0.08 (3.17)
PERSONVALGKAMP	Positiv	Negativ	Ingen	Nei	-2.0 -0.01 (-0.19)
VALGKAMPTID	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	36.2 0.11 (3.69)
EKSTREM	Usikker	Negativ	Ingen	Nei	-0.9 -0.00 (-0.12)
PRINSIPP	Usikker	Negativ	Ingen	Nei	-4.8 -0.01 (-0.56)
DELEGAT	Positiv	Negativ	Svak	Nei	-12.9 -0.04 (-1.62)
MEDIEOMTALE	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	42.4 0.13 (4.27)
NEGATIVOMTALE	Usikker	Positiv	Sterk	Nei	49.1 0.04 (1.72)
LISTEPASSERING	Negativ	Negativ	Sterk	Ja	-1.2 -0.12 (-4.72)
LISTETOPP	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	251.3 0.28 (10.71)
KVINNE	Negativ	Positiv	Svak	Nei	10.8 0.03 (1.38)
UNG	Negativ	Positiv	Svak	Nei	15.5 0.04 (1.48)
UTDANNELSE	Usikker	Positiv	Svak	Nei	0.7 0.00 (0.09)
KOMMUNE	Negativ	Negativ	Sterk	Ja	-86.1 -0.24 (-8.82)
PARTISTØRRELSE	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	0.00 0.13 (4.96)
N					1257
Justert R ²					0.29

Empiriske resultater

Selv om effekten av listeplassering dominerer også i denne analysen, viser tallene i Tabell 4.8 at sammenhengen mellom kandidategenskaper og personstemmegivning nok er litt mer sammensatt enn tidligere analyser både her og andre steder kan ha gitt inntrykk av. For det første ser vi at en aktiv innsats under valgkampen faktisk hadde en

positiv effekt på personstemmene. Interessant nok var det imidlertid *ikke* den personlige valgkampen som ga uttelling, men derimot valgkamparbeidet generelt. Bildet er for så vidt i tråd med forestillingen om en norsk partikultur dominert av kollektive hensyn der personlig popularitet oppnås ved å fremheve partiet fremfor personen. Faktisk overskygget partiet ikke bare kandidatene men også *velgerne* i den forstand at kandidatene som hadde mest sympati med delegatrollen faktisk fikk noe *færre* personstemmer enn kandidatene som vektla partiets eller egne holdninger. Effekten er likevel ikke statistisk signifikant i henhold til vanlige kriterier.⁵⁹

At det ikke var noe å tjene på innta ideologisk distinkte eller prinsipielt rigide standpunkt, slik tabellen viser, er vel også i tråd med beskrivelsen av norsk kommunepolitikk som dominert av kompromiss og samarbeidsvilje (se for eksempel Bukve og Offerdal 2002:16). Det er heller ingen overraskelse at kandidatene med erfaring fikk flere personstemmer enn de uerfarne kandidatene. Ifølge tabellen var forskjellen på 27 personstemmer, noe som (tatt i betraktning av gjennomsnittet på rundt 77 personstemmer) må sies å være betydelig. Legg også merke til at erfaring spilte en viktig rolle selv etter å ha kontrollert for blant annet listeplassering. Personlig popularitet var med andre ord ikke bare et spørsmål om hvor høyt du sto, men også om hvor lenge du hadde sittet.

Tabellen viser at medieeffekter gjorde seg gjeldende ved lokalvalget. Gruppen av kandidater som fikk mediaoppmerksomhet tiltrakk seg i gjennomsnitt mer enn 40 flere personstemmer enn kandidatene mediene ignorerte. Resultatene indikerer at medieeffekten til og med overskygget betydningen av politisk erfaring. Legg også merke til at de få kandidatene som mente seg utsatt for negativ medieomtale faktisk fikk langt *flere* personstemmer enn resten av kandidatene. Selv om det her er snakk om nesten 50 personstemmer og en styrke som til og med overgår medieomtale generelt, er effekten likevel bare statistisk signifikant i henhold til liberale kriterier. Dette kan tilskrives de store forskjellene i personstemmer innad i gruppen av mediekritiserte kandidater.

I likhet med de tidligere analysene i dette kapitlet viser Tabell 4.8 at sosiale bakgrunnsvariabler hadde liten betydning for kandidatenes personstemmer. Ung alder og høy utdanning fremstår med positive fortegn, men ingen av effektene var substansielt interessante eller statistisk signifikante. Effekten av dummyvariabelen for kjønn har nå gått fra negativ til *positiv*, noe som altså betyr at de kvinnelige kandidatene fikk *flere* personstemmer enn mennene etter å ha kontrollert for blant annet erfaring, plassering på listene, innsatsen i valgkampen og medieeksponering. Heller ikke denne effekten er statistisk signifikant, men størrelsen på effekten (11 personstemmer) er større enn de negative effektene vi tidligere har funnet.

Resultatene her forsterker konklusjonene tidligere i analysen: Kvinnelige kandidater fikk ikke færre personstemmer fordi de var kvinner, men fordi de sto i posisjoner som gjorde dem mindre synlig for velgerne. Her var det ikke bare snakk om listeplassering. For selv om forskjellene i vårt datamateriale ikke alltid er like store, går de i samme retning: Kvinnene hadde mindre politisk erfaring enn mennene, de fikk mindre medieomtale (inkludert negativ omtale) og de var mindre aktive i valgkamparbeidet. Dette var altså faktorer som alle bidro til å øke omfanget av personstemmer.

Avslutning

De fleste av resultatene i denne undersøkelsen samsvarer godt med resultater fra nyere internasjonal forskning. I likhet med for eksempel en svensk studie (Johansson 1999:295), finner også vi at listeplassering hadde en avgjørende effekt på personstemmene. Det som best forklarer rettingene på listene er altså listene selv. Eller sagt på en annen måte: Populariteten til kandidatene var ikke primært et spørsmål om hvor de kom fra, hvem de var, eller hva de sto for, men simpelthen hvor de sto (på listen). Kandidater øverst på listene fikk flere personstemmer enn kandidater nederst på listene, og toppkandidatene fikk aller flest. Også kandidater partiene hadde satt sitt prioritetsstempel på, blant annet i form av stemmetillegg, sanket usedvanlig mange personstemmer. De personstemmende velgerne foretrakk med andre ord stort sett kandidatene nominasjonskomitéene allerede hadde plukket ut. Matteus-effekten var åpenbar: «For han som har (i form av gunstig listeplassering), han skal få (i form av personstemmer), og det i overflod.» Effekten var sannsynligvis enda sterkere enn ved tidligere valg ettersom velgernes interesse for toppkandidatene da kom til uttrykk *både* i mer kumulering og mer stryking (se Christensen 2001:548). Etter den nye reformen har toppkandidatene beholdt belønningen men unngått straffen.

En rekke av de andre resultatene i analysen er også i tråd med dem vi finner andre steder. Det gjelder for det første tendensen til at kandidater med tidligere representanterfaring var mer populære enn kandidater uten slik erfaring. For det andre viser resultatene at innsatsen i valgkampen hadde betydning for populariteten til kandidatene, selv om effekten var knyttet opp til generell, og ikke personlig, valgkamp. For det tredje finner vi at omtale i mediene – selv av det negativt slaget – hadde en positiv effekt på populariteten til kandidatene.

Analysen tilsier også at hvorvidt kandidatene var unge eller eldre, lavt eller høyt utdannede eller om de var menn eller kvinner *ikke* hadde noen markert betydning på personstemmene. Resultatet samsvarer med nyere internasjonal forskning og Christensens (2001) analyse av et mindre antall kommuner. Samtidig bryter det med argumentet om kvinnediskriminerende velgere som lenge har dominert i norsk forskning (se Hellevik 2003). De empiriske analysene her har imidlertid vist at den noe lavere populariteten til de kvinnelige kandidatene ikke skyldtes at de var kvinner, men at de stilte med et handicap lenge før de i hele tatt ble konfrontert med velgerne på valgdagen. Det er ingen grunn til å rette baker for smed: Listeplassering og erfaring påvirket i særlig grad personstemmegivningen, og dette er begge faktorer *partiene* kontrollerer. Nøkkelen til å påvirke kvinneandelen i norsk lokalpolitikk ligger derfor etter vårt syn hos partiene selv: Velgerne har nemlig ingen sterke oppfatninger fra eller til.

5. Hvem bestemte representantutvelgelsen: Partiene eller velgerne?

Innledning

En av de sentrale ideene bak lokalvalgreformene har vært å gi velgerne større innflytelse over representantutvelgelsen for derigjennom å stimulere den politiske interessen generelt og valgdeltakelsen spesielt. Økt velgerinnflytelse innebærer imidlertid en tilsvarende svekkelse av partienes kontroll over den politiske rekrutteringsprosessen. Bevegelsen fra de folkevalgte mot folket har da også dannet kjernen i kritikken mot den nye personvalgordningen. Før lokalvalgene i 2003 ble det uttrykt bekymring for at valgreformene ikke bare skulle svekke partiene som sådan, men sågar tilliten til det norske folkestyret (Hellevik 2003:95). De dystre spådommene gikk blant annet ut på at partienes «sakskunnskap og kompetanse kan bli forpurret» og at det vil finne sted en svekkelse av «den sosiale og meningsmessige balansen et parti har anstrengt seg for å oppnå» (Hellevik 2003:�bid.). Reformen skulle legge grunnlaget for intet mindre enn «velgerkupp» der rettingene til små velgergrupper skulle gi store utslag på valget av representanter.

Vi har her ikke til hensikt å gå inn i de normative sidene ved debatten (for eksempel hvorvidt begrepet «velgerkupp» er en selvmotsigelse eller ikke), men kun vurdere i hvilken grad prediksjonen har slått til: Har partiene mistet kontrollen over kandidatutvelgelsen? I hvilken grad påvirket personstemmene sammensetningen av fylkestingene og kommunestyrene? Eller sagt på en annen måte: Var velgernes rettinger 1) så omfattende og 2) så avvikende fra partienes kandidatforslag at personstemmegivningen spilte noen rolle? De nye dataene tillater (for å låne et begrep fra litteraturen) «eksakte» svar på disse spørsmålene. Vi begynner med fylkestingsvalget fordi personvalgordningen der er relativt enkel, men også fordi kandidatkåringen var forventet å være ekstra utsatt for velgernes rettinger (Hellevik 2003:9).

Valg av fylkestingsrepresentanter

I den nye personvalgordningen ved fylkestingsvalget vil partiets opprinnelige rangering bli stående dersom ingen av kandidatene får mer enn åtte prosent av partistemmene. Oppnår en kandidat mer enn åtte prosent, ender vedkommende opp som partiets toppkandidat så lenge ikke andre kandidater på listen oppnår enda flere personstemmer. *Potensialet* for omveltninger på listene er dermed absolutt til stede. Ikke bare det, i motsetning til partiene på kommunenivå har fylkespartiene ikke anledning til å forsvare sine foretrukne kandidater mot rettinger i form av stemmetillegg. Svært populære kandidater kan utløse svært store listeendringer.

Nettopp potensialet for endringer på listen synes å ha dannet utgangspunktet for kritikken mot valgreformene (Hellevik 2003:39). Partiene var forventet å miste kontrollen over representantutvelgelsen, noe som igjen skulle åpne døren for små velgergrupper som kunne presse gjennom sine særinteresser. Dette skulle gagne kandidater som enten hadde felles politiske standpunkter, kom fra bestemte geografisk områder eller hadde felles sosiale kjennetegn. Var det grunnlag for en slik bekymring: Var det samsvar mellom den faktiske endringen i kandidatutvelgelsen og den potensielle endringen slik den ble beskrevet av skeptikerne til reformen?

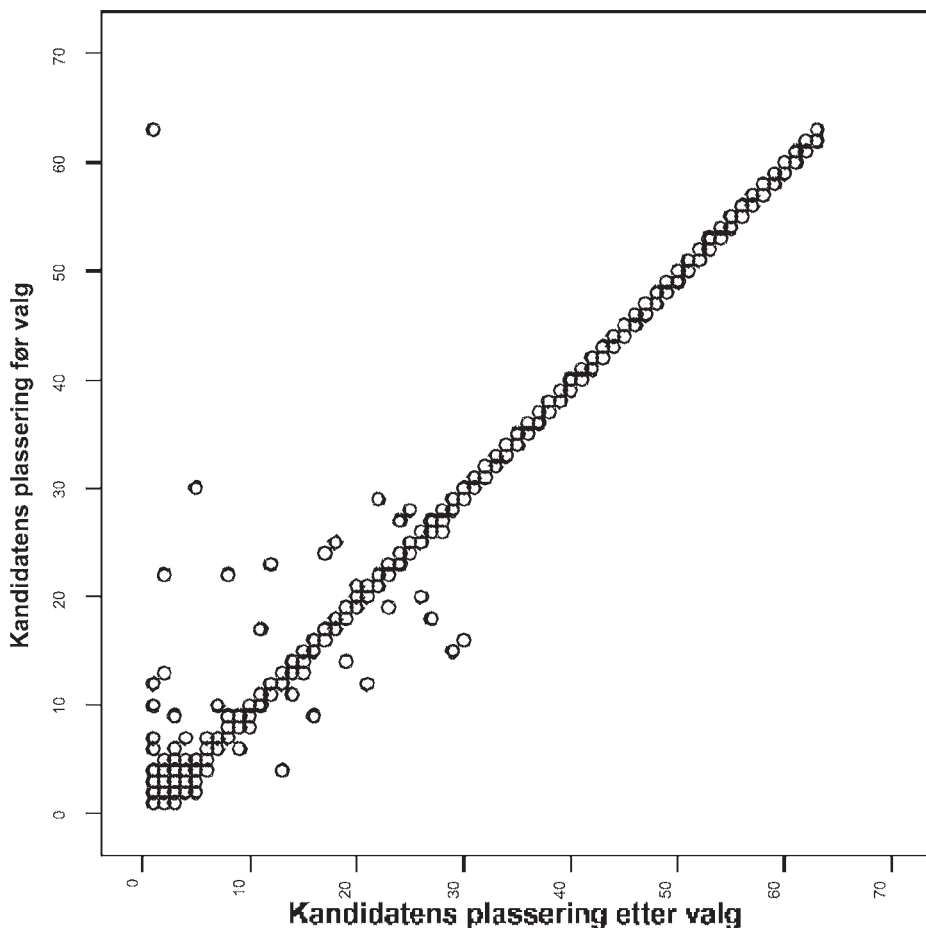
Endringer i listeplassering

La oss først se på i hvilken grad fordelingen av fylkeskandidatenes listeplassering forandret seg etter personstemmegivningen. Hvor store forskjeller var det mellom listene før og etter velgernes rettinger? Som vi ser av Tabell 5.1, var forskjellene helt ubetydelige. Hele 96 prosent av kandidatene forble stående på den plassen de ble tildelt av partiene før personstemmene ble talt opp. Ikke nok med det, av de omtrent fire prosentene som faktisk endret plassering, gikk nærmere 80 prosent opp eller ned kun én enkelt plass. Siden en kandidat med mer enn åtte prosent går forbi *alle* kandidatene på listen, er implikasjonen at de få gangene kandidatrekkefølgen ble endret, var det stort sett toppkandidatene som byttet plass. Det iøynefallende avviket fra denne regelen var Torstein Dahle fra Hordaland som takket være sine 10 prosent personstemmer gikk fra siste plass (nummer 63) og helt opp til toppen av RV's liste. At den siste skal bli den første er altså mer enn en teoretisk mulighet i den nye valgordningen. Når det er sagt, er det vel likevel få som vil beskrive Dahle som en outsider i sitt parti.

Tabell 5.1 Fylkestingskandidaters plassering før og etter velgernes rettinger. $N=7334$

	Tilbake							Stående							Frem									
Plasser	14	9	7	6	5	4	3	2	1	0	1	2	3	5	6	7	9	11	14	20	25	62	SUM	
Antall	2	3	1	1	1	1	5	9	177	7073	23	12	11	1	3	3	1	3	1	1	1	1	1	7334
Prosent	0	0	0	0	0	0	0	0	2	96	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	98

Figur 5.1 *Sammenhengen mellom kandidatplassering ved fylkestingsvalget i 2003 før og etter velgernes rettinger. N=7334*

Sammenhengen mellom kandidatplassering før og etter personstemmene er også vist i et prikkdiagram (Se Figur 5.1). Der ser vi at det store flertall av kandidatene – med unntak av Dahle og et par andre kandidater – befant seg på linjen som definerer status quo. For å finne et uttrykk for styrken på sammenhengen, og dessuten sette velgerinnflytelsen i relieff, kan vi måle korrelasjonen (her Pearsons R) mellom listeplassering før og etter personstemmene er talt opp. Teoretisk sett varierer korrelasjonen mellom +1 ved perfekt positivt samsvar og -1 ved perfekt negativt samsvar. Jo større samstemmighet mellom velgernes og partiene rangering, desto nærmere vil korrelasjonen være +1. Jo større uenighet mellom velgerne og partiene, jo nærmere er korrelasjonen -1. En negativ korrelasjon betyr at velgerne systematisk snur partiens liste på hodet, mens en korrelasjon rundt null tilsier at velgerne rettinger kun opphever, ikke snur, partiens

rangering. Dommedagsprofetiene før valget skulle tilsi en korrelasjon som i beste fall lå rundt null, og i verste fall var negativ. Det sier vel det meste om effekten av personstemmene når korrelasjonen i vårt tilfelle er på +0.997!

Av figuren ser vi også at i den grad det forekommer endringer, gjelder det blant dem som i utgangspunktet er plassert høyest på listen. Dette skyldes både at det er flere rettinger på toppen av listen, og at enhver kandidat som oppnår mer enn åtte prosent av personstemmene går direkte til toppen av listen. Men selv når vi tar høyde for listefyllet nederst på listen, er det fortsatt fraværet av endring som er iøynefallende. Det viser seg nemlig (om enn ikke vist her) at selv blant de *innvalgte* kandidatene ble 95 prosent stående på den plassen partiene hadde gitt dem i utgangspunktet. Det er heller ingen særlig forskjell mellom kvinnelige og mannlige kandidater: Henholdsvis 96 og 97 prosent fikk beholde plassen partiet hadde gitt dem.

Hvem og hvor mange ble innvalgt på personstemmer?

Listeplasseringen avgjør selvfølgelig ikke i seg selv representantutvelgelsen. Av betydning er også partiets velgeroppslutning og på hvilken måte valgordningen omdanner partistemmer og personstemmer til mandater. Våre data gjør det mulig å skille klinten fra hveten: Hvor mange av kandidatene kunne takke velgerne, og velgerne alene, for at de ble innvalgt til fylkestinget? Fremgangsmåten består i å skille mellom kandidater partiene ønsket innvalgt ved å sette dem høyt på listen og kandidater som ble innvalgt fordi velgerne ga dem mer enn åtte prosent personstemmer. For å finne frem til representanter som utelukkende kom inn på personstemmer, foretas en enkel eliminasjonsprosess i fire stadier:

1. Først identifiserer vi kandidatene som oppnådde mer enn de 8 prosent av personstemmene som måtte til for å endre på partienes kandidatrangering. Kun 210 kandidater, eller 3 prosent av kandidatmassen, var så populære.
2. Neste steg er å utelukke kandidater som ikke ble innvalgt til fylkestinget fordi partiet/listen de representerte fikk for få stemmer, og som derfor åpenbart ikke kunne bli innvalgt på personstemmer. Når så er gjort, står vi igjen med 87 kandidater med mer enn 8 prosent personstemmer som også ble innvalgt.
3. Siden vi er på jakt etter kandidater som har tjent på personstemmene, kan vi eliminere kandidater som ikke gikk *frem* på listen. Dette gjelder kandidatene som allerede sto på førsteplass og som dermed ikke kunne komme høyere på listen. Når disse er fjernet, står vi tilbake med 18 fylkestingsrepresentanter som både gikk frem på listen og som oppnådde mer enn åtte prosent personstemmer.
4. Det siste steget består i å fjerne de kandidatene som selv om personstemmene tok dem oppover på listen uansett ville ha blitt innvalgt fordi de allerede sto på en sikker plass. Etter å ha eliminert disse, står vi igjen med kun ni – 9 – kandidater som ble innvalgt på personstemmer, og som ellers ikke ville ha blitt innvalgt. Dette betyr selvfølgelig at ni andre kandidater havnet utenfor fylkestinget til tross for partienes prioriteringer.

Konklusjonen er partiene fikk inn 719 av 728 kandidater på fylkestinget: 98.8 prosent av kandidatene partiene ønsket innvalgt *ble* innvalgt. Det kan knyttes flere betegnelser til en slik prosentsats, men «velgerkupp» er ikke en av dem.

Hvem kom inn, og hvem gikk ut, på personstemmer?

Selv om gruppen er særdeles liten, kan det være interessant å se nærmere på egenskapene til de kandidatene som henholdsvis vant og tapte på personvalget. Som vi ser av Tabell 5.2, kom tre av de ni de kandidatene som ble innvalgt på personstemmer fra Vestfold – fylket med det klart største omfanget av personstemmegivning.

Tabell 5.2: *Kjennetegn ved de 18 fylkestingskandidatene som gikk inn/ut på personstemmer.*

Fylke	Parti	Ut av listen			Inn på listen		
		Kjønn	% personst.	Plass før	Kjønn	% personst.	Plass før
Buskerud	V	Kvinne	4.9	1	Mann	12.3	4
Vestfold	SP	Kvinne	7.5	2	Mann	8.6	3
Vestfold	Krf	Kvinne	7.8	2	Mann	8.0	5
Vestfold	Vestfoldlisten	Kvinne	10.4	2	Mann	10.7	3
Vest-Agder	V	Mann	5.9	1	Mann	10.2	3
Vest-Agder	Demokratene	Mann	7.8	1	Mann	38.6	2
Hordaland	RV	Mann	3.3	2	Mann	10.4	63
Sør-Trøndelag	RV	Kvinne	4.6	1	Mann	8.5	4
Finmark	Kystpartiet	Mann	10.3	1	Mann	16.8	2

Det er verdt å merke seg at Møre og Romsdal *ikke* befinner seg på listen. Dette til tross for at nettopp dette fylket ble utpekt som særlig utsatt for «velgerkupp» (Hellevik 2003:12): «Spesielt i fylker med tradisjonelle distriktsmotsetninger som for eksempel Møre og Romsdal, vil vi kunne oppleve retteaksjoner som resulterer i at de fleste representanter etter et valg er fra samme distrikt». Ikke en eneste kandidat fra Møre og Romsdal ble imidlertid innvalgt på personstemmer. De hypotetiske mulighetene forble hypotetiske.

Selv når vi tar i betraktning den skjeve fordelingen av kvinnelige og mannlige kandidater både totalt sett og helt øverst på listen, er det interessant å registrere at *samtlig* av kandidatene som kom inn ved hjelp av personstemmer var menn. Fem av de ni kandidater som mistet en plass på fylkestinget på grunn av personstemmene var kvinner. Ansvaret for en slik skjevfordeling lå ikke bare hos velgerne, men også hos partiene som i utgangspunktet plasserte kvinnene på en usikker plass. For øvrig hadde to av de ni kandidatene som røk ut av listen faktisk *mer* enn åtte prosent personstemmer. For noen representanter var det altså ikke alltid nok å være populære, men de måtte dessuten være mer populære enn sine populære kandidatkollegaer.

Valg av kommunestyresrepresentanter

Forhåndskumulering, eller stemmetillegg som det nå kalles, har lenge vært et viktig virkemiddel i partienes kommunalpolitiske rekruttering. Og selv om vektene for stemmetillegget ble redusert ved kommunestyrevalget i 2003, har partiene fortsatt anledning til å «seede» særskilte kandidater. Ifølge den nye ordningen tilsvarer det personlig stemmetillegget 25 prosent av listens stemmetall. Samtidig er det også elementer i valgordningen som bidrar til å svekke partienes innflytelse. For det første, og i motsetning til ordningen ved fylkestingsvalg, finnes det ingen formell sperregrense som etablerer en terskel for når personstemmene skal påvirke kandidatrekkefølgen. Selv én enkelt kandidatstemme kan føre til endringer på listen. For det andre kan velgerne ved kommunestyrevalg, i tillegg til de «rene» personstemmene, fortsatt gi personstemmer på tvers av partilister i form av såkalte *slengere*. Det er dermed ikke nødvendig å stemme på et parti for å stemme på en kandidat som ved fylkestingsvalgene. Velgere – ja, sågar medlemmer og ledere – fra andre partier, har i prinsippet anledning til å påvirke rekkefølgen på en konkurrerende partiliste.

Også innføringen av en øvre grense på antall stemmetillegg (avhengig av størrelsen på kommunestyret) fremstår umiddelbart som en begrensning på partienes kandidatutvelgelse sammenlignet med tidligere valg. Det er jo nærliggende å anta at partiets kontroll over representantutvelgelsen stiger jevnt med antall stemmetillegg. Så enkelt er det imidlertid ikke. Ved å gi flere stemmetillegg enn antall innvalgte representanter til kommunestyret er det nemlig personstemmene og ikke partiet som avgjør hvem av *kandidatene med stemmetillegg* som skal innvelges. Med andre ord: Når stemmetilleggene er flere enn mandatene, mister partiene anledningen til å prioritere mellom de prioriterte. På den annen side vil flere stemmetillegg enn mandater redusere sjansen for at de resterende kandidatene *uten* stemmetillegg blir innvalgt. Dette gir partiene en slags vetorett mot uønskede representanter i kommunestyrene. Velgerne står dermed *ikke* helt fritt til å velge kandidater slik enkelte kommentarer til ordningen kan gi inntrykk av (Hellevik 2003:80): Velgerne kan kun velge blant kandidater med stemmetillegg – kandidater uten stemmetillegg har partiet fjernet fra konkurransen.

For at partiene skal få inn sine foretrukne kandidater i kommunestyret må det foretas to beslutninger og en prediksjon: Partiene må (1) velge *hvem* av kandidatene som skal motta stemmetillegg, (2) *hvor mange* som skal motta et slik tillegg og (3) se dette i sammenheng med hvor mange representanter partiet *forventer* å få innvalgt i kommunestyret. Etter at nominasjonskomitéen har gjort seg opp en mening (basert på tidligere valgresultater, meningsmålinger og annen informasjon) om det antall mandater valget vil bringe, kan den velge mellom følgende alternativer (Hellevik 2003: 51–54):

1. Partiet kan la være å gi stemmetillegg. Kandidatutvelgningen overlates da ene og alene til velgerne. Ved kommunestyrevalget i 2003 sto omtrent 9 prosent av kandidatene (for lister representert i kommunestyrene) på lister uten stemmetillegg.

2. Partiet kan gi stemmetillegg til et antall kandidater som er *høyere* enn det antall mandater partiet mottar. Her bestemmer velgernes rettinger hvem av kandidatene med stemmetillegg som blir innvalgt. Partiene bestemmer på sin side hvem som *ikke* skal bli innvalgt – nemlig (så å si) alle kandidater uten stemmetillegg. Rundt 24 prosent av kandidatene (for lister representert i kommunestyrene) sto på lister der antall stemmetillegg oversteg antall innvalgte.
3. Antall stemmetillegg kan også settes lavere enn det antall mandater partiet mottar. Partiet har dermed definert den ene gruppen kandidater som skal bli valgt – nemlig dem med stemmetillegg – mens det er opp til velgerne å velge blant de resterende kandidatene uten stemmetillegg. Størrelsen til denne siste gruppen er lik antall mandater minus antall stemmetillegg. 52 prosent av kandidatene ved kommunevalget i 2003 sto på lister med færre stemmetillegg enn mandater.
4. Partiene kan velge å gi nøyaktig like mange stemmetillegg som forventede mandater. Slår forventningen til, er det kun partiene som bestemmer kandidatkarvingen (dersom da ikke en kandidat uten stemmetillegg mot formodning skulle få minst, og helst mye mer enn, 25 prosent av personstemmene). Omtrent 15 prosent av kandidatene sto på lister av denne typen.

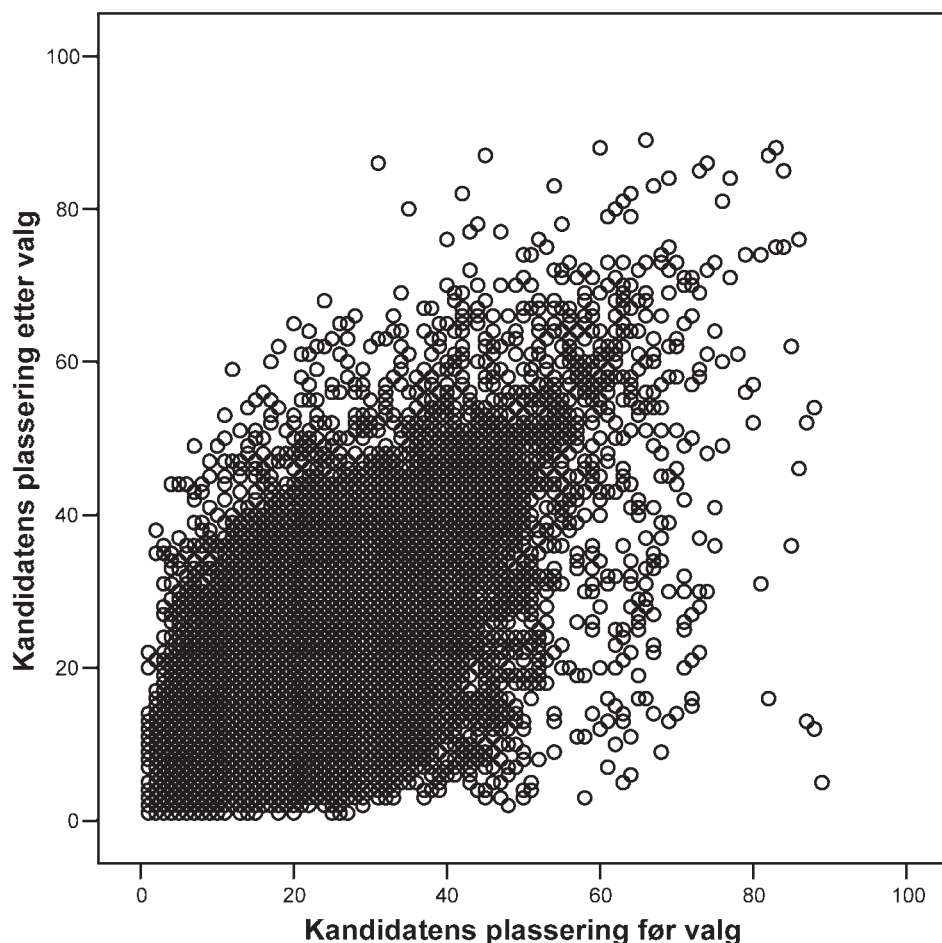
Ytterpunktene dannes ifølge Hellevik og Skard (1985:140) av de alternativene som forekommer sjeldnest, nemlig 1 (minst partikontroll) og 4 (mest partikontroll). Det kan imidlertid stilles spørsmålstegn ved hvorvidt optimal partikontroll inntreer når antall stemmetillegg er identisk med det forventede antall mandater (alternativ 4). Beslutningen om stemmetillegg treffes selvfølgelig før valget, og det vil alltid være knyttet en viss usikkerhet både til valgresultatet og mandatfordelingen. Nominasjonskomitéer med en viss risikoaversjon bør velge et antall stemmetillegg som er mindre enn antall forventede mandater (alternativ 3) for å være helt sikre på at utvalgte kandidatene faktisk blir valgt inn. Denne kombinasjonen forekommer da også klart oftest i datamaterialet.

I denne sammenheng er det også viktig å understreke det åpenbare, nemlig at *det er opp til partiene selv å velge mellom disse strategiene*. Det er med andre ord ikke bare valgordningen, men også partiene, som bestemmer i hvilken grad velgerne skal påvirke kandidatutvelgingen. Partiene har innflytelse over sin egen innflytelse! I den etterfølgende empiriske analysen vil vi da også se at velgernes påvirkningsmuligheter på kandidatfordelingen er mer eller mindre prisgitt partienes disposisjoner i forhold til stemmetillegg og listeplassering.

Endringer i listeplassering

På samme måte som i analysen ved fylkestingsvalget, kan vi begynne med å sammenligne listeplassering før og etter velgernes rettinger. Som det fremgår av Figur 5.2, er det også her snakk om en relativt sterk og positiv sammenheng. Korrelasjonen (Pearsons R) er på 0.78, noe som tilsier at partienes opprinnelige plassering av kandidatene gir

en svært god pekepinn på den endelige plasseringen. Fraværet av sperregrense er nok den viktigste grunnen til at sammenhengen er noe svakere enn ved fylkestingsvalgene. Men heller ikke ved kommunevalgene er det snakk om de store hoppene på listene. En frekvensfordeling for endringene på listeplasseringen (ikke vist her) forteller oss at selv om bare 16 prosent av kandidatene ble stående på sin opprinnelige plass, var det et flertall på rundt 70 prosent som ikke beveget seg mer enn ± 5 plasser. Blant dem som avvek mest fra denne tendensen var tre kandidater fra Senterpartiet i Trondheim som gikk frem henholdsvis, 74, 76 og 84 plasser (dog uten å bli innvalgt). Motsatt var det kandidater fra Trondheim og Bergen som gikk tilbake mellom 40 og 50 plasser (men som alle sto relativt lavt på listene i utgangspunktet).

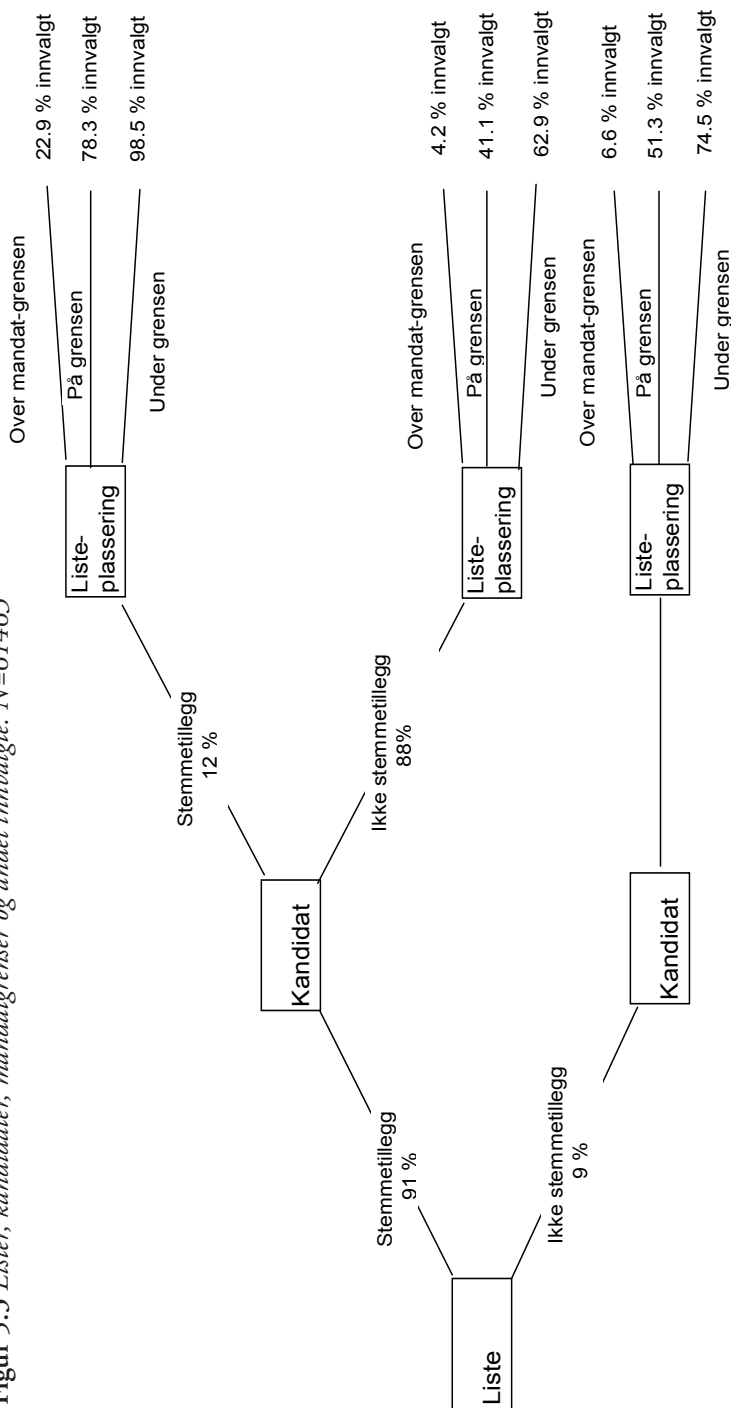
Figur 5.2 Sammenhengen mellom kandidatplassering ved kommunevalget i 2003 før og etter velgernes rettinger. $N=64748$

Hvem og hvor mange ble innvalgt på personstemmer?

Personstemmene er velgernes våpen i kandidatutvelgelsen. Partiene kan, på sin side, styrke sjansene for at en bestemt kandidat skal bli innvalgt i kommunestyret ved 1) å gi vedkommende stemmetillegg samt 2) ikke gi flere stemmetillegg enn det forventede antall mandater. Hvor mye betydde partienes disposisjoner i forhold til velgernes rettinger for hvem som ble innvalgt i kommunestyrene?

Figur 5.3 forsøker å gi et svar ved nettopp å ta høyde for at velgernes påvirkning er betinget av partienes tidligere disposisjoner.⁶⁰ Tallene fremkommer ved å kombinere opplysninger om de enkelte kandidater (stemmetillegg, listeplassering og om de ble innvalgt) med opplysninger om listen de sto på (antall kandidater med stemmetillegg og antall innvalgte). Som det fremgår av figuren, er det først opp til partiene om det skal gis stemmetillegg i det hele tatt. I de fleste tilfellene ble en kandidatprioritering foretatt: 91 prosent av kandidatene i vårt utvalg sto på lister der det ble gitt stemmetillegg. Av disse var det imidlertid bare 12 prosent som selv hadde slike tillegg. I hvilken grad stemmetillegget hjalp kandidaten var altså betinget av hvor mange andre kandidater som mottok tillegg og antall oppnådde mandater. En kandidat kunne i utgangspunktet – dvs. før velgerne ga sine personstemmer – ha en listeplassering som enten lå under, over eller var identisk med det totale antall mandater partiet oppnådde ved valget. Disse tre alternativene er angitt i figuren for alle kandidater uavhengig om de mottok stemmetillegg eller ikke. Helt til høyre i figuren er det oppgitt hvor mange innenfor de ulike gruppene som ble valgt inn i kommunestyrene.

Figur 5.3 Lister, kandidater, mandatgrenser og andel innvalgte. N=61463

Note: Figuren beskriver velgernes effekt på kandidatutvelgelsen gitt partiens tidligere valg. Det første valget er hvorvidt partiene skal presentere en **liste** med stemmetillegg eller ikke, og deretter hvor mange **kandidater** som skal gis slike tillegg. Eitersom **liste-plassering** også påvirker sannsynligheten for å bli valgt, skilles det mellom kandidater partiene har plassert på en plass som enten er lavere, lik, eller høyere enn det antall mandater partilisten mottok. Helt til høyre i figuren oppgis den prosentvise andelen av kandidater som faktisk ble innvalgt. Eksempelvis angir tallet øverst til høyre (22.9%) andelen kandidater med stemmetillegg som ble innvalgt selv om deres liste-plassering i utgangspunktet ikke var god nok til å gi dem ett av det totale antall mandater partiet mottok ved valget.

Av figuren kan vi se at kandidatene med stemmetillegg og listeplassering under mandatgrensen nærmest var upåvirket av velgernes personstemmegivning: Hele 98.5 prosent av denne typen kandidater kom inn i kommunestyrene. Av kandidater med stemmetillegg og plasseringen *på* mandatgrensen ble litt under 80 prosent innvalgt. Stemmetillegget var derimot kun til begrenset hjelp for kandidater med stemmetillegg med plassering *over* mandatgrensen: Bare 23 prosent ble innvalgt. Dette er imidlertid markert høyere enn for kandidater med tilsvarende plassering *uten* stemmetillegg: Av kandidater uten stemmetillegg ble henholdsvis 4 prosent på lister med stemmetillegg, og 7 prosent på lister uten stemmetillegg, innvalgt.

Det å befinne seg på plass som lå under mandatgrensen var i seg selv en nøkkel til suksess: Selv kandidater uten stemmetillegg (både på *lister* med og uten stemmetillegg) hadde gode sjanser for å bli innvalgt så lenge listeplassering lå under grensen for oppnåede mandater: 77 prosent av kandidatene som partiene hadde plassert under eller på mandatgrensen ble innvalgt, *uavhengig om de hadde stemmetillegg eller ikke*. Den tilsvarende innvalgsprosent for kandidater med en listeplassering over mandatgrensen, igjen uavhengig av stemmetillegg, var til sammenligning litt under 5 prosent.

Tildelingen av stemmetillegg og listeplassering skjer heller ikke uavhengig av hverandre. *Det store flertall av kandidater med stemmetillegg hadde også en plassering på eller under mandatgrensen*. Av kandidatene med stemmetillegg lå hele 66 prosent under mandatgrensen, 16 prosent på mandatgrensen og bare 18 prosent over mandatgrensen. Når partiene først ga en kandidat et stemmetillegg, ga de stort sett vedkommende en sikker plassering på kjøpet! Det er derfor ikke overraskende at hele 82 prosent av kandidatene med stemmetillegg ble innvalgt *uavhengig av listeplassering*. Til sammenligning ble 9.5 prosent av kandidater uten stemmetillegg innvalgt, igjen uavhengig av listeplassering. Partiene synes altså i stor grad å ha samstemt utdelingen av stemmetillegg og listeplassering. Kandidatrekutteringen fremstår som et spørsmål om både-og, ikke enten-eller.

Så lenge partiene benyttet ett av sine to virkemidler i kandidatutvelgingen – enten stemmetillegg eller sikker listeplassering – var deres utvalgte kandidater *relativt sikre* på å bli innvalgt (rundt 80 prosent for hvert av virkemidlene). Valgte de å bruke *begge* virkemidlene var kandidatene *tilnærmet sikre* på å bli innvalgt (98.5 prosent). Med andre ord: Partiene kan hvis de vil. For å få et inntrykk av hvor ofte de faktisk ville, kan vi snu perspektivet litt å fokusere på hvor mange av de innvalgte kandidatene som faktisk hadde stemmetillegg eller gunstig plassering. Som vi ser av Tabell 5.3, hadde så mange som 80 prosent av de innvalgte kandidatene enten en sikker plass, stemmetillegg eller begge deler.

Tabell 5.3 *Representanter med stemmetillegg og plassering på eller under mandatgrensen*

Kandidater:	Prosent	N
Uten stemmetillegg	3	282
På eller under mandatgrensen	28	3036
Med stemmetillegg, på eller under mandatgrensen	49	5289
Ikke stemmetillegg, over mandatgrensen	20	2171
Totalt	100	10778

Fra kandidatmassen kan det skilles ut to ytterpunkter: Kandidater med stemmetillegg og plassering under mandatgrensen versus kandidater uten stemmetillegg og en plassering over mandatgrensen. På den ene siden har vi en mindre gruppe (7 prosent av kandidatene) av *insidere* som blir innvalgt uansett hva velgerne måtte foreta seg, og på den annen side en stor gruppe av *outsidere* (73 prosent av kandidatene) som ikke blir innvalgt – også det uansett hva velgerne måtte foreta seg. Selv om insiderne utgjorde et lite mindretall av kandidatene, danner de et flertall i dagens kommunestyre.

Valg av innvandrerkandidater

Effekten av valgordninger på innvandrernes politiske representasjon er ikke noe ukjent tema i skandinavisk forskning (se for eksempel Bergh og Bjørklund 2003; Tøgeby 2003). Hensikten her er ikke å behandle temaet i sin fulle bredde, men kun å følge opp problemstillingen i kapitlet: Hadde personstemmene betydning for utvelgelsen av *innvandrerkandidater*?

Før vi forsøker å svare på spørsmålet må vi først skille «innvandrerkandidater» fra andre kandidater, noe som ikke er en enkel oppgave. Vi velger for det første å følge vanlig praksis i tidligere forskning ved å definere en innvandrere som «en person med 'fremmed' kulturbakgrunn» (Bjørklund og Kval 2001:263). Fokus rettes mot såkalte *ikke-vestlige innvandrere* med landbakgrunn i all hovedsak fra Asia, Afrika og Latin-Amerika.⁶¹ Innvandrerkandidatene er identifisert ut fra statsborgerskap og/eller fødested der disse opplysningene har vært tilgjengelige. Analysen er begrenset til det ene av de to valgene hvor personstemmene hadde noen merkbar effekt, nemlig kommunestyrevalget. Gitt definisjonen ovenfor har vi identifisert 1878 innvandrerkandidater ved kommunestyrevalget i 2003, hvorav 575 med ikke-vestlig bakgrunn. Det sier seg selv at definisjonene og avgrensningene nødvendigvis må være noe skjønnsmessige.⁶²

Bakgrunn

Ifølge én definisjon av begrepet utgjør ikke-vestlige innvandrere omtrent 4 prosent av befolkningen (Bergh og Bjørklund 2003:5).⁶³ Innvandrerne er konsentrert i de store byene, ikke minst i Oslo. Antall ikke-vestlige innvandrere har økt kraftig i løpet av de siste tiårene, om enn (gitt alderssammensetningen) i større grad som andel av befolkningen enn som andel av velgermassen. Likevel har innvandrere som andel av landets stemmeberettigede økt markert fra 2,6 prosent i 1999 til 3,9 prosent i 2003 (Lie 2003).

Valgdeltakelsen har tradisjonelt vært lav blant ikke-vestlige innvandrere, og den sank ytterligere ved valget i 2003 (fra henholdsvis 43 til 36 prosent) (SSB 2004). Den gjennomsnittlige underrepresentasjonen skjuler imidlertid store forskjeller både mellom innvandrere ulike steder i landet og mellom ulike innvandrergrupper. Eksempelvis deltok innvandrerne i Oslo, og spesielt pakistanerne, oftere enn innvandringsgrupper andre steder (Bjørklund og Kval 2001). Både ghettoisering og lang botid kan ha vært medvirkende forklaringer til den høyere deltakelsen i Oslo (se bl.a. Togeby 2003:187; Bjørklund og Kval 2001).

Hva representasjon angår, viser en undersøkelse av lokalvalget i 1999 at innvandrerne var klart underrepresentert i kommunestyre og fylkesting sett i forhold til andelen av de stemmeberettigede (SSB 2003). I Oslo var imidlertid innvandrerne overrepresentert. Etter kommunestyrevalget i 1999 var 7 av 59 bystyrerepresentanter i hovedstaden av pakistansk avstamning. Dette tilsvarte omtrent 12 prosent av representantene, noe som var markert høyere enn pakistanernes andel av velgermassen i Oslo på 2.2 prosent (Bergh og Bjørklund 2003:22). Tendensen ble ytterligere forsterket ved valget i 2003: Gitt at vi aksepterer den strenge definisjonen av ikke-vestlig innvandrer, hadde 10 av 59, eller 17 prosent, bystyrerepresentanter i Oslo ikke-vestlig bakgrunn.⁶⁴

Innvandrer kandidater og personvalgordningen

Spørsmålet er så om innvandrerrepresentantene i Oslo og landet som helhet havnet i kommunestyrene på grunn av eller på tross av *personvalgordningen*. Tidligere forskning skulle tilsi at det var *på grunn av*: Innvandrer kandidatene har nemlig tradisjonelt tjent på personvalg – i det minste i Oslo. Bjørklund og Kval (2001) finner at de etniske minoritetene under den gamle valgordningen både fikk flere strykninger og kumuleringer enn andre kandidater. Nettoeffekten har imidlertid vært positiv ettersom 10 av de i alt 19 ikke-vestlige innvandrer kandidatene i perioden 1983–99 ble innvalgt til Oslo bystyre nettopp som følge av velgernes listerettinger. Bare to innvandrer kandidater falt ut på grunn av manglende personstemmer. Ved valget i 1999 ble åtte innvandrere innvalgt til Oslo Bystyre. Syv av disse hadde pakistansk bakgrunn. Tre av kandidatene ble innvalgt som følge av velgernes rettinger. At innvandrer kandidater tjener på personvalgordningen er også i tråd med danske undersøkelser (Togeby 2003:180).

Hvordan ser det så ut ved kommunevalget i 2003? For å få et sammenligningsgrunnlag vurderes alle innvandrer kandidatene (slik de her er definert) opp mot den totale kandidatmassen generelt og innvandrer kandidatene i Oslo spesielt (ettersom vi der kan sammenligne med tidligere undersøkelser).

Tabell 5.4: *Sammenligning alle kommunestyrekandidater mot innvandrerkandidater, bakgrunn*

	Alle kandidater, hele landet	Ikke-vestlige kandidater, hele landet	Ikke-vestlige kandidater, Oslo
Andel kvinner	40.0	41.2	41.3
Gjennomsnittlig alder	47.6	40.2	42.2
Andel innvalgt	16.6	14.1	21.7
Andel med stemmetillegg	11.2	11.0	13.0
Andel toppkandidater	4.4	0.7	0
Gj.snitt plass opprinnelig liste	14.4	15.8	25.3
Gj.snitt plass etter retting	14.4	15.4	18.0
Andel personstemmer, totalt	6.5	3.9	3.6
Andel slengere	1.6	0.9	1.6
Andel med stemmetillegg	11.2	11.0	13.0
<i>Insiderne I:</i> Andel med stemmetillegg innvalgt*	81.7	63.6	80 (4 av 5)
<i>Insiderne II:</i> Andel innvalgt på plass mindre eller lik antall listemandater*	77.2	78.1	80 (4 av 5)
<i>Outsiderne:</i> Andel innvalgt uten tillegg og over mandatgrensen*	4.4	6.9	19.2 (5 av 26)
N=	64748	575	46

*Tallene er basert på lister hvor en eller flere kandidater ble innvalgt. Ved å fjerne kandidater på lister som ikke ble representert i kommunestyrene, synker N i forhold til tallene ovenfor til henholdsvis til 61463, 503 og 33 kandidater.

Tabell 5.4 gir en del bakgrunnsopplysninger samt en tentativ vurdering av effekten av personstemmene. Dersom vi begynner med bakgrunnsopplysningene, ser vi at de ikke-vestlige innvandrerkandidatene var klart yngre enn de norske kandidatene. Det var også noen flere kvinner blant dem. Sannsynligheten for at en innvandrerkandidat skulle havne på toppen av listen var vesentlig lavere enn for de norske kandidatene. Dette kombinert med en noe svakere gjennomsnittlig listeplassering kan være én av forklaringene på hvorfor innvandrerkandidatene mottok færre personstemmer enn resten, slik tabellen illustrerer.

Tabellen viser samtidig at sannsynligheten for at innvandrerkandidatene fra Oslo skulle bli innvalgt var høyere enn for både norske og andre ikke-vestlige kandidater. Som den nedre delen av tabellen viser, kan mye av denne forskjellen tilskrives personvalgordningen. Effekten av personstemmene må, som nevnt i tidligere avsnitt, ses i lys av partienes tidligere disposisjoner med hensyn til stemmetillegg og listeplassering. Blant *insiderne* – her definert som kandidater med stemmetillegg eller «sikker» listeplassering (dvs. en plass lavere eller lik det antall mandater listen oppnådde ved valget) – var det ikke store forskjellen mellom de tre gruppene av kandidater. For innvandrerkandidatene i landet som helhet sikret riktignok ikke stemmetillegget innvalg i samme grad som for de norske kandidatene, men effekten av sikker listeplassering var stort sett den samme (77.2 mot 78.1 prosent).

De etniske forskjellene gjorde seg først og fremst gjeldende mellom *outsiderkandidatene*, nemlig dem som verken hadde stemmetillegg eller sikker listeplassering.

Vi ser for det første at det var en noe større andel ikke-vestlige outsiders fra hele landet som lyktes å komme inn på personstemmer enn tilfellet var for norske outsiderkandidater (6.9 mot 4.4 prosent). Den mest iøynefallende forskjellen er imidlertid mellom innvandrerkandidatene fra Oslo og alle de andre kandidatene. Det er i dette tilfellet snakk om et så lite antall kandidater at prosentuering har begrenset verdi. Likevel er det påfallende at av 26 innvandrerkandidater som sto oppført som outsiders på listene i Oslo, ble hele fem av dem innvalgt. Tre av disse kom fra Arbeiderpartiet, én fra Sosialistisk Venstreparti og én fra Høyre. Samtidig var det én innvandrerkandidat som til tross for stemmetillegg og gunstig listeplassering ikke ble innvalgt. Nettogevinsten for de ikke-vestlige kandidatene i Oslo ble dermed på fire representanter. Til sammenligning var det bare tre norske kandidater som opplevde samme suksess, og det til tross for at de norske kandidatene utgjorde ikke mindre enn 93 prosent av kandidatmassen.

Tallene antyder at innvandrermiljøene deler visse trekk med tradisjonelle norske bygdemiljøer der personstemmegivningen tradisjonelt har vært omfattende som følge av velgernes nære kjennskap til kandidatene (Bjørklund og Kval 2001). Små og oversiktlige forhold oppmuntrer dessuten til strategisk tenkning rundt listerettingen. Legg også merke til at innvandrerkandidatens suksess i Oslo var basert på få personstemmer. Faktisk var personstemmene som andel av partistemmene for de fem innvalgte outsiderkandidatene (1.8 prosent) enda lavere enn gjennomsnittet for innvandrerkandidatene i Oslo generelt – en andel som allerede var lav i utgangspunktet (3.6 prosent). For også her var det slik at toppfolkene sanket personstemmene. Eksempelvis fikk innvandrerkandidatene i Oslo med stemmetillegg gjennomsnittlig 8 prosent personstemmer, mens de uten slike tillegg bare fikk 3 prosent.

I dette tilfellet var det altså ikke mange personstemmene som skulle til for å endre listen. Det som da også kjennetegnet samtlige fem av de suksessfulle outsiderne var at de «snek» seg inn på en plass tett oppunder det antallet mandater partiet oppnådde ved valget. Generelt øker sannsynligheten for at kandidater langt nede på listen skal bli innvalgt med størrelsen på partiene og med antallet mandater som skal fordeles (Togeby 2003:184). Alle de fem suksessfulle innvandrerkandidatene kom da også fra partier (som i Oslo) må betegnes som store. Det er heller ikke tilfeldig at samtlige av de innvalgte outsiderkandidatene blant innvandrerne i landet som helhet sto på lister der antall stemmetillegg var lavere enn antallet mandater partiet mottok. Hadde disse kandidatene stått på lister der antall stemmetillegg var likt eller høyere enn mandatene, ville høyst sannsynlig *ingen* av dem ha blitt innvalgt.⁶⁵

Oslo skilte seg altså ut fra andre kommuner hva angikk sammenhengen mellom innvandrerkandidater og personstemmer. Det var imidlertid mulig å registrere tilsvarende tendenser også et par andre steder i landet. Eksempelvis var 4 av 13 innvalgte outsiders i Drammen innvandrerkandidater. Samtlige av disse kandidatene ble innvalgt for Arbeiderpartiet, og alle hadde flere personstemmer enn de norske outsiderne både totalt sett (ikke uventet, ettersom de representerte et stort parti) og relativt sett (i forhold til partistemmene). Tilsvarende hadde 3 av 12 innvalgte outsiders i Lørenskog

innvandrerbakgrunn, og det samme gjaldt for 2 av 7 outsiders i nabokommunen Skedsmo. I 13 andre kommuner i landet fikk outsiderskandidatene med innvandrerbakgrunn (slik de her er definert) én representant, i de resterende kommunene ingen.

Avslutning

Utgangspunktet for denne analysen har vært forventinger blant noen og frykt hos andre om at valgreformen skulle skyve kontrollen over representantutvelgingen i velgernes retning. Spesielt skeptikerne av reformen, som allerede før valget i 2003 beskrev påstanden om sterk partikontroll over kandidatutvelgelsen som en «myte», gikk offensivt ut med profetier om «kupp» og omkalfatringer på listene (Hellevik 2003:79). Profetiene har definitivt ikke slått til. Dette bør da heller ikke overraske noen tatt i betraktning 1) at det er partiene som både velger ut kandidater på listen og hvor de skal stå og 2) at velgernes interesse for kandidatene åpenbart ikke er sterk nok for personstemmene til å flomme over sperregrensene (jfr. 8 prosentregelen ved fylkestingsvalg og stemmetilleggene ved kommunevalg). Hvorvidt en kandidat kom inn i kommunestyret eller fylkesting var primært en funksjon av listeplassering, stemmetillegg og partioppslutning. Personstemmene var bare av marginal betydning, dvs. de hadde betydning kun i de relativt sjeldne tilfellene hvor partiene tillot dem å ha betydning. De innvalgte outsiders blant innvandrerkandidatene i Oslo var unntakene som bekreftet denne regelen. Ved kommunevalg er det nemlig i stor grad opp til partiene selv å avgjøre hvor mye personstemmene skal påvirke kandidatutvelgelsen. Partienes rekrutteringsstrategier forblir viktigere enn formelle endringer i valglovgivningen.

I sum tilsier dataanalysen for det første at kandidatenes plassering på listen etter velgernes rettinger avviker svært lite fra partienes opprinnelige forslag. Spesielt ved fylkestingsvalg er mangelen på endringer slående. For det andre, og viktigere, viser det seg at tilnærmet 99 prosent av kandidatene partiene prioriterte ved lokalvalgene i 2003 i form av gunstig listeplassering og/eller stemmetillegg faktisk ble innvalgt til kommunestyret og fylkesting. Inntrykket er entydig: Velgerne velger partier, partiene velger representanter.

Appendiks

Tabell 5.A1. Innvalgte kandidater gitt stemmetillegg og listeplassering. Noen råttall.*

Liste	Kandidat	% (N)	Posisjon mandat- grense	% (N)	% Innvalgt
Stemmetillegg	Stemmetillegg	11 (6823)	Under	7 (4494)	98.5 (4428)
			På	2 (1100)	78.3 (861)
			Over	2 (1229)	22.9 (282)
Ikke tillegg	Ikke tillegg	9 (5512)	Under	1 (655)	74.5 (488)
			På	0 (275)	51.3 (141)
			Over	7 (4582)	6.6 (301)
Stemmetillegg	Ikke tillegg	80 (49128)	Under	5 (3024)	62.9 (1901)
			På	2 (1230)	41.1 (506)
			Over	73 (44874)	4.2 (1870)
Sum		100		99	
N		61463		61463	61463

* Kandidater på lister som ikke ble representert i kommunestyrene er utelatt.

6. Oppsummering og hovedresultater

Noe av bakgrunnen for denne rapporten er den til dels kraftige kritikken som er blitt rettet mot den nye personvalgordningen. Ifølge kritikerne skulle reformen svekke partienes styringsevne og deres mulighet for sikre en jevn sosial fordeling av kandidatmassen (se bl.a. Holmberg og Möller 1999:9; Hellevik 2003:9). Nyordningen er beskrevet som uoversiktlig og fragmentert, noe som skulle bidra til å svekke representasjonen av allerede svake grupper som kvinner, yngre og innvandrere. Reformen skulle også forsterke motsetninger mellom det mindretall av velgerne som personstemte og majoriteten som nøyde seg med å partistemme. Små velgergrupper skulle rett og slett ha fått for stor innflytelse (Hellevik 2003:1). Debatten har nærmest antatt Latinamerikanske overtoner med karakteristikk som «kupp», «grovt urettferdige og udemokratiske», «meget negative for tilliten til folkestyret i Norge» (Hellevik 2003:9–12). Hvorvidt det forekom «kupp» ved valget og hvorvidt økt velgerinnflytelse ga en mer usosial kandidatfordeling har vært sentrale spørsmål i denne analysen. Svarene på spørsmålene har ikke bare vært overraskende entydige, men også sterkt i samsvar med internasjonal litteratur:

- Selv om analysen ikke fremstår som en direkte sammenligning med tidligere valg, fremstår historien om omfattende velgerkupp som ikke annet enn en velpleiet myte. Partiene setter til de grader premisene for kandidatutvelgelsen i nominasjonsfasen, og velgernes personstemmegivning i de senere fasene kan langt på vei beskrives som sandpåstrøing.
- Kandidater som partiene prioriterte på sine lister er stort sett de samme som velgerne prioriterte i sin personstemmegivning. Listeplassering generelt og topplasseringen spesielt fremsto som de viktigste forklaringene på kandidatpopulariteten ved lokalvalg i 2003.
- Også andre faktorer som bidro til synlighet, blant annet eksponering i mediene, politisk erfaring og aktiv deltakelse i valgkampen forklarer variasjonen i personstemmene. Disse funnene samsvarer da også med velgernes egne begrunnelser for sin personstemmegivning.
- Synlighet, eller mangel på sådan, kan forklare hvorfor kvinnelige kandidater fikk noe færre personstemmer enn mennene. Velgerne diskriminerte ikke de kvinnelige kandidatene – de så dem ikke. De kvinnelige kandidatene hadde blant annet mindre erfaring og svakere listeplassering enn mennene. Når vi tar hensyn til disse faktorene, var velgernes stemmegivning kjønnsnøytral.
- Ifølge en annen norsk undersøkelse fremsto synligheten til kandidatene ved tidligere valg som et tveegget sverd: Toppkandidatene fikk både flere personstemmer og strykninger enn andre kandidater (Christensen 2001). Under dagens ordning er strykeadgangen fjernet, og oppmerksomheten rundt toppkandidaten ser ut til å ha gitt en mer entydig positiv effekt på populariteten til toppkandidatene enn før.

- Den nye personvalgordningen har – spådommene til tross – ikke hatt noen synlig effekt på representantutvelgingen ved fylkestingsvalget. Svært få kandidater klarte å passere sperregrensen på åtte prosent. De få som gjorde det ville som oftest ha blitt innvalgt uansett.
- Personstemmene hadde ikke overraskende større betydning ved kommunevalget. Men dette gjaldt kun når partiene tillot dem betydning. Dersom partiene virkelig ønsker at en eller flere kandidater skal bli innvalgt er det bare å sørge for 1) å gi kandidatene stemmetillegg og 2) plassere dem på en listeplass som er identisk eller lavere enn det totale antall mandater partiet forventer å motta. Stort sett valgte partiene å benytte seg av begge virkemidlene samtidig. Samtlige (eller rettere sagt: 99 prosent) av kandidatene partiene prioriterte ved valget ble innvalgt til kommunestyrene.
- Den store skaren av outsiderkandidatene uten stemmetillegg og gunstig listeplassering hadde en minimal sannsynlighet for å bli innvalgt. Som analysen av innvandrerkandidatene imidlertid viste, var det en viss åpning for kandidatene så lenge partiene opererte med færre stemmetillegg enn mandater. Når listene i tillegg var lange ble personstemmene «billige» i den forstand at det var tilstrekkelig med kun få personstemmer for å bli innvalgt.

Hva kan forklare avviket mellom våre resultater og spådommene før valget – spådommer som til en viss grad var basert på tidligere forskning? Noe av forklaringen må tillegges et bevegelig forskningsobjekt: Atferden til velgere, kandidater og partier er i stadig forandring, og betydningen av denne forandringen er ikke lett å vurdere så lenge vi ikke (ennå) har gode endringsdata. Vi mener imidlertid det er spesielt to forhold som styrker hovedkonklusjonene som trekkes opp i denne rapporten. Den ene er metodisk, den andre teoretisk.

Hva det *metodiske* angår, har rapporten basert seg på et nytt og unikt datamateriale. Forbedringen av datakvaliteten i forhold til tidligere undersøkelser har flere konsekvenser. For det første slipper vi å basere våre konklusjoner på hvorvidt og hvordan et (mindre) utvalg av velgerne i en spørreundersøkelse *sier* de har personstemt. Vi unngår også den usikkerhet som ligger i tolkningen av data på et høyere aggregeringsnivå enn det vi er opptatt av. Det *er* problematisk å bruke kommuner som enheter når det er kandidatene vi ønsker å si noe om. Ettersom denne analysen har tatt utgangspunkt i kandidatene selv, kan vi gi mer presise og entydige svar på en rekke aspekter ved den politiske rekrutteringsprosessen. Sagt på en annen måte: Det vi har analysert *er* tallene for kandidatvalget, og ikke data som indirekte eller i aggregert form kun *antyder* noe om dette valget. For det andre gjør de nye dataene det enklere å anvende multivariate modeller hvor flere forklaringer kan vurderes opp mot hverandre. Er det noe analysene i denne undersøkelsen viser, er det nettopp at politisk rekruttering er uegnet for én-faktor forklaringer. Det er for eksempel nærmest uforsvarlig å si noe som helst om effekten av kjønn på personstemmene uten først å ta hensyn til kandidatenes plassering på listen. Mer presise data gjør det dessuten lettere å avgjøre hva ved kandidatfordelingen som bør tilskrives partienes nominasjonsprosesser og hva som skyldes velgernes rettinger.

Den *teoretiske* forklaringen på vårt mest sentrale funn, nemlig at kandidatutvelgelsen bare i liten grad påvirkes av velgernes rettinger på stemmeseddelen, følger nærmest av oppdelingen av, og perspektivet i, rapporten. Vi har beskrevet politisk rekruttering som en prosess der stadig flere kandidater siles ut gjennom stadig flere stadier. Vår konklusjon er at utviklingen på tidlige stadier setter klare premisser for de senere stadiene. Det er dermed viktig å ikke fokusere på valgfasen alene slik praksis til dels har vært i tidligere norsk forskning. Utvelgings- og selvutvelgingsmekanismene fungerer også ofte svært forskjellige på de ulike stadiene. En egenskap som var et aktivum i en tidlig fase kan fremstå som en belastning i en senere fase (Hazan 2002:112–113, Prewitt 1970). Utsilingen bestemmes ikke bare av egenskaper ved kandidaten selv, men også av egenskapene ved de dørene og dørvaktene som må passeres. Bare et mindretall av kandidatene klarer å presse seg gjennom de mange og trange dørene som alle er bevoktet av strenge dørvakter. Flesteparten av kandidatene vil før eller senere – og helst før – bli nektet adgang. Når det er sagt, finnes det imidlertid også en tredje gruppe kandidater som i stedet for å presse seg gjennom dørene, *skyves* gjennom dem. Dette er kandidatene som blir valgt selv om de egentlig ikke lyst. Som vi har sett, er slike kandidater langt fra uvanlige i norsk lokalpolitikk.

I det norske systemet kan vi skille mellom tre faser i utsilingsprosessen (Hellevik og Skard 1985:16–18). I *mobiliseringsfasen* står partiene overfor en gruppe «aspiranter» fra den totale gruppen av valgbare borgere som kan tenke seg å påta seg politiske verv. Deretter følger *nominasjonsfasen* hvor partiene velger ut kandidater blant aspirantene. Til slutt følger en *valgfase* hvor en mindre gruppe representanter blir innvalgt fra kandidatmassen.⁶⁶ De norske partiene har siden midten av 1960-tallet hatt full kontroll over samtlige av disse tre fasene ved fylkestingsvalg og de to første ved kommunevalg. Partiene har stått – og står fortsatt – for både kartleggingen av aspirantene og utvelgelsen av kandidatene. Rekrutteringsprosessen er nettopp det: en prosess. Og det er viktig å poengtere at velgernes innflytelse først gjør seg gjeldende helt mot *slutten* av denne prosessen. Studier av politisk innflytelse har vist at aktører som kommer sent inn i beslutningsprosessen ofte har mindre påvirkningsmulighet enn aktører som tidlig definerer premissene for denne prosessen (se bl.a. Olsen 1978:33). Makt er ikke å vinne spillet, men å bestemme spillereglene. Slik vi ser det, gjør det samme prinsippet seg gjeldene i den politiske rekrutteringsprosessen. Etter at partiene har lagt premisene i nominasjonsprosessen, er det ikke mye igjen for velgerne å påvirke. Partiene bestemmer fortsatt kandidatmenyen, og velgerne har gjennom sin personstemmegivning en sterk tilbøyelighet til å velge dagens rett!

Det at de tidligere fasene i rekrutteringsprosessen legger så sterke føringer på kandidatutvelgelsen, tilsier en større forskningsinnsats på dette feltet. Funnene i de tidligere kapitler antyder imidlertid både hvilke mekanismer som styrer nominasjonsprosessen, og ikke minst hvilke mekanismer som *ikke* gjør det. Personvalgreformen ser ut til å havne i den siste gruppen. Nominasjonen er og forblir en standardisert prosess der partiene i hovedsak søker etter kandidater blant sine egne. Partiene ønsker fremdeles valglistor som reflekterer innbyggernes sosiale profil, og da særlig i forhold

til kjønn, alder og geografi. Politisk erfaring og lojalitet spiller imidlertid en betydelig viktigere rolle enn kandidatens personlige egenskaper. Det er først og fremst kandidatens villighet og interesse som avgjør hvem som havner på toppen av listene. Sosial bakgrunn og personlige egenskaper har liten betydning. Nominasjonsprosessen og det endelige nominasjonsmøte er deltakelsesarenaer for de få. Problemet er ikke at lokalpartiene ikke ønsker engasjement, men at de ikke *finner* engasjement.

Det er lite i vårt datamateriale som antyder at personvalgreformen skulle ha forårsaket økt konfliktorientering i partienes rekrutteringsprosesser. De få som stiller på nominasjonsmøtene er svært så enige. Skal vi i det hele tatt skal snakke om kamp, er det kampen om å komme inn på den nederste halvdel av listen, og da aller helst sisteplassen, som er mest iøynefallende. Mens valgreformene i svært liten grad ser ut til å ha påvirket nominasjonsarbeidet, spiller partienes sviktende medlemstilslutning en avgjørende rolle. De få som er igjen ser ut til å utføre stadig flere arbeidsoppgaver. Egne nominasjonskomitéer er sjeldnere enn før. Til og med ansvaret for å rekruttere listekandidater overlates til kandidatene selv.

Selv om personvalgreformen ikke påvirket lokalpartienes nominasjonsarbeid kan andre endringer i valgloven ha hatt betydning for kandidatutvelgelsen. Det reduserte kravet til antall listekandidater (minimum 7 kandidater) har bidratt til at færre partier i 2003 rapporterer problemer med å rekruttere nok listekandidater enn tilfellet var i 1995. Den samme regelen gjorde det også lettere for småpartiene å stille til valg. For partiene generelt har nominasjonsarbeidet blitt avsluttet tidligere enn før – ikke fordi partiene la mindre vekt på dette arbeidet, men fordi den nye loven har ført til et mindre behov for listefyll. Når det er sagt, er datamaterialet for disse konklusjonene noe spinkelt, og kanskje endog skjevt. Det er godt mulig at nominasjonsfasen i de fire utvalgte kommunene skiller seg fra prosessen i større kommuner. I storkommuner vil partiene ha et helt annet medlemsgrunnlag og nominasjonen vil kunne preges av større konkurranse mellom kandidatene og et høyere konfliktnivå. Dette bør være et tema for en fremtidig, og bredere anlagt, undersøkelse.

Det er også tvilsomt om personvalgreformen spilte noen avgjørende rolle for *velgerne* engasjement ved lokalvalget i 2003. Til tross for en lang tradisjon med personvalg i norsk lokalpolitikk, og en lengre debatt om å innføre en tilsvarende ordning også ved Stortingsvalg, har tidligere forskning vært forbausende lite opptatt av velgere og listekandidaters *holdninger* til personvalg. Analysen her viser at et flertall av velgerne anser partiene som best egnet til å avgjøre utvelgelsen av stortingsrepresentanter. Samtidig har velgerinnflytelsen over representantutvelgelsen ved fylkestings- og kommunestyrevalg bred oppslutning både blant velgere og kandidater. Tre av fire velgere svarer at velgerinnflytelsen ved kommunestyrevalg enten bør styrkes eller være som nå. Tilsvarende tall for kommunestyre- og fylkestingskandidatene er enda høyere. Når det gjelder *personvalgreformen* spesielt, er flertallet både blant velgere og listekandidater positive til de begrensninger reformen har lagt på partienes mulighet for å forhåndsprioritere enkeltkandidater. Innføringen av en personvalgordning ved fylkestingsvalg har også bred oppslutning. Flertallet av velgerne er imidlertid negative til at strykemuligheten

er falt vekk. Den store vet-ikke gruppen tilsier for øvrig at velgernes engasjement i personvalget ikke er så glødende som enkelte forskere ser ut til å tro.

Når det gjelder *deltakelsesnivået*, viser analysen at andelen som personstemte økte med nærmere syv prosentpoeng i 2003 sammenliknet med 1999-valget. Det er også flere som retter på listene i de større kommunene. Det er ikke mulig å fastslå om den økte deltakelsen skyldes nyordningen, eller om det kun er snakk om en forlengelse av en allerede eksisterende trend. Det må også tas høyde for at oppmerksomheten rundt endringene i personvalgordningen kan ha påvirket deltakelsen. Gitt mulige lærings-effekter og andre typer tidsetterslep, vil det være nødvendig med flere studier for å avdekke eventuelle langsiktige effekter av reformen.

Noter

- ¹ Flertallet besto av Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet, og Sosialistisk Venstreparti. I stortingsbehandlingen foreslo Senterpartiet en ordning der velgerne skulle kunne gi en personstemme til en av listekandidatene, noe som tilsvarer den svenske personvalgordningen.
- ² Innenfor rammene av dette prosjektet var det ikke mulig å legge opp til en bred analyse av lokalmediene. Dersom Stortinget skulle vedta å innføre en personvalgordning også ved Stortingsvalg, bør mediernes rolle studeres nærmere.
- ³ Før valget i 1975 kunne partiene føre opp en kandidat tre ganger. Ordningen ble i svært liten grad benyttet.
- ⁴ Fremgangsmåten som er valgt betyr at partilistene har definert rammene for innsamlingen, ved at vi har valgt ut i alt 20 kommuner og 18 fylker hvor opplysninger for samtlige kandidater fra samtlige partilister er samlet inn. Utvelgelsen av kommuner er tilfeldig (basert på den tilfeldige utvelgingsprosedyren i SPSS) innenfor tre ulike kommunestørrelser (strata): 7 kommuner under 5000 innbyggere, 6 kommuner mellom 5000 og 30000 innbyggere, samt 6 kommuner med over 30000 innbyggere. I tillegg til de 19 tilfeldige utvalgte kommunene er Oslo valgt ut spesielt, primært for å få opplysninger om innvandrer kandidater. I selve kandidatundersøkelsen er respondentene valgt ut fra klyngene allerede definert i utvalget av partilister. Dette gjør at vi kan kombinere opplysningene fra partilistene med de opplysningene kandidatene selv gir. I trekkingen av kandidatene har vi tatt hensyn til at populasjonen av fylkestingskandidater er mindre enn populasjonen av kommunestyrekandidater. For å lette innsamlingen av dataene, samt å sikre en jevn fordeling av kandidater i forhold til deres rangering, har vi trukket ut hele partilister fra fylkene/kommunene. Prosedyren har bestått i først å trekke en av de 20 kommunene tilfeldig for deretter å velge en av de foreliggende listene (varierer mellom kommunene) også tilfeldig. Denne prosessen ble så gjentatt suksessivt til vi nådde et brutt utvalg på henholdsvis 2018 kommunestyrekandidater. Tilsvarende valg av partilister skjedde ut fra listene til fylkestingsvalget, men den forskjell at utvalget var mindre (598 fylkestingskandidater) og at vi trakk partilister fra hele populasjonen (lister til 18 fylkestingsvalg).
- ⁵ Kjær (1997: 305) finner i en analyse av danske partilister det samme. Til tross for at andelen som personstemmer er betydelig høyere på de listene der personstemmene potensielt sett har størst effekt, er velgerne relativt 'trofaste mod opstillingsrækkefølgen'.
- ⁶ I faglitteraturen finner vi motstridende syn på hva demokratisk representasjon er og bør være (Farell 1997:6–7). Et syn, som dominerer i den norske debatten, er at folkevalgte forsamlinger bør gi et speilbilde av befolkningen. Andre retter oppmerksomheten bort fra representantenes sosiale bakgrunn og fokuserer mer på politikkenes innhold. Ifølge dem er det interessante spørsmålet hvordan representantene faktisk handler, ikke hvilken sosial bakgrunn de har. Spørsmålet om hva kvinner tilfører politikkenes *innhold* har derfor etter hvert blitt et viktig tema (se Wängerud 2000, Heidar og Saglie 2002). Det er også reist krav om å innføre lovregler om kjønnskvoteering. Så langt har dette blitt avvist på prinsipielt grunnlag, fremfor alt med bakgrunn i hensynet til den frie nominasjonsretten. Utover dette har det blitt påpekt at kjønnskvoteering er vanskelig å gjennomføre siden representasjonen gjerne er skjev i forhold til en rekke dimensjoner (yrke, alder, utdanning osv.), og at grupper som eventuelt kvoterer inn ikke nødvendigvis er representative rent holdningsmessige i forhold til de gruppene de er ment å representere (Mannila-Haavio m.fl. 1983).
- ⁷ Unntakene er Canada (flertallsvalg) og New Zealand (flertallsvalg før 1996 og fra da av et blandet system), som har flere kvinnelige parlamentsrepresentanter enn i nesten halvparten av de land som bruker forholdstallsvalg. I Israel og Hellas, begge land med forholdstallsvalg, har

- valgordningen i seg selv ikke medført økt kvinnerepresentasjon. Her antas andre faktorer som kulturelle og religiøse forhold å ha stor betydning (Iwanga 2001).
- ⁸ I Danmark fjernet både Sosialdemokratene og Socialistisk Folkeparti sine kvoteringsregler i 1996.
 - ⁹ I Japan ble det eksempelvis ikke valgt en eneste kvinne fra kretser med færre enn 13 mandater i 1996 (Iwanga 2001).
 - ¹⁰ Sammenliknet med andre nordiske land er norske kommunestyre gjennomgående mindre, noe som kan forklare variasjonen i kvinneandelen landene imellom.
 - ¹¹ For en oversikt over ulike personvalgssystemer se Karvonen 2002, og NOU 2001:3.
 - ¹² Blant utenlandske statsborgere fra tredjeland var valgdeltakelsen i det danske lokalvalget i 2001 47 prosent, noe som er betydelige høyere enn tilsvarende tall for både Norge og Sverige (33 prosent og 35 prosent).
 - ¹³ Strategiske koordinerte aksjoner antas derimot å ha bedre sjanser for å lykkes innenfor systemer der transaksjonskostnadene er lave. Her er mulighetene betydelig større innenfor rammene av et politisk parti enn på velgernivå. Partiene har et veletablert kommunikasjonsystemet, samtidig som det gjerne kreves få deltakere for å lykkes. På velgernivå er det mer problematisk, og særlig er det tilfelle i store valgkretser og i situasjoner der eventuelle initiativ kommer utenfra. Eksempler på ikke lokalbaserte initiativ er aksjonen for flere kvinner i kommunestyrene, og Huseiernes Landsforbunds aksjon for å få inn kandidater med en negativ holdning til boligskatt. Vellykkede velgeraksjoner har større sjanser for å lykkes i små kommuner (små valgkretser), og der lokale saker ligger bak mobiliseringen. Eksempel på det siste, er de aksjoner som fant sted i mange småkommuner i forbindelse med kommunesammenslåingene på 1960-tallet.
 - ¹⁴ Utvalget vurderte å innføre den svenske ordningen med forholdstallsvalg som alternativ metode i kandidatoppgjøret, men fant at det ville ha liten effekt på personvalget (Ibid:62):
 - ¹⁵ Mindretallets forslag gikk ut på å la kandidatenes samlede stemmetall på listens samtlige representantplasser være avgjørende for valget etter at stemmer avgitt på andreplass på stemmeseddelen ble delt på 2, 3.plass med 3, 4.plass med 4 osv (se NOU 1973:38, s.63).
 - ¹⁶ I den gamle valgloven var det heller ingen absolutte krav til nominasjonsmøtene, slik at konsekvensen av ikke å følge reglene var rent økonomisk. Den økonomiske støtten til nominasjonene er tatt inn i den ordinære partistøtten.
 - ¹⁷ Et tilleggsargument for å fjerne retten til å føre opp 'ville – kandidatar' var at ordningen hadde liten effekt. Årsaken var enkel: «For ville kandidater regnes kandidatstemmetallet også som listestemmetall (Ibid s.23).»
 - ¹⁸ Spørsmålet om hvorvidt det bør tas hensyn til de som avstår fra å personstemme kan også diskuteres på et normativt grunnlag. Den finske statsviteren Lauri Karvonen (1999: 156) er kritisk til at det bør tas spesielle hensyn til de som avstår fra å rette på listene. Han begrunner det med at: a) ingenting hindrer velgerne i å personstemme i tråd med partienes listesammensetning, b) det eksisterer for lite kunnskap om velgernes begrunnelser for ikke å personstemme, og c) personvalget er en rettighet, ikke en plikt. Særlig det siste mener Karvonens er vesentlig, fordi han mener det er i strid med demokratiske prinsipper å argumentere for at velgere som bruker en rettighet forulemper de som avstår.
 - ¹⁹ Utvalget foreslo at det ble trykt en egen rubrikk på stemmeseddelen der velgeren kunne markere av de kandidater som ikke skulle tas med i kandidatoppgjøret
 - ²⁰ Utvalgsinnstillingen fra 1982 slo kort fast at forhåndskumulering var viktig fordi det ga partiene en mulighet til å gardere seg mot mulige aksjoner fra velgernes side (NOU 1982:6, s.59).

- ²¹ I høringsrunden var det også ulike oppfatninger om størrelsen på stemmetillegget, og flere argumenterte for et forsprang på 100 prosent (Ot.prp.nr.45, s.67–68).
- ²² Når det gjelder tillit til politiske institusjoner er denne noe større i land med flertallsvalg, noe som kan forklares med at valgsystemet normalt produserer et to-partisystem og stabile regjeringsforhold (Holmberg 1999).
- ²³ Karvonen viser at av totalt 2083 kandidater i det finske riksdagsvalget i 1995 var 18 (0,9prosent) kjent gjennom TV, idrett og underholdning. Tre ble valgt, samtlige tidligere idrettsutøvere, og alle hadde lang fartstid i sine respektive partier.
- ²⁴ Til tross for at det prosentmessig ikke utgjør noen stor skranke, er det et betydelig antall stemmer som ikke godkjennes. Med tanke på at det ble innført ny valgordning ved siste kommunevalg, er det interessant å registrere at andelen forkastede stemmer har økt kraftig. Mens det ved kommunevalget i 1999 ble avvist 11.700, ble litt i underkant av 17.000 stemmer forkastet av valgstyrene ved valget høsten 2003. Det er en økning fra 0,56 til 0,82 prosent av de avgitte stemmene. Det er imidlertid ikke riktig å tilskrive økningen de endrede valgreglene alene. Ser vi tilbake til valget i 1995, var det kun 0,23 prosent av de avgitte stemmene som ble forkastet. Økningen i andelen stemmer som forkastes har med andre ord vært meget stor, og det er gode grunner til å se nærmere på årsakene til økningen.
- ²⁵ Kandidat- og representanttallene er hentet fra Statistisk Sentralbyrås offisielle statistikk (NOS) over kommunestyrevalgene i henholdsvis 1991, 1995, 1999 og 2003.
- ²⁶ Retningslinjer for APs kommunepartier vedtatt på landsmøtet 2002.
- ²⁷ <http://www.venstre.no/Kilden/Vedtekter>
- ²⁸ Normallover for lokallag i KrF.
- ²⁹ Normallover for Høyres kommuneforeninger.
- ³⁰ <http://www.sv.no/intern/lagene/vedtekter/>
- ³¹ <http://www.frp.no/article/?id=204>
- ³² <http://www.senterpartiet.no/dokumentene/1537/index.htm>
- ³³ Retningslinjer for nominasjonsprosessen ved kommunestyrevalg vedtatt av SPs sentralstyre i 1970, revidert i 1990, 1994, 1998 og 2002.
- ³⁴ En vanlig forklaring på dette er at reduksjonen på antall kommunestyrerepresentanter fører til mindre behov for kandidater. Ser vi isolert på Gjemnes kommune vil en slik antagelse få støtte. Det er den eneste av casekommunene som har redusert tallet på representanter. Men utviklingen er ikke mye annerledes i de to store kommunene, og forklaringene må dermed være andre.
- ³⁵ Det samme spørsmålet har vært benyttet i en tidligere undersøkelse. Aars (2004) finner også at partiveien er viktig, men enkeltsaker og aktivitet i frivillige organisasjoner fremstår i den undersøkelsen som noe viktigere.
- ³⁶ KrFs rundskriv «Innta plassene»
- ³⁷ E-post fra Oddvar Igland, 05.11.04
- ³⁸ Notat om viktige endringer i vallova av organisasjonssjef i V Runolv Stegane 26.06.2002, endringer valgloven-nominasjon 16.09.2002
- ³⁹ E-post fra Runolv Stegane, 05.11.04
- ⁴⁰ KrF. Rundskriv, September 2002.

- 41 Ibid.
- 42 I et tilfelle hadde et lokallag nominert en kandidat som ikke var medlem av partiet. Fylkespartiet mente lokallaget skulle kreve at vedkommende meldte seg inn, men dette ble avvist.
- 43 Ved kommunevalget i 2003 kunne velgerne i 38 prosent av kommunene stemme på lokale lister (Aars og Ringkjøb 2004)
- 44 I begge undersøkelsene ble komitémedlemmene stilt følgende spørsmål: «Hvordan vil du beskrive oppgaven med å få folk til valglisten ved forrige kommunevalg?»
- 45 12 av 26 svarte at det var lett å få folk til å stille til valg.
- 46 Alle som blir satt opp på en valgliste får et brev fra valgstyret om at de er listekandidat, og at de på grunnlag av visse regler kan nekte å stille til valg. Det at man ikke vil er ikke grunn god nok. Dermed kan hvem som helst bli satt opp på en valgliste mot sin egen vilje og uten at en er spurt på forhånd.
- 47 Tabellen nedenfor viser i hvilken grad partienes kandidater i 1991 for de 4 kommunene var partimedlem. Prosent.

	AP	H	SP	KrF	FrP	SV	V	RV
Ja	87	88	94	74	69	52	47	32
N=	106	101	70	98	51	61	66	25

Spørsmålet var: Er du betalende medlem av et politisk parti?

- 48 For D og SP er utvalget av respondenter svært lavt og dermed ikke egnet til bastante konklusjoner når det gjelder disse to partiene.
- 49 Kommunal Rapport 12.12.2001
- 50 To ledere kan nevnes som eksempler: «Et levende lokaldemokrati forutsetter en langt jevnere fordeling mellom kjønnene enn det våre politiske partier har lagt opp til foran årets valg Aftenposten (14.08.2003)». «Mens rikspolitikkerne kjemper for å få flere kvinner inn i styrerommene i bedriftene, ser de ikke hvor dårlige vilkår likestillingen har i deres egne partier Dagbladet (14.08.2003). «
- 51 Alle fordelinger er vektet etter en prosedyre utarbeidet av Statistisk Sentralbyrå. Vektingsvariabelen som er brukt er kalt *Samlevekt 2*. For en nærmere redegjørelse for vektingsprosedyren, se Sætre og Buskoven (2004:15).
- 52 Partimedlemsvariabelen er konstruert ut fra et større spørsmålsbatteri om organisasjonsmedlemskap.
- 53 For en diskusjon av overrapportering, se Stava (2002:119)
- 54 Skalaen har med andre ord 10 verdier, der 0 er maksimalt venstrevidd og 10 er maksimalt høyrevidd. Verdien 5 må tolkes som maksimalt sentrumsorientert.
- 55 For enkelte av partiene er prosentureringsgrunnlaget svært lite og gir ikke grunnlag for bastante konklusjoner. En styrke er likevel at analysen er i tråd med tilsvarende analyser utført på et mer omfattende datamateriale. Se Narud, Pedersen og Valen 2002 og Johansson og Westerstahl 1983:129ff
- 56 Enkelte studier måler personstemmene som *andel* av partistemmene (for eksempel Håkansson 1999:207). Siden det likevel ikke er snakk om noe en-til-en forhold mellom parti- og personstemmer, er partioppslutning her tatt med som egen forklaringsvariabel.
- 57 Regresjonsanalysen har selvfølgelig vært gjennomført i flere stadier enn dem som er rapportert i

tabellene. Blant annet har ulike blokker av variabler blitt analysert separat og opp mot hverandre. Vi har valgt å ta utgangspunkt i standard lineære og additive modeller, med et lite unntak som er nevnt i teksten. Ettersom analysen av residualene avdekket brudd på enkelte av forutsetningene i OLS analysen – først og fremst forutsetningene om homoskedastisitet og normalfordelte restledd – ble alternative spesifikasjoner og analysemetoder utprøvd. De kontinuerlige variablene ble forsøkt spesifisert i logaritmisk form og modellene ble også estimert med heteroskedastisitets-konsistente kovariansmatriser for å korrigere for skjevhet i standardfeilene. For noen av variablene som allerede i utgangspunkt hadde en relativt svak forklaringskraft hadde disse endringene en viss betydning, men de hadde lite å si for henholdsvis de aller viktigste og aller uviktigste variablene. Modellene er estimert med konstantledd, men disse er ikke rapportert.

- ⁵⁸ Selv om signifikanstesting også har en funksjon i det som umiddelbart kan fremstå som tilnærmede populasjoner, vil det enorme antall enheter i de to første analysene begrense nytten av en slik testing. I analysen av utvalget på 1420 lokalvalgskandidater som følger mot slutten av kapitlet vil signifikanstesting være av større verdi.
- ⁵⁹ Heller ikke en (urapportert) F-test der effekten av de ulike rollerepresentasjonene ble testet som en *gruppe*, ga statistisk signifikante utslag.
- ⁶⁰ Noen av råtallene denne figuren bygger på er å finne i Tabell 5A.1 i appendikset til inneværende kapittel.
- ⁶¹ Det å skille mellom vestlig og ikke-vestlig er selvfølgelig i seg selv en forenkling. En mer detaljert analyse ville ha krevd et skille mellom ulike *nasjonaliteter* av innvandrerkandidater. Det ser nemlig ut til å være forskjeller i listerettingen mellom ulike innvandrernasjoner (Bjørklund og Kval 2001).
- ⁶² Definisjonen som benyttes i denne analysen er stort sett sammenfallende med den vi finner hos Bjørklund og Kval (2001), men snevrere enn den som benyttes av SSB der innvandrerbefolkningen defineres som personer med to utenlandsfødte foreldre. Mens vår definisjon fokuserer på førstegenerasjonsinnvandrere, inkluderer definisjonen til SSB også andregenerasjonsinnvandrere. Forskjellig definisjon og det faktum at vi ikke har data fra samtlige kommuner forklarer eksempelvis at SSB identifiserer 125 innvalgte kommunestyrepresentanter med ikke-vestlig bakgrunn, mens vi kun opererer med 81 representanter.
- ⁶³ De aller fleste av disse (2 av 3) sto på listene til Arbeiderpartiet eller Sosialistisk Venstreparti (SSB 2004). Velgere med ikke-vestlig bakgrunn stemte da også i hovedsak på sosialistiske partier. Ved lokalvalget i 1999 stemte nesten 80 prosent av innvandrerne på AP, SV eller RV (Bjørklund og Kval 2001).
- ⁶⁴ Dersom vi tar med andregenerasjonsinnvandrere øker tallet fra 10 til 11 kandidater.
- ⁶⁵ Ingen av de innvalgte outsiderkandidatene blant innvandrerne kom på en plass som lå under det antall stemmetillegg partiene hadde oppgitt på listen.
- ⁶⁶ Rekrutteringsprosessen stopper ikke her. Senere følger fordeling av politiske nøkkelposisjoner (som for eksempel ordførervervet). Også spørsmålet om såkalt *de-rekruttering* er interessant, spesielt i norsk kommunepolitikk hvor politikerne i liten grad søker gjenvalg (se Fimreite et al. 2001:17). Disse siste fasene vil likevel ikke stå sentralt i denne undersøkelsen.

Litteratur

- Arnstein, Sherry (2000) «A Ladder of Political Participation», i Richard T. LeGates and Frederic Stout (red.): *The City Reader*. Second Edition. London/New York: Routledge.
- Asp, Kent og Bengt Johansson (1999) «Medierna och personvalet», i Sören Holmberg og Tommy Möller: *Premiär för Personvalg*, SOU 1999:92.
- Bäck, Henry (2000) *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid*. Malmö: Liber.
- Barber, James D. (1965) *The Lawmakers. Recruitment and Adaption to Legislative Life*. New Haven og London: Yale University Press.
- Barron, Jacqueline, Gerald Crawley og Tony Wood (1991) *Councillors in crisis*. Bristol: Macmillan.
- Bentzon, Karl-Henrik (1981) *Kommunalpolitikerne*. København: Samfundsvidenskabeligt Forlag.
- Bergh, Johannes og Tor Bjørklund (2003) «The Political Representation of Immigrants in Oslo and Copenhagen: A Study of Electoral Systems and Voting Behaviour», *Comparative Social Research*, 22.
- Besl.O. nr. 88 (2001–2002) *Lov om valg til fylkesting og kommunestyre* (valgloven).
- Bille, Lars (1997) *Partier i forandring*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Bjørklund, Tor (1999) *Et lokalvalg i perspektiv*. Oslo: Tano.
- Bjørklund, Tor og Karl Erik Kval (2001) *Innvandrer og lokalvalget 1999*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. Rapport 2:2001.
- Bjørklund, Tor og Jo Saglie (2001) *Lokalvalget i 1999. Rekordlav og rekordhøy deltakelse*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. Rapport 12:2001.
- Bjørklund, Tor og Aamir J. Sheikh (2004) «Innvandrerne er ikke avmektig». *Kronikk, Dagbladet* 10.04. 2004.
- Black, J.H. og L. Erickson (2003) «Women candidates and voter bias: do women politicians need to be better», *Electoral Studies*, 22: 81–100.
- Blais, Andre og Lous Massicotte (1996) «Electoral Systems», i Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi og Pippa Norris (red.): *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage.
- Budge, Ian (1996) *The new Challenge of direct democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Bukve, O. og A. Offerdal (2002) «Kommunane og kommunelova», i O. Bukve og A. Offerdal (red.): *Den nye kommunen – kommunal organisering i endring*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bystydenzienski, Jill M. (1994) «Norway: Achieving World-Record Women's Representation in Government», i Wilma Rule og Joseph F. Zimmerman (red.): *Electoral Systems in Comparative Perspective*. Westport: Greenwood Press.

- Carey, J.M og M.S. Shuggart (1995) «Incentives to cultivate a personal vote: a rank ordering of electoral formulas», *Electoral Studies*, 14.
- Caul, Miki (1999) «Women's Representation in Parliament», *Party Politics*, 5 (1): 79–98.
- Christensen, Ann-Dorte og Nina C. Raaum (1999) «Politiske mobiliseringsmodeller», i Christina Bergqvist, Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen, Nina Raaum og Audur Styrkasdotter (red.): *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christensen, Dag Arne (2001) «Kva utset kandidatar til norske kommunestyreval seg for? Ei undersøking av Kristiansand, Østre Toten, Narvik og Trondheim», i NOU 2001:3: *Velgere, valgordning, valgte*.
- Christensen, Dag Arne og Tor Midtbø (2001) «Norsk valgdeltakelse i et makroperspektiv», i NOU 2001:3: *Velgere, valgordning, valgte*.
- Christensen, Dag Arne og Jacob Aars (2002) «Teknologi og demokrati. Med norske kommuner på nett!». Bergen: Rokkansenteret. Notat 29–2002.
- Christensen, Dag Arne, Rune Karlsen og Bernt Aardal (2004) *På vei til e-demokratiet? Forsøkene med elektronisk stemmegivning ved kommune- og fylkestingsvalget i 2003*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, Rapport 2004:6.
- Duverger, Maurice (1955) *The political role of women*. Paris: Unesco.
- Eide, Giske (1993) «'Skal, skal ikke...? Selvutvelgelse ved rekruttering til kommunale verv». Hovudfagsoppgåve i administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Eklit, Jørgen (1998) *Danske valgsystemer: Fordelingsmetoder, spærreregler, analyseredskaber*. Århus: Institut for statskundskab.
- Eldersveld, Samuel J. (1964) *Political parties: a behavioural analysis*. Chicago: Rand McNally.
- Elklit, Jørgen (1994) «Valgsystemet i Danmark», *Statsvetenskaplig Tidsskrift*, 97 (1).
- Elklit, Jørgen og Roger Buch Jensen (1997) *Kommunalvalg*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Elklit, Jørgen og Anne Birthe Pade (1996) *Parliamentary Elections and Election Administration in Denmark*. København: Indenrigsministeriet.
- Farell, David M. (1997) *Comparing Electoral Systems*. London: Prentice Hall.
- Fowler, Linda L. (1993) *Candidates, Congress, and the American Democracy*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Gallagher, Michael (1996) «Electoral Systems», i *Report of the Constitution Review Group*, May 1996.
- Gallagher, Michael og Michael Marsh 1988 (red.): *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*. London: SAGE Publ.

- Gilljam, Mikael (1998) «Personvalet – röstning med fallgropar», *Forskning och Framsteg*, nr. 6/98.
- Goul Andersen, Jørgen (1999) «Folket og eliterne. Om meningsdannelse på masse- og eliteniveau», i Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen, Lise Togeby og Signild Vallgård (red.): *Den Demokratiske Udfordring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Goul Andersen, Jørgen (2004) *Et Ganske levende demokrati* Århus: Århus Universitetsforlag.
- Grofman, Bernard og Arend Lijphart (1986) *Electoral laws and Their Political Consequences*. New York: Agathin Press.
- Hagen, Terje P. og Rune J. Sørensen (1997) *Kommunal organisering. Effektivitet, styring og demokrati*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Hazan, Reuven Y. (2002) «Candidate Selection», i Lawrence LeDuc, Richard G. Nemi og Pippa Norris (red.): *Comparing Democracies*, 2. London: SAGE.
- Heidar, Knut og Jo Saglie (2002) *Hva skjer med partiene?*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hellevik, Ottar (1991) «Hvorfor en ny kommunevalgordning», *Nytt Norsk Tidsskrift*, (3): 280–293.
- Hellevik, Ottar (2003) *Velgere, partier og representanter. Kritisk søkelys på ordningen for personvalg i den nye valgloven*, Makt- og demokratiutredningens rapportserie, Rapport 61.
- Hellevik, Ottar og Tor Bjørklund (1995) «Velgerne og kvinnerepresentasjon», i Nina C. Raaum (red.): *Kjønn og politikk*. Oslo: Tano.
- Hellevik, Ottar og Torild Skard (1985) *Norske kommunestyre – Plass for kvinner?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Holmberg, Sören (1989) «Political Representation in Sweden», *Scandinavian Political Studies*, 12: 1–36.
- Holmberg, Sören (1993) «Kandidatkännedom vid riksdagsvalen», i SOU 1993:21, *Ökat personval*.
- Holmberg, Sören (1999a) «Representativt demokrati», SOU 1999: 64, skrift: 24.
- Holmberg, Sören (1999b) «Väljare personkryssar», i Holmberg, Sören og Tommy Möller: *Premiär för personval*, SOU 1999: 92.
- Holmberg, Sören og Tommy Möller (1999) *Premiär för personval*, SOU 1999: 92.
- Håkansson, Anders (1999) *Vilka kandidater vinner på personval?*, SOU 1999: 92
- Inst.O. nr. 81 (2001–2002) *Lov om valg til fylkesting og kommunestyre*.
- Inst.O. nr. 102 (2002–2003) *Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteén om lov om endringer i lov 28. juni 2002 nr. 57 om valg til fylkesting og kommunestyre (valgloven)*.

- Iwanaga, Kazuki (2001) «Kvinnorepresentation och politisk kommunikation i ett internationellt perspektiv», i Hans Bengtsson (red.): *Politisk kommunikation och demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Jacob, Herbert (1962) «Initial Recruitment of Elected Officials in the US – A Model», *The Journal of Politics*, 24: 703–16.
- Johansson, Folke (1999) «Vem personröstar och varför», i Søren Holmberg og Tommy Möller (red.): *Premiär för personvalg. Statens offentliga utredningar*. Stockholm: Justitiedepartementet
- Johansson, Folke og Westerståhl, Jörgen (1983) «Fullmäktiges åsiktsrepresentativitet», i Strömberg, Lars og Westerståhl, Jörgen: *De nya kommunerna: En sammanfattning av kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar*. Stockholm: Liber Förlag
- Karvonen, Lauri (1999) 'Varför personval?', i Olof Petersson (m.fl.): *Demokratirådets Rapport 1999*. Stockholm: SNS Förlag.
- Karvonen, Lauri (2001) 'Partival och personval', i Dag Anckar, G-E. Isaksson og Lauri Karvonen: *Vägar förbi och igenom partier*. Stockholm: SNS-Förlag: 23–62.
- Karvonen, Lauri (2002) «Personval – ingen risk, ingen mirakelmedicin», i Håkan Hvitfelt og Lauri Karvonen (red.): *Den personliga politiken*. Sundsvall: Demokrati-institutet: 8–39.
- Katz, Richard S. (1986) «Intraparty Preference Voting», i Bernard Grofman og Arend Lijphart: *Electoral laws and Their Political Consequences*. New York: Agathin Press.
- Katz, Richard S. (1997) *Democracy and Elections*. London: Oxford University Press.
- Kirchheimer, Otto (1966) «The Transformation of the Western European Party Systems», i Joseph LaPalombara og Myron Weiner (red.): *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press
- Kjellberg, Francesco og Audun Offerdal (1976) «Politisk rekruttering. Nominasjoner ved kommunevalg», i Francesco Kjellberg (red.): *Kommunal politikk. Rekruttering, lederskap og det lokale selvstyre*. Oslo/Bergen/Tromsø: Universitetsforlaget
- Kjær, Ulrik (1997) «Konsekvenser af den personlige stemmeafgivning», i Jørgen Elklit og Roger Buch Jensen (red.): *Kommunalvalg*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Kjær, Ulrik (1999) «Saturation Without Parity: The Stagnating Number of Female Councillors in Denmark», i Erik Beukel, Kurt Klaudi Klausen og Poul Erik Mouritzen (red.): *Elites, Parties and Democracy. Festschrift for Professor Mogens N. Pedersen*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Kjær, Ulrik (2000) *Kommunalbestyrelsernes sammensætning – rekruttering og repræsentation i dansk kommunalpolitik*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- KRD (2003) *Om personvalgsystemet ved kommunestyrevalg og fylkestingsvalg*. Oslo.
- Larsen, Helge O. (2002) «Direkte valg av ordfører – et virkemiddel for økt valgdeltakelse?», i Bernt Aardal (red.): *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommune-forlaget.

- Larsen, Helge O. og Audun Offerdal (1992) *Demokrati uten deltakere? Arbeidsvilkår og lederroller i kommunepolitikken*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Larsen, Helge O. og Audun Offerdal (1994) *Demokrati og deltakelse. Norske kommuner i nordisk lys*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Mannila-Haavio, Elina, Drude Dahlerup, Maud Eduards, Ester Gudmundsdottir, Beatrice Halaa, Helga Maria Hernes, Eva Hänninen-Salmelin, Berthora Sigmundsdottir, Sirkka Sinkkonen og Torlid Skard (red.) (1983) *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk*. Oslo: Nordisk Ministerråd.
- Matland, Richard E. (1993) «Institutional Variables Affecting Female Representation in National Legislatures: The Case of Norway», *Journal of Politics*, 55: 737–755.
- Midtbø, Tor (1999) «Regjeringers vekst og fall», *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 40: 63–86.
- Milbrath, Lester (1965) *Political Participation. How and Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand McNally & Company.
- Möller, Tommy (1999) «The Swedish Election 1998: A Protest Vote and the Birth of a New Political Landscape?», *Scandinavian Political Studies*, 22 (3).
- Myrvold, Trine Monica (2001) *Smått er godt? Om de minste kommunenes evne til å imøtekomme generalistkommunekravet. En kunnskapsoversikt og indikatordiskusjon*. Oslo: NIBR. Rapport 2001:1.
- Norris, Pippa (1996) «Legislative Recruitment», i Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi og Pippa Norris (red.): *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage.
- Norris, Pippa (2003) «Electoral Engineering: Voting Rule and Political Behaviour». Paper for Panel 34–6 «How Do Rule Matter? Electoral Systems and Voting Behaviour at the Annual Meeting for the American Political Science Association», 31 August 2003, Philadelphia.
- Norris, Pippa (2004) *Electoral Engineering. Voting Rules and Political Behaviour* Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, Pippa og Joni Lovenduski (1995) *Political Recruitment. Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge University Press.
- Norris, Pippa, Elizabeth Vallance og Joni Lovenduski (1992) «Do candidates make a difference?», *Parliamentary Affairs*: 496–517.
- NOU 1973: 38: *Personvalg ved stortingsvalg og kommunalvalg*.
- NOU 1982: 6: *Om en ny valglov*.
- NOU 2001: 3: *Velgere, valgordning, valgte*.
- Offerdal, Audun (1995) «Verneplikt og karriere. Om rekruttering til kommunestyra i Sogn og Fjordane». SEFOS-notat nr. 113. Bergen: Senter for samfunnsforskning.
- Offerdal, Audun og Hans-Erik Ringkjøb (2002) «Medlemsgrunnlag og medlemsak-

- tivitet i lokale partilag», i O. Bukve og A. Offerdal (red.): *Den nye kommunen – kommunal organisering i endring*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Olsen, Johan P. (1984) «Representativitet og politisk organisering», i Ole Berg og Arild Underdal (red.): *Fra valg til vedtak*. Oslo: Aschehoug
- Olsen, Johan P. (1988) *Statsstyre og institusjonsutforming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Østerud, Øyvind, Fredrik Engelstad og Per Selle (2003) *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ot.prp. nr. 45 (2001–2002) *Om lov om valg til Storting, fylkesting og kommunestyre* (Valgloven).
- Parry, Geraint, George Moyser og Neil Day (1992) *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pedersen, Mogens N. (1995) «Blaabjerg: Når fortid, nutid og fremtid mødes i en vestjysk valgkamp», i Jørgen Elklit og Mogens N. Pedersen (red.): *Kampen om kommunen*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Pennings, Paul og Reuven Y. Hazan (2001) «Democratizing Candidate Selection», *Party Politics*, 7 (3): 267–275.
- Petersson, Olof (m.fl) (1999) *Demokratarådets Rapport 1999*. Stockholm: SNS Förlag.
- Pitkin, Hanna Fenichel (1972) *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press
- Prewitt, Kenneth (1970) *The Recruitment of Political Leaders: A Study of Citizen-Politicians*. Indianapolis/New York: The Bobbs-Merrill Comp.
- Putnam, Robert D. (1976) *The Comparative Study of Political Elites*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall
- Raaum, Nina (1995) *Kjønn og politikk*. Oslo, Tano.
- Rabinowitz, G. og S.E. MacDonald (1989) «A Directional Theory of Issue Voting», *American Political Science Review*, 83: 93–121.
- Rallings, Colin, Michael Thrasher og Christine Gunter (1998) «Patterns of Voting Choice in Multimember Districts: the Case of English Local Elections», *Electoral Studies*, 17: 111–128.
- Rasmussen, Knut (1993) «'Elle melle...' Utvelgelse av listekandidater ved kommunevalg». Hovedfagsoppgave i administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Ringkjøb, Hans-Erik (1997) *Rekruttering til lokalpolitikken. Ei undersøkning av partia sitt rekrutterings- og nominasjonsarbeid i fire norske kommunar*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen. Rapport nr. 54.
- Ringkjøb, Hans-Erik (2000) «Tar partiene representativitet på alvor?», i Audun Offerdal og Jacob Aars (red.): *Lokaldemokratiet. Status og utfordringer. Aktuelle forskningsbidrag*. Oslo: Kommuneforlaget

- Ringkjøb, Hans-Erik (2004) *Partia i lokalpolitikken*. Dr. grads avhandling. Rapport 89 Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen
- Rokkan, Stein og Angus Campbell (1960) «Citizen Participation in Political Life: Norway and the United States of America», *International Social Science Journal*, 12 (1): 69–99. (Opptrykt i Stein Rokkan med Angus Campbell, Per Torsvik & Henry Valen (1970): *Citizens, Elections, Parties. Approaches to the Comparative Study of Development*. Oslo: Universitetsforlaget).
- Rommetvedt, Hilmar (1998) «Kommune- og fylkestingsvalg: lokaldemokrati eller riksgallupp?», i Audun Offerdal og Jacob Aars (red.): *Lokaldemokratiet: Status og utfordringer*. Oslo: Kommunenes Sentralforbund.
- Rule, Wilma og Joseph F. Zimmerman (1994) *Electoral Systems in Comparative Perspective: Their impact on Women and Minorities*. London: Greenwood Press.
- Rule, Wilma og Matthew Shugart (1995) «The Preference Vote and Election of Women. Women Win more Seats in Open List PR», se: www.fairvote.org/reports/1995/chp7/rule.html.
- Scarrow, Susan E. (1999) «Democracy within – and without – parties», *Party Politics*, 5(3): 275–282.
- Scarrow, Susan E. (2001) «Direct democracy and Institutional Change. A Comparative Investigation», *Comparative Political Studies*, 34 (6).
- Schlesinger, Joseph A. (1966) *Ambition and Politics. Political Careers in the United States*. Chicago: Rand McNally & Company
- Schlesinger, Joseph A. (1994) *Political Parties and the Winning of Office*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Seligman, Lester G. (1971) *Recruiting Political Elites*. New York: General Learning Press.
- Shugart, Matthew S. (1994) «Minorities Represented and Unrepresented», i Wilma Rule og Joseph F. Zimmerman (red.): *Electoral Systems in Comparative Perspective*. London: Greenwood Press.
- Sinkkonen, Sirkka (1983) «Kvinnorna i kommunalpolitikken», i Elina Mannila-Haavio, Drude Dahlerup, Maud Eduards, Ester Gudmundsdottir, Beatrice Halaa, Helga Maria Hernes, Eva Hänninen-Salmelin, Berthora Sigmundsdottir, Sirkka Sinkkonen og Torlid Skard (red.): *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk*. Oslo: Nordisk Ministerråd.
- Skare, Audun (1998) «Jo mer lokalpolitikk, dess mindre partipolitikk», i Audun Offerdal og Jacob Aars (red.): *Lokaldemokratiet: Status og utfordringer*. Oslo: Kommunenes Sentralforbund.
- SOU 1993:21: *Ökat personval. Bettänkande av personvalskommitten*.
- SOU 1999:92: *Premiär för personval*.
- SSB (2003) «Lav valgdeltakelse blant innvandrene». Nedlastet 10.11.2004.

- SSB (2004) «Høy inntekt og utdanning i kommunestyrene». Nedlastet 10.11.2004.
- Stava, P. (2002) «Valgdeltaking i Norden – normer, egeninteresse eller meningsytting?», i B. Aardal: *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Strøm, Kaare og Lars Svåsand (1997) *Challenges to Political Parties. The Case of Norway*, Michigan: The University of Michigan Press.
- Strømsnes, Kristin (1995) «Kjønn og politisk kunnskap», i Nina C. Raaum (red.): *Kjønn og politikk*. Oslo: Tano.
- Sætre, Aina Helen og Nina Buskoven (2004) *Lokalvalgsundersøkelsen 2003. Dokumentasjonsrapport*. Statistisk Sentralbyrå, notat 2004/63. Oslo: Statistisk Sentralbyrå
- Togeby, Lise (1999) «Et demokrati, som omfatter alle, der bor i Danmark?», i Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen, Lise Togeby og Signild Vallgård: *Den Demokratiske Udfordning*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Togeby, Lise (2003) *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Togeby, Lise, Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen, og Signild Vallgård (2003) *Magt og demokrati i Danmark. Hovedresultater fra magtudredningen*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Valen, Henry (1988) «Norway: decentralization and group representation», i M. Gallagher og M. Marsh (red.): *Candidate Selection in Comparative Perspective. The Secret garden of Politics*. SAGE Modern Politics Series Volume 18. SAGE Publications.
- Valen, Henry og Hanne Marthe Narud (2003) «Det betingede partimandat», *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, 19: 145–173.
- Valen, Henry, Hanne Marthe Narud og Audun Skare (2003) «Norway: Party dominance and decentralized decision-making», i Hanne Marthe Narud, Mogens N. Pedersen and Henry Valen (eds.): *Party sovereignty and citizen control*. Odense: University Press of Southern Denmark: 169–216
- Wahlke, John C., Heinz Eulau, William Buchanan, Leroy C. Ferguson (1962) *The Legislative System. Explorations in Legislative Behavior*. New York/London: John Wiley & Sons.
- Wängnerud, Lena (1999) «Kön og personröstning», i Søren Holmberg og Tommy Möller (red.): *Premiär för personvalg. Statens offentliga utredningar*. Stockholm: Justitiedepartementet
- Wängnerud, Lena (2000) «Testing the Politics of Presence: Women's Representation in the Swedish Riksdag», *Scandinavian Political Studies*, 23 (1): 67–91.
- Welch, Susan og Donley T. Studlar (1996) «The Opportunity Structure for Women's Candidacies and Electability in Britain and the United States», *Political Research Quarterly*, 49: 861–874.

- Westersthål, Jörgen (1993) «Kommunundersökningen 1991», i SOU 1993: 21: *Ökat personval*. Bettänkande av personvalskommitten. Stockholm.
- Whitley, P. og P. Seyd (2003) «How to win a landslide by really trying», *Electoral Studies*, 22: 301–324.
- Wide, Jessika (2003) 'Kvinnorepresentationen i norske og svenske kommuner'. Paper til den nordiske kommuneforskningskonferansen i Göteborg 28–30 november 2003.
- Aardal, Bernt (red.) (2002) *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Aardal, Bernt, Henry Valen, Rune Karlsen, Øyvind Kleven og Tor Morten Normann (2003) *Valgundersøkelsen 2001. Dokumentasjons- og tabellrapport*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå.
- Aars, J. og H.-E. Ringkjøb (2004) «Party Politicisation Reversed? The Potential Localisation of Local Politics in Norway», i Hans-Erik Ringkjøb: *Partia i lokalpolitikken*. Dr. grads avhandling. Rapport 89. Institutt for administrasjon- og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen
- Aars, Jacob (1998) *Rekruttering og personskifte i lokalpolitikken. En sammenligning av Finland og Norge*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap. Rapport nr. 58, Universitetet i Bergen.
- Aars, Jacob (2000) «Demotiverte og uansvarlige folkevalgte? Politiske ambisjoner blant norske kommunestyrerepresentanter», *Kommunal Ekonomi och Politik*, 4 (4): 29–53.
- Aars, Jacob (2001) «Rekrutteringsveier i norske kommuner. Sluttrapport». SEFOS-notat 6–2001. Bergen: Senter for samfunnsforskning.
- Aars, Jacob (2004) «Partier og andre rekrutteringsveier i lokalpolitikken», *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 45 (3).

Rapportserie Rokkansenteret

(ISSN 1503-4844)

Rapportene kan bestilles fra Rokkansenteret, tlf. 55 58 97 10,
e-post: post@rokkan.uib.no, <http://www.rokkansenteret.uib.no>

Nr	2004
1-2004	Astri Andresen, Kari Tove Elvbakken and William H. Hubbard (eds): <i>Public Health and Preventive Medicine 1700 – 2000. Knowledge, Co-operation, and Conflict</i> . March 2004.
2-2004	Anne Lise Fimreite, Yngve Flo, Tommy Tranvik og Jacob Aars: <i>Tillit mellom forvaltningsnivåene – sentrale aktørers oppfatninger av og holdninger til kommunene</i> . Juni 2004.
3-2004	Rune Hallingstad: Regional styring i lys av foretaksorganiseringen. <i>En sammenlignende studie av Helse Vest-Norge RHF og Helse Midt-Norge RHF</i> . September 2004. ATM.
4-2004	Håkon Høst: <i>Kontinuitet og endring i pleie- og omsorgsutdanningene. En studie av utviklingen innenfor utdanningene til hjelpepleier og omsorgsarbeider</i> . Oktober 2004.
5-2004	Sturla Herfindal: <i>Veien frem til sykehusreformen – En studie av beslutningsprosessen bak lov om helseforetak</i> . November 2004.
6-2004	Astri Andresen, Tore Grønlie and Svein Atle Skålevåg (eds): <i>Hospitales, Patients and Medicine 1800 –2000. Conference Proceedings</i> . November 2004.
7-2004	Stig Helleren: <i>Kontrollør eller veileder? En studie av policyendring i Arbeidstilsynet 1989–2002</i> . November 2004.
8-2004	Dag Arne Christensen, Tor Midtbø, Hans-Erik Ringkjøb, Lars Svåsand og Jacob Aars: <i>Ny personalgordning og hva så? En analyse av kommune- og fylkestingsvalget i 2003</i> . Desember 2004.

Nr	2003
1-2003	Sturla Næss: <i>Ikke helt etter planen. Dokumentasjonsrapport om hjelpetrengende eldres erfaringer før og etter Handlingsplan for eldreomsorgen</i> . Mars 2003.
2-3003	Kim Ove Hommen: Tilsynsroller i Staten. En studie av Luftfartstilsynet og Statens Jernbanetilsyn. Mars 2003.
3-2003	Stein Kuhnle and Dzamal Sokolovic: <i>The Balkans: Searching for Solutions</i> . March 2003.
4-2003	Anne Lise Fimreite (red.): <i>Styringssystem i storby. Evaluering av styringssystemet i Bergen kommune</i> . April 2003.
5-2003	Ingrid Helgøy og Bodil Ravneberg: <i>Byråkrat, sosialarbeider eller innovatør? Organiseringens betydning for utvikling av yrkesroller i sosialtjenesten</i> . Mai 2003.
6-2003	Anne Homme: <i>Skolen som styringsarena? Lokalt handlingsrom og gjennomføringen av Reform 97</i> . Mai 2003.

- 7-2003 Dag Stenvoll: *Politisk argumentasjon. En analyse av norske stortingsdebatter om seksualitet og reproduksjon 1945–2001*. Juni 2003.
- 8-2003 Anne Lise Fimreite: *Der hvor intet er, har selv keiseren tapt sin rett! Om lokalt folkestyre og rettigheter*. Juni 2003.
- 9-2003 Sturle Næss: *I tøffeste laget? Dokumentasjonsrapport om arbeidssituasjonen til ansatte i pleie- og omsorgstjenesten*. Juni 2003.
- 10-2003 Sven Atle Skålevåg: *Fra normalitetens historie. Sinnssykdom 1870–1920*. Juli 2003 .
- 11-2003 Simon Neby: *Interessekonflikt, kommunikasjonssvikt og kulturkollisjon. En studie av fusjonen mellom Telia og Telenor*. Juli 2003.
- 12-2003 Birte Bjørkelo: *The Power of Learning in the Global Age – The World Bank and Environmental NGOs*. October 2003. The Globalization Program.
- 13-2003 Ingrid Hagen: *Global konkurranse og lokal fleksibilitet. Omstillinger og fleksibilitetsstrategier i en norsk elektronikkbedrift*. Oktober 2003. Globaliseringsprogrammet.
- 14-2003 Mariann Moberg: *Engasjement og trygghet i et mer globalisert arbeidsliv. En studie av endringsprosesser i et multinasjonalt konsern i lys av trekk ved den nye kapitalismens ånd*. Oktober 2003. Globaliseringsprogrammet.
- 15-2003 Harald Grimen and Kari Tove Elvbakken (eds): *Cultural Perspectives on Risk, Preventive Medicine and Health Promotion*. October 2003.
- 16-2003 Synnøve Serigstad: *Samordning og samfunnstryggleik. Ein studie av omorganiseringa av den sentrale tryggleiks- og beredskapsforvaltinga i Noreg i perioden 1999–2002*. Desember 2003.
- 17-2003 Kurt Brekke, Astrid Grasdal, Tor Helge Holmås, Frode Steen og Kjell Sunnevåg: *Evaluering av ny apoteklov og indekssprissystemet*. Desember 2003. HEB.

Nr

2002

-
- 1-2002 Agnete Vabø: *Mytedannelser i endringsprosesser i akademiske institusjoner*. November 2002.
- 2-2002 Svanaug Fjær og Liv Johanne Syltevik: *Omsorg, tid og penger for likestillingens frontløpere. Sluttrapport fra evalueringen av reformen for enslige forsorgere*. November 2002.
- 3-2002 Hege Søreng: *Revitalisering av Stortingets kontrollaktivitet? En studie av oppmerksomhet i Stortinget mot kontroll med forvaltningen 1989–1999*. Desember 2002.